

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

SEBİLÜRREŞAD VE BÜYÜK DOĞU DERGİLERİNDE
DEMOKRAT PARTİ’NİN LAİKLİK ANLAYIŞININ ELEŞTİREL
ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emre TOPTAŞ

Prof. Dr. Adem ÇAYLAK

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

SEBİLÜRREŞAD VE BÜYÜK DOĞU DERGİLERİNDE
DEMOKRAT PARTİ’NİN LAİKLİK ANLAYIŞININ ELEŞTİREL
ANALİZİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emre TOPTAŞ

Prof. Dr. Adem ÇAYLAK

KOCAELİ 2018

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

SEBİLÜRREŞAD VE BÜYÜK DOĞU DERGİLERİNDE
DEMOKRAT PARTİ'NİN LAİKLİK ANLAYIŞININ ELEŞTİREL
ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Emre TOPTAŞ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26-09.2018/24

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Adem Saygıoğlu
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Erkin Ocıkan
Jüri Üyesi : Doç. Dr. İrfan Hoşlak
Jüri Üyesi :
Jüri Üyesi :

KOCAELİ, 2018

ÖNSÖZ

Bu tez, çeşitli dini uygulamalarıyla dikkat çeken Demokrat Partiye (DP) dönemin İslamcı iki büyük dergisi Sebilürreşad ve Büyük Doğu Dergileri tarafından atfedilen önemi sorgulamayı hedeflemiştir. Tez DP'nin İslamcı bir parti olmadığını, siyasi uygulamalarının muhafazakarlık olarak değerlendirilebileceğini önermektedir.

Tezin yönetimini kabul eden ve büyük emek harcayan değerli danışmanım Adem Çaylak'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezin içeriğine dair sunduğu fikirleri ve tezin gelişmesinde yaptığı büyük katkılarla yolumu aydınlatan Güven Bakırezer'e teşekkürlerimi sunarım. Yine çalışmanın yapılmasında düzeltmeleri ve önerileriyle destek veren Bünyamin Bezci, Erkan Doğan ve İrfan Haşlak'a teşekkürlerimi sunarım.

Yazma sürecindeki uzun dönemde verdikleri sabırlı ve koşulsuz destekten ötürü anneme ve babama teşekkür ederim. Tezin her sürecinde verdiği kıymetli destekten dolayı Hilal Karul'a teşekkür ederim. Bu destekler olmadan tezin bitmesi imkansızdı.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: 1946-1950 YILLARI ARASI CHP VE DP’NİN LAİKLİK ANLAYIŞI	10
1.1. 1946-1950 Arası CHP’nin Laiklik Anlayışı.....	10
1.1.1. CHP’nin Yedinci Kurultayı: Yenilenme ve Değişim Girişimleri.....	11
1.2. Dörtlülük Takrir Sonrası Siyasi Gelişmeler	15
1.2.1. DP Programı Ve Tüzüğünde Laiklik Anlayışı.....	17
1.2.2. Celal Bayar’ın Laiklik Hakkında Açıklamaları	19
1.3. CHP’nin DP’nin Kuruluşuna Bakış Açısı	22
BÖLÜM 2: DP’NİN İKTİDARI DÖNEMİNDE LAİKLİK ANLAYIŞI.....	25
2.1. 1950 Seçim Sonucunda DP İktidarının Laiklik Parametreleri	25
2.1.1. DP’nin İlk Önemli Dini İcraatı: Ezanın Arapçaya Çevrilmesi	27
2.1.2. DP’nin İlk İktidarındaki Diğer Dini Reformlar	31
2.1.3. Yalman Suikastı Sonrası DP’nin İslamcılığa Koyduğu Mesafe	35
2.1.4. 6-7 Eylül Olaylarına DP’nin Bakış Açısı	40
2.2. DP’nin Resmi Laiklik Anlayışına Bakış Açısı	41
2.2.1. Atatürk’ü Koruma Kanunu	45
2.3. Adnan Menderes’in Parti Önüne Çıkan Laiklik Anlayışı	47
2.3.1. Adnan Menderes’in Tartışmalarda Kullandığı Dini Söylemler	50
BÖLÜM 3: SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ SAYFALARINDA DEMOKRAT PARTİ’NİN LAİKLİĞİ	55
3.1. Sebilürreşad Dergisi’nin Yayın Süreci	55
3.1.1. Sebilürreşad Dergisi’nin Siyasi Bakış Açısı	56
3.1.2. Sebilürreşad Dergisi’nden DP’ye Laiklik Anlayışı Eleştirisi	58
3.1.3. Sebilürreşad Dergisi’nin Siyasi İlgisinin Millet Partisi’ne Kayması	60
3.2. DP’nin İktidara Gelişinin Yankıları	63

3.2.1. Ezanın Eski Diline Döndürülmesinin Akisleri	65
3.2.2. Nurcuların Dergi Vasıtasıyla DP'ye Önerileri.....	67
3.2.3. Sebilürreşad Dergisi'nin DP'nin İslamcı Görülmeyen Kanadına Bakış Açısı	69
3.2.4. Anayasadan 163. Maddenin Kaldırılması Talebi	71
3.3. Türkiye'deki Hristiyanlar ve Müslümanlar Arasında Eşitsizlik Düşüncesi ...	72
3.4. DP Balıkesir, Çorum Ankara İl Kongrelerindeki Talepler.....	74
3.5. Dergi den DP'nin Dinle Alakalı Politikalarına Eleştiriler.....	76
3.5.1. Diyanet İşleri Başkanlığına Eleştiri	77
3.5.2. İmam Hatip Okullarına Gerekli Önemin Verilmemesine Eleştiri	78
3.5.3. Dergiden DP'ye Masonluk Eleştirisi	78
3.5.4. Rum Kilisesine Gösterilen İlgiye Eleştiri	80
3.5.4.1. Başbakan ile Patriğin Samimiyetine Karşı Tenkit	80
3.5.4.2. Kiliseye Karşı Atatürk Savunusu	82
3.6. Derginin DP'den İsteddiği Bazı Talepler	83
3.6.1. El Ezher Okulundaki Türkiyeli Öğrencilerin Talepleri	83
3.6.2. DP'den İmam Sayısının Arttırılması Talebi	84
3.6.3. Ayasofya'nın Camiye Dönüştürülmesi Talebi	85
3.7. Adnan Menderes'in İkinci Konya Konuşması	86
3.7.1. Konya Konuşması Sonrası Dergide Oluşan Beklentiler.....	88
3.7.2. İmam Hatip Okulu Boşluğunun Doldurulması ve Dernekleşme Talebi ...	88
BÖLÜM 4. BÜYÜK DOĞU SAYFALARINDA DEMOKRAT PARTİ LAİKLİĞİ	91
4.1. Büyük Doğu Dergisi'nin Siyasi Yayın Süreci ve Siyasi İdeali	91
4.1.1. Başbakan Adnan Menderes'i Tanıma Çalışmaları	93
4.1.2. Başbakana Tavsiyeler ve Başbakandan Beklentiler	94
4.1.3. Dini ve Milli Duygularla Başbakana Bağlılık	94
4.2. Dergiden DP'ye ve Başbakana Serzeniş	95
4.2.1. Başyazardan 1954 Yılı Seçimi Karşılaştırması	97
4.2.2. Dergiden DP'ye 1954 Seçimleri Sonrası Uyarılar.....	100
4.3. Büyük Doğu'nun Tekrar Yayımlanması	104
4.3.1. Kısakürek'in Gözünde Menderes'in Farkı ve Tasviri	106
4.3.2. Başbakanın Ortadoğu Politikasının Önemszenmesi.....	108

4.4. Derginin Muhalefete Karşı Sert Yaptırımlar Beklentisi.....	110
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	119

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen dünya düzeninde, Türkiye'deki Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetimi sürdürülemez hale gelmiştir. CHP'ye karşı en büyük muhalefeti kurucuları CHP'den kopan milletvekillerinin oluşturduğu Demokrat Parti yapmıştır. DP'nin kurulduğu dönemde ülkenin gündemini meşgul eden sorunlar ekonominin yanı sıra laiklik anlayışıdır. 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP yeni bir laiklik anlayışı gelmiştir.

CHP'nin radikal laiklik anlayışından farklı, DP halkın geleneksel dini isteklerini dikkate alarak ılımlı laiklik politikaları sergilemiştir. On yıllık DP iktidarındaki dini reformların ardındaki siyasal ideoloji bu çalışmada muhafazakarlık olarak adlandırılmıştır. Başvekil Adnan Menderes ülkenin iç ve dış siyasetine, ekonomik durumuna göre değişen popülist ve eklektik-pragmatik bir dil kullanmıştır.

DP'nin dini uygulamaları hakkında hüküm vermenin iyi bir yolu olarak aynı dönemde yayınlanan İslamcı **Sebilürreşad** ve **Büyük Doğu** dergilerine bakılmıştır. Bu dergiler DP'nin muhafazakar inişli çıkışlı dini uygulamalarını iyi gözlemiş, bir yandan iktidarın çeşitli dini uygulamalarını övmüş, bir yandan kimi uygulamaları eleştirmiş, bir yandan da iktidardan beklentilerini popülist bir retorik ile dile getirmişlerdir. Bu dergilerin iktidarla olan simbiyotik ama mesafeli ilişkisi DP'nin İslamcı bir parti olmadığını, İslamcıları zaman zaman memnun eden bir laiklik anlayışı sergilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: DP, Muhafazakarlık, İslamcılık, Sebilürreşad, Büyük Doğu

ABSTRACT

During the new World order after the II World War, the one-party regime of the Republican People's Party (RPP) in Turkey became unsustainable. The major opposition to the RPP came from the Democratic Party (DP) which was founded by the parliamentary members who left the RPP. In the years when the DP was founded, major problems of Turkish political life were economic plight and secular radicalism. Having come to the power with the 1950 elections, the DP brought a new approach to secularism.

As different from the secularism of the RPP, the DP developed moderate secular policies taking traditional religious desires of people into consideration. In this study, the political ideology behind the religious reforms under the ten-year reign of the DP is called conservatism. Prime minister Adnan Menderes used a populist and eclectic-pragmatic language depending on the domestic and foreign policies and economic situation of the country.

As a good way of judging the DP's religious practice, this study looks at Sebilürreşad and Büyük Doğu, islamist periodicals published during the same period. These periodicals well observed the conservative religious policies with ups and downs of the DP, praised some of them, criticized some other, and voiced their expectations in a populist rhetoric. The symbiotic but sober relations between these periodicals and the DP prove that the latter was not an islamist party yet practised such a secular approach as to please islamists at times.

KISALTMALAR

DP : Demokrat Parti

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

MP : Millet Partisi

y.y. : Yazar Yok

SEBİLÜRREŞAD VE BÜYÜK DOĞU DERGİLERİNDE DEMOKRAT PARTİ’NİN LAİKLİK ANLAYIŞININ ELEŞTİREL ANALİZİ

GİRİŞ

Demokrat Parti (DP), Türk siyasal hayatında, çok partili sistemin yerleşmesine katkıları nedeniyle, derinlemesine incelenmesi gereken bir siyasi partidir. DP bu katkıları sunarken siyasete yeni bir soluk getirmiş ve ülkede göz ardı edilen İslamcı kesimlere hassasiyet göstermiştir. Bu hassasiyet dikkate alınarak, dört bölümden oluşan tez kaleme alınmıştır. Tezin birinci bölümünde, DP’nin muhalefet yıllarında laikliğin gerçek savunucusu olma iddiasını sürdürmesinin yanında, dini anlamdaki bazı özgürlükleri de benimseme çabası içerisinde olduğu politik anlamdaki acemilik dönemi ele alınmıştır. DP, bir yandan gerçek Atatürkçü partinin kendisi olduğunu savunurken, bir taraftan da tüm özgürlükler gibi vicdan hürriyetinin de önemli bir özgürlük olduğu üzerinden Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) pozitivist bir bakış açısıyla ele aldığı laiklik anlayışından farklı bir laiklik anlayışı olduğu vurgusunu yapmaktadır. Bundan dolayı dönemin ünlü söylemi “dini siyasete alet etme” düşüncesinin bazen yanında bazen karşısında olan bir tavır sergilemek zorunda kalmıştır. Çünkü birçok siyasi kesimi barındıran DP, bu retorik söylemi destekleyenleri de karşıtlarını da bünyesinde bulundurmaktadır.

DP, CHP iktidarı karşısında 1946-1950 yılları arasında yürüttüğü muhalefet sonrası iktidarı kazanmıştır. DP’nin, iktidarı döneminde sürdürdüğü inişli çıkışlı laiklik anlayışı ise ikinci bölümde ele alınmıştır. Sonuç odaklı siyaset yapan Adnan Menderes öncülüğündeki DP’nin, laiklik alanındaki eklektik-pragmatik tavrı bu bölümde geniş bir şekilde işlenmiştir. İktidar dönemine ezanı eski diline döndürerek hızlı bir giriş yapan DP, İslamcı kesimlere unutamayacağı bir kazanım sağlamıştır. Yine bu reformdan kısa bir süre sonra Atatürk’ü Koruma Kanunu çıkararak İslamcıları hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu dengesiz gibi görünen siyasi tabloda gösterilen iki güçlü örnek arasında, ezanın Arapçaya çevrilmesinin getirdiği siyasi kazanım kolay kolay sarsılmamış ve unutulmamıştır. DP de ezanı eski diline döndürmesi değişikliğini iktidarı döneminde sık sık dile getirerek iktidarı boyunca hemen hemen her dönem siyaseten ilgi almaya devam etmiştir.

Üçüncü bölümde **Sebilürreşad** Dergisi'nin sayfalarında, dördüncü bölümde ise **Büyük Doğu** Dergisi'nin sayfalarında DP'nin laiklik anlayışı ve pratiği sonucu ortaya çıkan atmosfer üzerinden, bu dergi çevrelerinin DP'den beklenti ve talepler silsilesi işlenmiştir. Tek parti döneminde kendilerini baskı altında hisseden İslamcı kesim, DP döneminde kendisini ifade edebilecek geniş bir alan bulmuştur. İslamcılar bu ifade alanını, o dönemde en çok neşriyat (yayın) alanında göstermiştir. İktidarın değişmesi, CHP'nin tek parti dönemini belki değiştirmiştir ancak devlet aklına, bürokrasisine işlemiş Kemalist düzenin varlığı İslamcıları tedirgin etmiştir. İslamcı neşriyatın büyük bir bölümünü kapsayan **Sebilürreşad** ve **Büyük Doğu** Dergileri; belki de bu yüzden halkı, yapılan inkılapları benimsememiş müminler olarak görmüşler ve bundan ötürü önce kendi fikirlerini topluma benimsetmek istemişlerdir. Bu kesimler entelektüel anlamda düşüncelerini yaymak için önceki iktidarla aralarının açılmasına en çok sebep olan laikliğe, yeni bir anlam bulma çabası yürütmüşlerdir. Hem laiklik gibi Batı'dan gelen kavramları ele almak hem de gerçek bir müminin nasıl olması gerektiğini yazarak anlatmak, bu kesime kolaylık sağlamıştır.

Bundan dolayı kendi yazılarının siyasi tonunu belirlemek için kulakları hep yeni iktidarda olmuştur. Adnan Menderes'in zaman zaman İslamcılara uzattığı zeytin dalı, onları umutlandırmaktadır. Belli bir yayın hayatı olan, İslamcı çevrede saygı gören yazarların bu dalı anlamlandırması ve yorumlaması kaçınılmazdır. Bu yüzden DP döneminden önce yayın hayatında var olmuş Eşref Edip Ferganlı'nın öncülüğünde toplanan **Sebilürreşad** Dergisi ve Necip Fazıl Kısakürek öncülüğünde kurulan **Büyük Doğu** Dergisi, İslamcıların büyük bir bölümünün sesi olmuştur.

Çalışmada **Sebilürreşad** Dergisi'nin sayfalarından daha çok yararlanılmıştır. Çünkü DP iktidarı boyunca dergi kapanmadan aralıksız haftada bir yayımlanmıştır. Kesintiye uğramaması bütünlük açısından, derginin incelenmesine kolaylık sağlamıştır. **Büyük Doğu** Dergisi ise DP iktidarı boyunca altı kere yayın hayatına son vermesinden dolayı, boşluklarla geçen dönemlerinin olması derginin ele alınmasında bütünlük açısından zorlayıcı olmuştur. Ayrıca Ekim 1949 ve Haziran 1951 yılları arasında on beş günde bir yayımlanan bir dergi olarak yayımlanmıştır. Kasım-Aralık 1951, Mayıs-Eylül 1952 ve Mart-Mayıs 1956 yılları arası günlük gazete olarak yayımlanmış, Mayıs-Temmuz 1954 ve Mart-Ekim 1959'da haftalık

dergi olarak yayımlanmıştır (Bora &Ün  var, 2015: 162). Yayımlanma s  relerinin değişikliği, derginin d  nemi işleyiş biçimini de etkilemiştir. Bu işleyiş biçimi de dikkate alınarak dergi hakkında tarama yapılmıştır.

Bu d  nemde İşlam'ın Nuru, Allah Yolu, Serdengeçti, gibi milliyetçi hassasiyetleri de olan İşlamcı dergiler olsa bile, çeşitli nedenlerle yayın hayatında fazla kalamadıkları ve geniş kitleye ulaşamadıkları için **Sebilürreşad** ve **Büyük Doğu** Dergileri kadar etkili olamamışlardır. Ancak bu iki dergi her ne kadar geniş kitlelere ulaşsa da maddi anlamda zorluk çekmiştir. Bunu açmak için bilhassa **Sebilürreşad** Dergisi sık sık yeni abonelerin dergi bünyelerine kazandırılması ve dergi aidatlarının zamanında  odenmesi konusunda okurlarından taleplerde bulunmuştur (Ferganlı, 1952: 208) (Ferganlı, 1957: 169). Yine **Büyük Doğu** da maddi zorluklar çektiğinden dolayı bizzat başbakanlık   rt    odeneğinden yardım talep ettiği ve     kere bu talebin yerine getirildiği çalışmada yer almıştır.

Sebilürreşad ve **Büyük Doğu** Dergilerinde Demokrat Parti'nin Laiklik Anlayışının Eleştirel Analizi adlı çalışmada; öncelikle DP'nin, 1946-50 yılları arasında laiklik anlayışına bakılmıştır. D  nemin iktidar partisi CHP'nin ve muhalefet partisi DP'nin laiklik konumları karşılaştırılmıştır. Bu konumlanış üzerinden oluşan ikinci bölümde iktidarı d  neminde DP'nin dini uygulamalarını uygulama biçimi ve bu politikalardan yararlanma biçimleri ele alınmıştır. DP'nin ideolojik olarak İşlamcı kimliğe sahip olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu sorgulama yapılırken DP'nin İşlamcı kesimlerin oyunu kendi saflarında toplamak açısından, siyasi çıkar amaçlı retoriklerle süslenmiş popülist dilinin sonucu ortaya çıkan söylem örnekleri işlenmeye çalışılmıştır. Bahsedilen d  nemde "İşlaml lık" kavramının hen   kullanılmaması, ele aldığımız d  nemden sonra çıkmış bir mefhumla mazideki bir süreci işlememize neden olmuştur. Çalışmamızda birçok tanımlaması olan İşlaml lık kavramı, hangi İşlam yorumuna sahip olduklarına dikkat etmeden, siyasal pratiğinin merkezine İşlam'ı koyan her türlü politik girişim olarak işlenmektedir (Aktay, 2004: 17-18).

Ayrıca bazı düşünürlerin İşlaml lık tanımlamalarına da kısa değinmek gerekir.   nl  İşlamcı düşünür İsmail Kara'ya göre İşlaml lık, XIX-XX. yüzyılda İşlamı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahl k, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) 'yeniden' hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İşl m dünyasını

batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri baskın siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların bütünü ihtiva eden bir düşünce ve harekettir (2013: 17). Ali Bulaç'a göre ise İslamcılık, İslam'ın ana referans kaynaklarından hareketle “yeni” bir insan, toplum, siyaset/devlet ve dünya tasavvurunu, buna bağlı yeni bir sosyal örgütlenme modelini ve evrensel anlamda İslam Birliği'ni hedefleyen entelektüel, ahlaki, toplumsal, ekonomik, politik ve devletlerarası harekettir. Başka bir deyişle İslam'ın hayat bulması, hükümlerinin uygulanması, dünyanın her tarihsel ve toplumsal durumunda İslam'a göre yeniden kurulması ideali ve çabasıdır (2012: 4-5). İslamcılık, Müslüman toplumların İslâmiyet'e (sağlam kulp) tutunarak içine düştükleri düşkün durumdan kurtulma, yeniden dirilme ve güçlenerek Batı ile rekabet etme çabalarının ifadesidir; ve elbette çok boyutlu kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasî bir harekettir (2012: 5-6).

Bu çalışmada “İslamcı” terimi yukarıdaki tanımlamaları da hesaba katarak Müslümanlığı politik bir hareket olarak görenlere, toplumu baştan aşağı dini esaslara göre düzenlemek isteyenlere ilişkin kullanılmıştır. Yani İslamcılık anlamında kullanılmıştır. İlgili dönem itibarıyla bu İslamcılık, Muhammed Abduh ve Cemalettin Efgani'nin öncülük ettiği önceki modernist İslamcılığa kıyasla, modern olduğu kadar modernliğe reaksiyoner bir konumdadır. Çalışmada ele alınan dergiler dönem İslamcılığının temsilcileridir. Muhafazakarlık terimi ise halk arasında yaşanan geleneksel Sünni Müslümanlığın beklentilerini karşılayan ve bu arada İslamcıları da memnun eden tutum ve politikalar için kullanılmıştır. İlgili dönem itibarıyla bu tutum ve politikalar Erken Cumhuriyet dönemi radikal dini reformculuğundan vazgeçiş anlamına geliyordu. Bazen de İslamcı kesimlere taviz anlamına gelebilmiştir.

Devletin resmi ideolojisinin önemli besleyici damarlarından biri olan laiklik anlayışının DP tarafından inceltirilerek ve tekrar gözden geçirilerek siyaset sahnesine çıkması, bu yeni laiklik anlayışının halkın gözüne hoş gelmesini sağlamıştır. Toplum hoşnut eden bu anlayışı ele aldığımız İslamcı dergiler, iktidara beklenti ve tavsiyelerini sunarak DP'yi kendi siyasi çizgilerine çekmek istemiştir. DP çekilmek istendiği İslamcı çizgiyi şeytanlaştırmamış ama politik manevralar ve popülist

söylemlerle savuşturmaya çalışmıştır. DP İslamcılarının isteklerini rahatça dile getirmesine izin verilmiştir ama bu talepleri kendi siyasi çıkarına göre değerlendirip çoğunlukla yerine getirmemiştir. İslamcı neşriyata yayın alanında sağlanan yaşanan dönemsel serbestiyet, DP'nin muhafazakar anlayışının önemli unsurlarından olmuştur.

Üçüncü bölümde ise ilk defa siyasi anlamda ciddiye alındıklarını düşünen İslamcılarının en çok okunan ve bu cenahın yetkin yazarlarını içinde bulunduran **Sebilürreşad** Dergisi sayfalarında, DP'nin iktidarı döneminde İslamcı anlamda beklentiler ve DP'yi İslamcı anlamda kendi çizgisine çekme çabası ele alınmıştır. Dördüncü bölümde **Büyük Doğu** Dergisi sayfalarında da, DP'nin iktidarı döneminde dini uygulamalarına bakış açısı ele alınmıştır. Her iki dergide derinlemesine arşiv taraması yapılarak inceleme yapılmıştır. Dergi sayfalarının içeriklerinden ve üsluplarından yararlanarak, bu iki dergi iki ayrı bölümde işlenmiştir.

Dört bölümden oluşan tez çalışmamızın ilk bölümünde DP'nin muhalefet döneminde sergilediği laiklik konusunda CHP ile girdiği tartışmalar ele alınmıştır. Öncelikle iktidardaki CHP'nin laiklik siyasetinden kaynaklanan icraatları ve söylemlerine değinilmiştir. Çünkü araştırmamızın temel öznesi DP, kendisini laiklik tartışması içerisinde, rakibi CHP'ye göre konumlandırmaya çalışmıştır. CHP'nin kurucu parti olmasından kaynaklı, devlet ile birbirine geçmiş çeyrek asırlık gücü, daha önce olduğu gibi DP gibi bir muhalif partinin kapatılmasına neden olabilecektir. Bundan dolayı DP Atatürkçü laiklik çizgisinin gerçek sürdürücüsünün kendisi olduğu vurgusunu sık sık yapmıştır. Çünkü 1946-1950 yılları arasını kapsayan bu süreçte, DP “muvaazaa” (danışıklı kurulan) parti suçlamalarıyla karşılaşmıştır. Çalışmamızda, DP'nin CHP tarafından kurulan bir parti olmadığı ve DP'nin kendini kanıtlama girişimleri sonucu oluşturduğu laiklik siyasetini ne ölçüde başardığını incelemek amaçlanmıştır.

Laiklik üzerinde bu kadar durulmasının sebebi ise o dönemde ülkede sürekli gündemde tutulan “irtica” ve “dinin siyasete alet edilmesi” korkularıdır. İktidarı yakından ilgilendiren ve suç teşkil eden bu konuda kapatılmama garantisini alan DP, dini alanda ve vicdan özgürlüğü alanında bazı söylemlerde bulunmuştur. Sonuçta iktidarda sıkı bir laiklik tavrı olduğu düşünüldüğünde, muhalefetin farklı konulara değinmesi gerekecektir. Bundan dolayı DP, kurumsal olarak parti programlarına

laikliği dinsizlik olarak algılamadıklarını belirten bir metin koymuştur. Kurumsal anlamda CHP'den farklılıkları budur. Ancak DP, tabandan gelen dini alandaki isteklerin farkındadır ve çeşitli seçim çalışmalarında bu alan için sözlü açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamaların öncülüğünü ise ilerde çok parlayacak ve DP'de çok büyük söz sahibi olacak Adnan Menderes yapmıştır. İlk bölümde göreceğimiz gibi Adnan Menderes dini konularda tabanın beklentisini içeren pragmatik cümleler kurarken, Celal Bayar tam tersine katı laiklik siyaseti sürdürmüştür. Bu konuda dengesiz bir profil çizen DP, ülke içindeki ekonomik tablonun da parlak olmamasının etkisiyle, yeni bir yönetimi isteyen ülkede halk tarafından oldukça ilgi görmüştür. Muhalefet dönemi düşünüldüğünde siyasete yenilik getirmekle beraber, güçlü ve tutarlı bir muhalefet etmemesine rağmen başarılı olmuştur. Bu çalışmanın ilk bölümünde belki başka bir muhalif parti olsa da genel siyasi tablonun karamsarlığı içerisinde, iktidarı değiştirebileceğine değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde DP'nin iktidarı boyunca sergilediği laiklik anlayışına odaklanmak amaçlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde amacımız DP'nin ideolojik olarak İslamcı bir parti olmadığı, partisinin çıkarları doğrultusunda dini uygulamalar geliştirdiğini göstermektir. DP muhafazakarlık olarak adlandırılabilir bu politikaları, sabık iktidar CHP'nin dini anlamda halkın hayatını kısıtlayan politikalarını ortadan kaldırmak ya da gevşetmek olarak belirlediğini görmekteyiz. Adnan Menderes CHP'nin laikliğini, Ali Fuad Başgil'in değerlendirilmeleriyle uyumlu biçimde siyasi taassup olarak nitelemiştir. Böylece DP'nin tabandan gelen başlıca beklentileri yerine getirmeyi amaçladığını görmekteyiz. Örneğin tek parti döneminde yapılmış ve halkta karşılığını bulmayan ezanın Türkçeleştirilmesini değiştirip, tekrar Arapçaya çevirmesi DP'ye büyük bir politik kazanım sağlamıştır. Yine İmam Hatip okullarının açılması, okulların müfredatına din derslerinin yerleştirilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığının işlevselliğini arttırmak gibi reformlar, DP'nin dini uygulamalarının önde gelenlerini oluşturmaktadır.

DP'de ılımlı laiklik uygulanmasını sağlayan en önemli figür olarak Başvekil Adnan Menderes'i göstermek isabetli olacaktır. Bazı konularda Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile ters düşmelerine rağmen, tabandan gelen yönelimlere uygun davranmıştır. Dini uygulamaların belirlenmesinde Adnan Menderes'in hızlandırıcı manevralar (bazen tutarsızlığı göze alarak) sergilediğini, bu konularda Celal Bayar'ın

ise fren manevraları sergilediğini göstermeyi de amaçlamaktayız. Burada tutarsızlık olarak nitelendirdiğimiz, DP'nin başta Adnan Menderes olmak üzere sergilediği popülist dili, ayrıca incelenecektir. DP'nin laiklik anlayışı eklektik-pragmatik bir çizgi çizdiğini göstermek amacıyla; Atatürk'ü Koruma Kanunu, anayasadaki 163. Maddenin uygulanması gibi kavramları da incelemeyi uygun görmekteyiz. Çünkü sergilenen ve İslamcı politika olarak algılanan icraatlarının muhalifi gibi görünen bu politik hamleleri karşılaştırarak DP'nin laiklik çizgisini göstermek de amaçlarımızdan biridir.

Tezin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde DP'nin laikliği hakkında hüküm verebilmek için iktidar olduğu dönemde ülkedeki İslamcılık tarafından nasıl değerlendirildiği incelenmek istenmiştir. Amaç İslamcılığı incelemek değildir. İlgili dönemde İslamcılığın temsilcisi iki dergisi **Sebilürreşad** ve **Büyük Doğu** dergileri incelenmiştir. Amaç bu dergilerin İslamcılığını incelemek de değildir. Bu dönemdeki İslamcılığın genel seyri ve bu dergilerin İslamcılıkları bu çalışmanın dışında konulardır.

Tezin üçüncü bölümünde **Sebilürreşad** Dergisi sayfalarından DP'nin dini uygulamaları ve bu derginin iktidar partisinden beklenti ve taleplerini göstermek amaçlanmıştır. İslamcı camiada kendi adını neşriyat alanında kanıtlamış **Sebilürreşad**, yayın alanında CHP iktidarını baskının olduğu dönem, DP iktidarını ise özgürleşmenin olduğu dönem olarak görmüştür. Bundan dolayı DP iktidarının ezanın Arapçalaştırması ile dergi arasında büyük bir manevi bağ kurulmuştur. Bu değişiklik sonucu dergi, bilhassa Adnan Menderes ile DP iktidarı boyunca beklenti ve dönüştürme çabaları içerisinde süren bir ilişki sürdürmüştür. Bu ilişkinin gelişimini, tökezlemesini ve bazı ayrıntılarını göstermek, bu bölümün amaçlarından biridir. Derginin başta Eşref Edip olmak üzere, bazı yazarlarının övgü dolu yazıları, DP iktidarının dini anlayışını anlamamızı sağlamaktadır.

DP iktidarını oldukça dikkatle inceleyen **Sebilürreşad**, DP döneminde uzun soluklu bir yayın hayatı sürdürmüştür. Bu da DP'nin muhafazakar konumunu bütünlükçü bir perspektif ile gözler önüne s ermektedir. Ayrıca DP'nin dönem dönem dini alanda sergilediği tutarsızlıklara rağmen, DP'den sağlayacağı yararı düşünerek, derginin DP'ye koşulsuz olarak bağlanmasını göstermeyi de amaçlamaktayız.

Dördüncü bölümde ise **Büyük Doğu** Dergisi sayfalarında DP'nin dini uygulamalarının yankılarını ve dergi çevresinin iktidardan beklentilerini göstermek amaçlanmıştır. **Büyük Doğu**'nun işlenişi DP iktidarı boyunca altı kere kapanmasından kaynaklı bütünlüğün kaybedilmemesi için, derginin Başyazarı Necip Fazıl Kısakürek'in yazıları öncelikle işlenmiştir. Çünkü her sayının başmakalesini kendisi yazmaktadır. Ayrıca Başbakan Adnan Menderes ile kurduğu yakın ilişki ve bu yakın ilişki sonucu örtülü ödenekten aldığı yardımlar sonucu oluşan sıkı bağı göstermek diğer bir amacımızdır. Necip Fazıl'ın DP'den beklenen İslamcılığı edebi bir şekilde kaleme alan yazıları, derginin yayın politikasını görmekte temel taşlar olarak görülebilir.

Dergi genel anlamda CHP muhalefetinin gereği ve DP'nin sergilediği dini uygulamalar sebebiyle, DP'ye iktidarı boyunca yakın durmuştur. Başyazar Necip Fazıl Kısakürek'in DP döneminde de CHP dönemindeki gibi cezalara çarptırılmasına rağmen, Adnan Menderes özelinde sergilediği bağlılık ile iktidarı desteklemiştir. Dergi sayfalarında DP'den beklentiler popülist ve abartılı bir dille ele alınmıştır. Adnan Menderes'in de derginin de popülist bir dil sergilediği gözlenirken, dini uygulamaların ele alınmasında böyle bir dilin sağladığı yararının sonuçlarını göstermek de bu çalışmanın amaçlarından biridir.

Araştırma, 1946-1950 yılları arası laiklik temelli bazı siyasi gelişmeleri ön hazırlık olarak görmüş, temel anlamda ise 1950-1960 yılları DP iktidarı döneminin laiklik anlayışı ve Sebilürreşad ve **Büyük Doğu** Dergilerinin dini uygulamalar üzerinden iktidarı dönüştürme çabaları ve beklentileri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca 285 sayı **Sebilürreşad** Dergisi ve 314 sayı **Büyük Doğu** Dergisi (belli dönemlerde gazete olarak da basılmıştır); DP'den umulan siyasi beklentiler ve DP'yi kendi lehlerinde dönüştürme çabaları üzerinden incelenmiştir. İslamcı kesimin o yıllarda etrafında toplandığı büyük bir parti veya sivil toplum kuruluşu olmamasından dolayı, bu kesim neşriyat alanında boy göstererek fikirlerini yansıtmıştır. **Sebilürreşad** ve **Büyük Doğu** Dergilerini seçmemizin sebebi ise, başyazarlarının kendi camialarında saygın bir yer tutması ve 1950-1960 yılları arasında diğer İslamcı dergilere göre daha büyük yazar kadroları bulundurmaları ve diğer İslamcı dergilere göre daha çok okunmalarıdır.

Araştırmaya arşiv araştırması yapılarak başlanmıştır. Öncelikle birçok kütüphane araştırılarak, gerekli kaynakça oluşturulmuş ve tezde belirttiğimiz dergilerin araştırma yıllarını içeren sayılarına ulaşılmıştır. Konuyla ilgili kitaplar, tezler, siyasi anılar ve belirttiğimiz dergilerin sayıları incelenmiştir. Siyasi dönemi araştıran, anlatan kitaplar ve dergiler incelenirken; henüz DP'nin iktidarı döneminde (1950-1960) literatürde bulunmayan İslamcılık kavramı ayrı şekilde ele alınmış ve dönemi anlatan verilerle harmanlanarak teorik-tarihsel dil oluşturulmuştur.

İslamcılık kavramı, **Sebilürreşad** ve **Büyük Doğu** Dergileri başta olmakla beraber, Meclis konuşmaları ve siyasi anılardan elde edilen veriler yorumlanarak tezde yer almıştır. Bahsedilen dönemlerde, DP'nin ve başta Adnan Menderes'in icraatları, İslamcılıkla karşılaştırılarak veri elde edilmeye çalışılmıştır. **Sebilürreşad** ve **Büyük Doğu** Dergileri derinlemesine incelenerek, dönemin İslamcı kesiminin tamamına hitap etmeyen ancak büyük bir bölümünü tesiri altında bırakan neşriyat üzerinden, dönemin İslamcılığının iktidardan talep ve beklentileri, iktidarı kendi saflarına çekme ve dönüştürme çabaları ele alınmıştır.

Bu araştırma nitel metoda dayalıdır. Bu araştırmanın sonucunda laiklik, muhafazakarlık, İslamcılık gibi kavramlar dönemin koşulları içerisinde değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1: 1946-1950 YILLARI ARASI CHP VE DP’NİN LAİKLİK ANLAYIŞI

1.1. 1946-1950 Arası CHP’nin Laiklik Anlayışı

İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda faşist ve totaliter yönetimlerin savaşı kaybetmesiyle, tüm dünyada demokratik yönetimlerin kurulması çabası, dünya siyasetine yön vermeye başlamıştır. Ayrıca savaştan güçlenerek çıkan komünist Sovyetler Birliğine, siyaseten mesafe koymayı düşünen CHP iktidarının kendini yeni bir siyasi döneme hazırlamaya zorlamıştır. Bu siyasi değişimler etkisini, Türkiye Cumhuriyeti yönetim sisteminde yavaş yavaş göstermeye başlamıştır. Bu siyasi tabloda yeni kurulan DP’nin siyasete girmesiyle ülkede kalıcı bir muhalefetin olacağı tüm açıklığıyla ortaya çıkmıştır. Tek parti yönetiminin sona erdiğini kabul eden İsmet İnönü ve CHP yeni dünya düzenine ayak uydurmaya - temkinli de olsa- başlamıştır.

CHP’nin 27 yıllık kesintisiz yönetimin getirdiği iktidar yorgunluğu, DP’nin kamuoyunun gözünde umut olarak görülmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşına girmemesine rağmen, savaş tehlikesinden dolayı orduya ayrılan bütçenin halkın ekonomik durumunu oldukça düşürmesi ve bundan kaynaklı bazı tüketim mallarının kıtlığı, halkın ekonominin düzeltilmesi konusunda CHP’ye olan itimadını yıkmıştır. Devletçi politikalara yöneltilen eleştiriler ve savaşın bitmesi sonucu, harp yılları şartlarından ekonomik olarak sağlanan faydaların sonlanmasına sebep olmuştur. Yabancı pazarların Türk mallarına olan talebi azalmış, Türk malları, fiyatlarının yüksekliği nedeniyle dünya piyasalarında rekabet edemez hale gelmiştir. Hükümetin bu konuda aldığı tedbirler, ekonomik sıkıntıların atlatılmasına çare olmamıştır (Karpat, 2010: 373-374). Bu ekonomik koşullar, halkın DP’ye karşı olan ilgisinin artmasına sebep olan büyük etmenlerden biri olmuştur

Bir diğer önemli ve üzerinde özellikle duracağımız ve DP’nin umut olmasına sebep olan konu ise, CHP’nin laiklik siyaseti sonucu baskıya uğradığını hisseden dindar kesimin talepleridir. Halkın bu yönde gelen isteklerini iyi bir propagandayla yöneten DP’nin bu minvalde yükselişini gözlemleyen CHP yönetimi, kendisini dini alanda yeni politikalar üretmeye yöneltmiştir. Bu yönelimin nedenlerinden biri de

gerek parti içinden gerek halktan eleştiriler alan Milli Şef İsmet İnönü'dür. İsmet İnönü, cumhuriyetin ilanıyla beraber başlayan siyasi hayatı ve öncesindeki Kurtuluş Savaşı dönemindeki komutanlığından beri, ülkenin siyasi gündeminde olan önemli birkaç isimden biridir. Gerek siyasi çekişmelerden kaynaklı, gerek artık siyasi anlamda yüzünün eskimesi, partisinin ve kendisinin yaptığı siyasi hatalar İnönü'ye parti içinde ve toplumda tepki oluşturmuştur. Ülkede bilhassa kırsal alanda, belli kesimler tarafından “kır papaz”, “sağır”, “dinsiz”, “camileri ibadete kapatıp saman ve cephaneyle dolduran adam “ gibi ağır hakarete varan söylemler de kulaktan kulağa söylenmiştir (Öngider, 2001: 97).

Siyasi terbiye sınırlarını aşan bu tenkitlerin, görüldüğü üzere büyük çoğunluğu, din temellidir. Partinin katı laiklik tavrı, İsmet İnönü'ye mal edilmiş ve bu söylemler artık ülke genelinde artmıştır. Kuşkusuz bu durumun tabanda bu kadar yüksek seviyede eleştirilere neden olmasının sebebi ise, kendisinin Milli Şef ilan edilmesidir. Partiler üstü ve yönetsel anlamda tek ve sorgulanamaz olan bu makamın, bazı siyasi ve ekonomik başarısızlıkların tek sorumlusu olarak görülmesi de kaçınılmazdır. Bu sebeplerden durum değerlendirmesi yapan İsmet İnönü ve CHP yönetimi, kurultay kararı almıştır.

1.1.1. CHP'nin Yedinci Kurultayı: Yenilenme ve Değişim Girişimleri

DP'nin muhalefette yer almasıyla beraber, yaptığı propagandalarla CHP'yi yıpratmaya çalışmış ve bu konuda başarılı da olmuştur. Halkın içine kolay karışan DP'liler, halktan aldıkları teveccühe de güvenerek bazı yaftalamalarda bulunmaya başlamıştır. CHP'yi “Allahsız Parti” olarak halka tanıtmışlar ve bu halk arasında kabul görmüştür (Eroğul, 2014: 101). Bu ithamın diğer bir söylenme biçimi ise sadece CHP'yi eleştirmekle kalmayıp kendilerine değer katan; “Dini koruyan parti DP”, “Dinsiz Parti CHP” söylemidir (Tunaya, 1991: 48-49). İşte bu tür propagandaların tabanda bulduğu etkiyi gören CHP, belki de iktidarda bulunduğu süreçteki en önemli kurultayını yapmak zorunda kalmıştır. 17 Kasım 1947'de yapılan kurultay, yenilikçi denebilecek İsmet İnönü ve yanlıları ile kurultaydan önce istifaya zorlanan otoriter Kemalist düşüncelere sahip Recep Peker ve yanlıları arasında

geçmiştir. İsmet İnönü tek aday olarak girdiği seçimi kazanmıştır. Aday olmamasına rağmen Recep Peker'e kurultaydan 25 oy çıkmıştır. Ilımlılarla, şahin kanat olarak nitelendirebileceğimiz grup arasındaki asıl seçim iki numara, yani genel başkan vekilliği için yapılmıştır.

Seçim sonuçlarını Recep Peker'den iki kat fazla oy olan İsmet İnönü'nün ve ilımlıların adayı Hilmi Uran kazanmıştır. Sertlik yanlıların tasfiyesi ile yeni adımlar atılmıştır. Örneğin parti başkanı, cumhurbaşkanı seçilmiş olduğu sürece, başkanlık yetkileri kurultay tarafından seçilen genel başkan vekiline devredilecektir. Yine bir tüzük değişikliğiyle genel başkan ve genel başkan vekilliği seçimleri iki yılda bir yapılacaktır. Kırk kişilik bir parti meclisi kurulacak ve bu meclis parti yönetiminde etkin kılınacaktır. Partinin milletvekili adaylarının yüzde yetmişini yerel örgütlerin belirlemesi de bu kurultayın önemli tüzük değişikliklerindendir (Boray F. E., 2010, 305).

Yönetimi bölüşen, İsmet İnönü gözetiminde de olsa parti teşkilatını aktifleştirme hamlelerini gördüğümüz bu kurultayda, laiklikle ilgili düzenlemeler olması şaşırtıcı değildir. Çünkü halka yakın bir yönetim kurmaya çalışan muhalefetin dinsizlik eleştirilerine karşı, bazı adımlar atılması gerekmektedir. Bu düşünce içerisinde bazı adımlar atılmıştır. En önemli adımlardan biri, parti programındaki laiklik tanımının değiştirilmesidir. CHP tarafından 1935'te kabul edilen laiklik; “ dini düşünceleri dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmak” olarak tanımlanmıştır. Yedinci kurultayda alınan karar ile laiklik tanımındaki “siyaset” kelimesi çıkartılmış ve “din ve devlet/dünya işlerinin birbirinden ayrı olması” olarak değiştirilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 187).

Yeni laiklik anlayışının eğitim alanındaki yansıması ise, ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okul içinde ama ders zamanları dışında din dersleri verilebilecek olmasıdır. Ancak burada öğrencinin velisinin, çocuğuna din dersi aldirmek istediğini dilekçe ile okul idaresine bildirmesi gerekmektedir. Verilecek din dersi kitaplarının programı ve içeriği Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanacak ancak Milli Eğitim Bakanlığı onayıyla uygulamaya konulacaktır. Din derslerini okutacak olanlar, ilkokul öğretmenleri arasından seçilecektir. Ancak gerek görülürse, bakanlıkça yeterli niteliğe sahip kişiler görevlendirilebilecektir. Bahsedilen din derslerini veren öğreticilerin ücretleri devletçe ödenecektir. Köy

enstitüleri öğrencileri de hazırlık sınıflarındayken din dersi alacaklardır. İsmet İnönü için çok önemli olan bu enstitü öğrencilerinin, din dersi almalarının sebebi, bu alanda da bilgilerinin olması ve bu alanda ders verebilecek düzeye gelmelerini sağlamaktır (Öymen, 2004: 276-280). Çünkü eğitim anlamında cumhuriyet değerleriyle yetiştirilen köy enstitü öğrencilerinin vereceği din dersleri, toplumun dini isteklerini karşılayacaktır. Ama bu manevi gelişim sağlanırken, kamuoyunu meşgul eden irtica riski de oluşmayacaktır. Orta yol bulunarak ortaya çıkan bu tüzük değişiklikleri, kolayca kabul edilmemiştir. Çetin tartışmalarla geçen bir kurultay süreci sonucunda kaleme alınmıştır. Öyle ki, bu kurultay sonucunda Recep Peker ve yanlılarının inkılâplara sahip çıkılmadığını düşündüklerinden dolayı CHP’den ayrılarak, “Kemalist Parti’yi” kuracaklarına dair söylentiler ortaya çıkmıştır (Ahmad&Ahmad, 1976: 389).

Yenilenme sancıları çeken CHP’nin iktidardaki bu son kurultayı, bilhassa basında geniş yer bulmuş ve olumlu eleştiriler almıştır. Demokratikleşme yolunda atılan adımlar konusunda çeşitli fikirler sunan ve reform yapan parti yönetimi, bu atılımlar etrafında idari anlamda çeşitli değişikliklerle seçimi kazanmak istemiştir. Görülen olumsuzlukların düzeltilmesi gerekliliği üzerine ortaya çıkan bu yeni politikalar parti içi muhalefete rağmen fiili olarak siyasi yaşamda yerini almıştır. 2 Temmuz 1947’de İslam dininin akide ve ibadet esaslarını öğretmek amacıyla din dershanelerinin açılması kararlaştırılmıştır. Yine bu girişimden bir yıl sonra ilkokula öğrenci velilerinin isteğine bağlı olarak din dersleri konmuştur (Boray F. E., 2010: 277-310). CHP yönetiminin dini alanda yaptıklarını, kendi sert laiklik yanlısı tavrını yıkmadan ama zedeleyerek çeşitli reform hamlelerini hayata geçirmek olarak tanımlamak mümkündür.

Yeni bir döneme giren CHP, İnönü önderliğinde, Kemalizm anlamında partinin şahin kanadını oluşturan Recep Peker ve yandaşlarının tasfiyesiyle din konusunda daha ılımlı bir çizgiye geçeceğini kamuoyuna göstermiştir. Bu ılımlı politikaların sonucunun en üst seviyeye çıktığını gösteren ibare olarak, İslamcıların saygı duyduğu, medrese kökenli, **Sebilürreşad** Dergisi’nin eski yazarlarından Şemsettin Günaltay; Hasan Saka’nın istifası üzerine, İsmet İnönü tarafından başbakan olarak tayin edilmiştir. İslamcı kesimde büyük heyecan oluşturan bu değişim, çeşitli icraatlarla sonuçlanmıştır.

Günaltay Hükümeti 4 Haziran 1949 yılında din sorunlarının bilimsel esaslara göre incelenmesini sağlamak ve meslek bilgisi güçlü din görevlisi yetiştirmek amacıyla, Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi açılması hakkında yasayı kabul etmiştir. Buradaki gayelerden biri, CHP'nin din düşmanı bir parti olduğu görüşünü yaymaya çalışan DP muhalefetine karşılık vermek olarak görülmüştür (Boray F. E., 2010: 324). Bu karşılık verme çabaları içerisinde, halka yönelik bazı girişimler de yapılmıştır. Atatürk döneminde birçok ilde ve ilçede uygulanan Cumhuriyet Baloları bu dönemde kaldırılmıştır. Bu baloların yapılmasını kadın erkek eşitliği olarak görüp uygulayan CHP yönetimi, değişen seçim rüzgârı ile belki de gelenek haline gelmiş ve alışılmış olarak görülen bir Batılı uygulamasından vazgeçmiştir (Velidedeoğlu, 1972: 24-25).

Tarihi ve mimari değer taşıyan türbelerin açılması için seçim öncesi Meclis'e kanun teklifi bu dönemde verilmiştir (Ersel, Kıyaş, & Tunçay, 1998, s. 177). Türbelerin açılması İslamcılara verilen bir mesaj iken, mimari özellik taşıma belirtisinin ise bunu talep eden kesimlerle tam olarak aynı saiklerle kanun teklifinin oluşturulmadığını göstermek için öneriye eklendiği görülmektedir. Yani laiklik yanlısı CHP seçmenine bir yandan güven veren bu ekleme ile İslamcıların istediği bir sonuç elde edilmiştir. Hızla ilerleyen sürecin sonunda 2 Nisan 1950'de seçime ramak kala Milli Eğitim Bakanlığı 20 türbenin yeniden açılmasına izin vermiştir (Ersel, Kıyaş, & Tunçay, 1998: 178).

Partinin çeşitli politikalarla özellikle dini alanda değiştiğini topluma gösterme çabası seçim sonuçlarına bakıldığında başarıya ulaşmamış gibi görünmektedir. Ancak parti adına bazı yapılan eylemler ve söylemler nedeniyle, CHP, DP tarafından dini politikaya alet ettiği konusunda eleştirilmiştir. Yan yana adının geçmesinden rahatsız olacağı oluşumların başında tarikat ve cemaatler olmasına rağmen, seçim arifesinde Atatürk'ün heykellerini yıkmakla ve Arapça Ezan yasağını delme çabasıyla ünlenmiş Ticani tarikatıyla işbirliği yaptığı söylenmektedir (Karaosmanoğlu, 2013: 160). CHP'nin iktidar için yaptığı bu pragmatik anlayış, programlarının birbirinden pek fazla farkı olmayan CHP'nin DP'lileşmesine, DP'nin CHP'lileşme sürecine neden olan önemli bir örnekler olmuştur (Çaylak & Nişancı, 2018: 348-349) CHP'nin siyasi iktidarı bırakmamak için yaptığı bu girişimler,

toplum gözünde de tutarsızlık olarak değerlendirilmiştir. DP muhalefetine siyasete hız vermesi, daha hantal görünümündeki CHP'nin yalpalamasına sebep olmuştur.

Yine CHP'de uzun yıllar siyaset yapmış Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun siyasi yaşamını ele aldığı anılarında, Celal Bayar ile yaptığı konuşması bu konuda verilebilecek önemli örneklerden biridir. CHP ve DP arasındaki politik mücadeleyi nasıl bulduğu sorusunu Karaosmanoğlu'na yönelten Bayar, bu mücadelenin çok sert ve kırıcı geçen bir mücadele olduğunu ve bu gidişatın “kara kuvvetin” güçlenmesine yol açacağı korkusunu taşıyan bir cevap almıştır. Buradaki kara kuvvet kavramının, şeriat söyleminin tıpkı irtica, kara taassup gibi bir diğer söyleme biçimi olduğunu belirtmek gerekir. Bayar'ın verdiği cevap ise ilginçtir. İrtica karşıtı olduklarını ve kara kuvveti kışkırtanın CHP olduğunu belirtmiştir. Laikliği uzun uzun övdüğü Bursa Nutkuna karşı, İslamcı **Sebilürreşad** Dergisi'nin uzun ve sert bir metin yazdığını, CHP idarecilerinin de bu dergiden binlerce basıp ülkeye dağıttığından dert yanmış ve bu konuyu İsmet İnönü'ye ilettiğinde ise bu söylentiye reddetmediğini ve kabul ettiğini belirtmiştir (Karaosmanoğlu, 2013: 161-162).

1.2. Dörtlü Tahrir Sonrası Siyasi Gelişmeler

Tek sesli bir parti görünümünde olan CHP, 1945 yılında yürürlüğe konulmak istenen Toprak Reformu Kanunu ile bu görünümünden çıkmıştır. Kısaca kanun, bulunduğu bölgenin verimliliği oranında, belli bir dönümün üzerinde olan tarlaların paylaşılması anlamına gelmektedir. Bu kanuna Adnan Menderes ve Emin Sazak gibi toprak ağaları karşı çıkmıştır. Bu kanuna yapılan eleştiriler; Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan imzalı, tarihe “Dörtlü Tahrir” olarak geçen bir öneri ile meclise sunulmuştur. 7 Haziran 1945'te sunulan tahrirde; anayasada belirtilen milli egemenlik ilkesinin tam olarak uygulanmasını ve parti içi demokrasinin temel ilkelerine göre yürütülmesini isteyen maddeler bulunmaktadır (Ahmad, 2010: 28-29). Bu tahrir belki parti içi demokrasiye katkı sunmamıştır ancak Türkiye demokrasisine katkı sunarak, ilerleyen kısa süre sonra tek parti dönemini bitirip kalıcı bir muhalefet partisinin kurulmasını sağlamıştır.

Dörtlü Takrir sonrası kaynaklıan CHP kazanında çok radikal adımlar atılması gerektiği dile getirilmiştir. Parti içi muhalefete, basın önünde açıkça belirtmemekle beraber, CHP'nin ileri gelenleri hem kızgın hem de şaşkıındırlar. Tüm bu olaylardan sonra artık bu ekibin başını çekenlerin partiden uzaklaştırılması gerektiği parti içinde açıkça dile getirilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda 21 Eylül tarihinde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü CHP'den ihraç edilmiştir. Bu ihraçları tüzüğe aykırı bularak eleştiren Refik Koraltan da kısa süre sonra partiden ihraç edilmiştir (Ahmad ve Ahmad, 1976: 15).

Dörtlü takrir sonrası, üç milletvekilinin ihracı tabii ki parti için yeterli olmamıştır. Parti içinde tartışmalar devam ederken Atatürk'ün son başbakanı olma özelliğini taşıyan Celal Bayar, dikkatle durumu takip etmektedir. Atatürk'ün son başvekili olmak ona büyük bir saygınlık sağlamıştır ancak İsmet İnönü kendisini partide büyük görevlere getirmemekle beraber onu belki de bir rakip olarak görmüştür. Ancak geçmişten gelen prestijinden dolayı eski başvekili partiden atmaya CHP pek yanaşmamıştır. Menderes ve Köprülü'nün atılmasını takip eden hafta boyunca muhalifler çeşitli görüşmelerde bulunmuş ve Bayar bu görüşmeler sonrası önce milletvekilliğinden ardından CHP'den istifa etmiştir (Ahmad ve Ahmad 1976: 15-16).

CHP içerisinde bir kalemde silinemeyen Celal Bayar kuşkusuz DP için büyük bir lider olacaktır. Kurtuluş Savaşı'nda mücadele eden bir komitacı, İş Bankasının kurucusu, İktisat Vekili ve Başvekil olan Bayar, yeni devletin tecrübeli politikacılarından biri olarak DP'de büyük bir otoriteye sahip olacaktır. 1950 yılında kazanılan seçim zaferi sonrası kendisinin atadığı Başvekil Adnan Menderes ise, Bayar'ın politikada 30 yılda kazandığı ünü, çok kısa sürede parti içinde ve halk gözünde kazanacaktır. Bu ikili DP adına adeta hız ve fren görevi görecektir. Adnan Menderes'in popülist politikası, İslamcılara hitap ederek cumhuriyet kurulduktan sonra kullanılmayan politik hamleleri yapacaktır. Bayar ise DP'nin kuruluş aşamasından itibaren din konusunda CHP'liliğini koruyarak Kemalist bir çizgiyi takip edecektir. DP parti tüzüğüne bakıldığında "Dine saygılı " ibaresinin dışında CHP ile aynı çizgide olduğu görünmektedir. DP'ye bu alanda farklılık sağlayacak ise Adnan Menderes ve çoğunlukla onun desteğiyle hareket eden partinin İslamcı kanadı olacaktır. Özellikle Menderes ve bazı vekiller parti içerisinde dini konularda ileri

giderse yani gaza basarsa ve kuruluş fikrinin dışına çıkarsa, Bayar fren görevini yapmaktan hiç çekinmeyecektir. Bu gaz fren ilişkisi, DP'nin çok uzun olmayan ancak yoğun bir şekilde geçirdiği siyasi hayatında belirleyici olacaktır.

1.2.1. DP Programı Ve Tüzüğünde Laiklik Anlayışı

Türk siyasal hayatına hızlı bir giriş yapmak isteyen ve iktidarı arzulayan 7 Ocak 1946 yılında kurulan DP, kurulduğu dönemin en çok tartışılan konularının başında olan laikliğe karşı yeni bir bakış açısı getirmek istemiştir. Bir yandan tabanın beklentisini karşılayacak bir yandan da CHP'den farklı olduğunu gösterecek yeni bir tanımlama hazırlanmaya çalışılmıştır. Ancak yapılan parti programı ve tüzüğü yayınlandığında, DP İslamcı kesimlerden “muvazaa parti” eleştirisini almıştır. Beklentileri karşılamayan bu metin, CHP'nin direktifiyle kurulmuş, yani gerçek bir muhalefet değil danışıklı, aldatıcı anlamına gelen muvazaa sıfatıyla anılmıştır.

Beklentilerin altında da olsa, DP'nin programı ve tüzüğü CHP'nin laiklik anlayışından farklı anlayışta olan maddelere sahiptir. Dinle ilgili ilk ibare, milliyetçiliği ideal olarak gösteren on üçüncü maddede karşımıza çıkmaktadır. Bütün yurttaşları din ve ırk farkı götmeksizin Türk saydığını belirten bu madde, tüm dinlere karşı eşit bakış açısı sergileneceğinin garantisini vermektedir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 147). DP din hürriyetini hukuki bir hak olarak ele almıştır. DP'ye göre, laikliğin düşünce özgürlüğüne saygı göstererek ama dinin siyasi gayelerle kullanılmasını engelleyerek ılımlı bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Karpas, 2010: 356-357). Bu fikirdeki DP, 1950 seçim arifesinde CHP'nin dini siyasete alet ettiğini de iddia etmiştir. Bunun nedeni olarak da Şemsettin Günaltay hükümetinin türbeleri açma kararı dile getirilmiştir. DP'nin ikinci büyük kongresinde söz alan pek çok konuşmacı, CHP'nin Atatürk'ün çizgisinden çıktığını, inkılâplardan ödün verdiğini, irticacı hareketlerde bulunduğunu iddia etmiştir. Bu iddia Adana'da, bir tarafı altı oklu olan muskaların, CHP tarafından halka dağıtılmasına bağlanmış ve kongrede de muskaların örnekleri de gösterilmiştir (Demirel, 2012: 187-188). Asıl laiklik savunucusunu DP ve taassup destekçisi olanın ise CHP olduğu vurgusu 1950 seçimi öncesi DP'liler tarafından birçok kere yapılmıştır.

Partinin laikliği yorumladığı madde ise on dördüncü maddedir. Laikliği; devletin siyasette dinle hiçbir ilgi kurmaması, hiçbir din düşüncesinin kanunların uygulanmasında etkisi olmaması olarak algılandığı belirtilmiştir. Ancak buna ek olarak laikliğin din aleyhtarlığı olarak algılanmadığı ve laikliğin de diğer özgürlükler gibi mukaddes bir hak olarak görüldüğü vurgulanmıştır. Dini eğitim konusuna da bu maddede değinilmiştir. Dini eğitim ve din görevlisi yetiştirecek kurumların kurulması konusunda esaslı bir programın hazırlanmasının zaruri olduğu ve yine üniversite içerisinde yer alacak İlahiyat Fakültesinin özerk olmasına işaret edilmiştir. Bu maddenin devamında belirtilen bir husus İslamcı kesimlerin tepkisini toplamıştır. Bu husus; dinin siyasete alet olmaması, yurttaşlar arasındaki birliği ve dayanışmayı bozacak şekilde propaganda yapılmaması, serbest fikre karşı “taassup duygularının” harekete geçirilmesine izin verilmemesidir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 147-148).

Burada taassup, yani bağnazlık vurgusunun yapılması, kurucu zihniyete selam verir niteliktedir. Her ne kadar ısrarla dini siyasete alet etmeme ve taassuba karşı durma vurguları yapılsa da ilerleyen dönemlerde DP; kendi çizdiği bu tanımlama ve yorumları değiştirerek ya da eklemeler yaparak, din ve devlet ilişkisini kendi siyasi ideolojisi etrafında yeniden şekillendirmiştir. Ülkede dini otorite olarak kendini görmemekle beraber, dini otorite sayılan kurum ve kişiler, DP’nin siyasi çizgisinde olduğu sürece desteklenmiştir. Belki de bunun farkında olan Said-i Nursi Nurculara; “Adalet-i mahza (tam, mükemmel adalet) yoksa ehven-i şerre (kötünün iyisine) razı olunabileceğini” söylemiştir (Bora, 2017: 429). Yani sosyal alanda var olmak için çok dert çekilen CHP siyasi anlayışı karşısında, denenebilecek tek çare olarak DP görölmektedir. Bu halet-i ruhiyenin dini anlayışları farklı olan birçok tarikat, cemaat ve İslamcı basında hasıl olması, bu grupların ortak noktalarından biridir.

1.2.2. Celal Bayar’ın Laiklik Hakkında Açıklamaları

Celal Bayar’ın laiklik konusunda, gerek aktif politik yaşamında yaptığı açıklamalarıyla gerekse siyaset sonrası yazdığı anılarında, CHP çizgisinde olduğunu söylemek hatalı olmaz. Değişen siyasi dönemlere göre, laiklik hakkındaki görüşlerinin şiddetini belirlemiştir. DP kurulduktan sonra yaptığı ilk toplantıda; laikliği “devletin hiçbir şekilde dinle ilgisinin bulunmaması ve hiçbir kanunun da, dine göre yapılmaması gerektiği” olarak yorumlamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 234). Celal Bayar’ın laiklik konusunda muhalefet yıllarında ortaya koyduğu fikirlerini Şükriye ve Hasanoglan Ocak Kongrelerinde yaptığı açıklamalara bakarak ele alabiliriz:

“Allah ile insan arasındaki münasebetlere müdahaleyi şiddetle reddederiz.”

“Din vatandaşların mukaddes hak ve hürriyetlerindendir. Hiçbir vatandaşı imanı için tazyik ve tenkit etmek caiz değildir.”(Tanyeli ve Topsakaloğlu, 1958: 89).

İnanç özgürlüğünü Batılı tarzda bir yaklaşımla ele alan Celal Bayar, beyanının sonunu dini bir mefhum ile bitirmesi oldukça manidardır! İçerik olarak laikliği savunan Bayar, desteklediği düşüncesini dini kelimelerle bağlayarak biçimsel olarak beklenti içerisindeki İslamcı kesimlere mesaj vermektedir. Seçime giden yolda halkın pek çok beklentisi bulunmaktadır. Bu beklentilerden dolayı da muhalefetteki DP’nin birçok vaadi bulunmaktadır. Bu vaatlerin başında o dönemin tartışmalı konularının başını çeken laiklik gelmektedir. Laiklik konusunda halkta oluşan beklentiye Celal Bayar İskenderun İlçe Kongresinde değinmiştir. İnanç özgürlüğünün diğer özgürlükler kadar değerli olduğunu ve her vatandaşın dilediği dini seçmekte ve bu dinlerin gerekliliklerini yerine getirmekte özgür olduğunu vurgulamaktadır (Tanyeli ve Topsakaloğlu, 1958: 124-125). Bu açıklamada Bayar hem dindar kesime beklediği kadar olmasa da -diğer bir deyişle Adnan Menderes kadar derin ve etkili olmasa da- göz kırpmakta hem de bağlı olduğu yerleşik laiklik anlayışını zedelemekten fikir beyan etmiştir. Temkinli olmasının en önemli sebebi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve partisi CHP’nin, ülke üzerinde yönetsel olarak çok güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü büyük umutlar bağlanmış DP’nin kurucularının sözleri üzerinden kapatılma ihtimali, bu güçlü iktidar için çok da zor olmayacaktır.

Hemen hemen her gittiği yerde ilgi gören DP'ye, laiklik konusunda sıkça sorular sorulduğu için seçim çalışmaları boyunca birçok yerde bu konu birçok kere dile getirilmiştir. Adana'da Ünal Sinemasında yaptığı konuşmada Adnan Menderes; bütün hürriyetler gibi vicdan hürriyetinin de teminat altına alınmasının din aleyhtarlığı olmadığını belirtmiştir. Vicdan özgürlüğünü temel alan laiklik kavramının, iktidarın uygulamaları sonucu oluşan sorunlardan dolayı dinsizlik olarak algılanmıştır. Burada Menderes anladıkları laikliğin vicdan özgürlüğü anlamına geldiğine değinmiştir. Yani CHP'den farklı olduklarını ve aynı kefedeki değerlendirilmemeleri gerektiğine dikkat çekmiş ve halkın dini hislerinin siyaset dışında tutulması gerektiğini belirtmiştir (Tanyeli ve Topsakaloğlu, 1958: 135).

CHP'den laiklik konusunda farkı olmadığı konusunda İslamcı kesimler tarafından eleştirilen DP, bu kesimleri doğrulayacak çeşitli açıklamalar da yapmaktadır. Partinin bazı üyeleri dini konularda halka bekledikleri mesajları vermektedir ancak basını en çok ilgilendiren, halen milletvekili olan DP'nin ileri gelenlerinin açıklamalarıdır. Örneğin ünlü bir tarihçi olan DP'nin kurucularından Mehmet Fuad Köprülü, mecliste komünizm ve irtica ile mücadele tasarısı görüşülürken DP'nin tasarısı hakkındaki görüşünü belirtmiştir. Bu görüş; Müslüman ülkelere komünizmin genellikle irtica maskesi aracılığıyla sokulduğunu ve yeşil cübbenin aslında komünizmin kisvesi olduğu üzerinedir. Böylesi bir görüşün parti düşüncesi olarak ortaya atılması, elbette İslamcı kesim üzerinde tepkilere sebep olmuştur (Tanyeli & Topsakaloğlu, 1958: 139).

Kuruluşundan 1950 seçimlerine giden yolda DP'nin, laiklik konusunda CHP ile hemen hemen aynı çizgide görüş belirtmesi ve genelde kurucularının ağzından çıkan bu görüşler, İslamcı çevrelerden oldukça eleştiri almıştır. Seçime bir yıla kala Celal Bayar'ın yaptığı ve sonucunda tüm delegelerin ayakta alkışladığı konuşmasının bir bölümü yine din ile ilgilidir. Bayar konuşmasında, dönemin ünlü söylemi “dini siyasete alet etmemek” gerektiğini çünkü dinin çok mukaddes olduğunu dile getirmiştir. Ülkede irtica olmadığını ancak irticaya doğru giden emarelerin zamanında görülüp önüne geçilmezse, ülkenin felakete gidebileceğini söylemektedir (Tanyeli & Topsakaloğlu, 1958: 144-145). Celal Bayar, DP iktidarının son bulduğu darbeden yıllar sonra yaptığı açıklamalarında ve anılarında, laiklik konusundaki görüşlerinin siyasi hayatı boyunca aynı çizgide olduğuna değinmiştir. Bundan dolayı

muhalefet yıllarını kapsayan dönemde de Atatürkçü çizgide yer almaya çalıştığını belirtmiştir (Bozdağ, 1969: 152-153).

1950 seçimlerine giden yolda Bayar, Bursa İl Kongresinde de, kongrede hazır bulunan delegelerin laiklik hakkındaki parti görüşünü merak etmeleri nedeniyle parti görüşlerini belirtmek için bir konuşma yapmıştır. Merak edilen konuların başında gelen laiklik için şöyle demiştir:

Din meselesi çok nazik bir mevzudur. Evet, biz Müslüman'ız ve Müslüman olarak kalacağız. Şunu ehemmiyetle ve ısrarla tekrarlayarak derim ki, laiklik prensibi buna asla mani değildir. Bilakis vicdanlara hükmedilmesine müsaade etmeyen bir prensiptir. Eğer din öğretimi laiklik esasları dâhilinde yürütülecekse, biz kendilerine yardım edeceğiz. "Laikliği bırakacağız" diye ortaya atılacak bir fikir maazallah bu memlekette ekseriyet bulursa, ben memleketin istikbalinden ümidi keserim. (Ağaoğlu, 1993: 321).

Celal Bayar genel bir Müslümanlık vurgusu yaparak, laikliğin Müslüman olmaya bir engel olmadığını ve yine laikliğin inanç özgürlüğünün koruması olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamadan anlaşılan Müslüman kalmakla ilgili bir sıkıntı olmadığı ancak laikliği reddeden taleplerin var olmasının, ülkenin geleceğini yok olmasına sebebiyet verebilme ihtimalidir. Bu konuda DP'nin CHP'den farkı, irticayı var olan bir tehlike değil ancak belli aşamalar gerçekleşirse ortaya çıkabilecek bir tehlike olarak görmesidir. Yani Celal Bayar'a göre, insanların inançlarının gelecekte de değiştirilmesinin söz konusu olmadığı ancak ülkenin idari yönetiminin geleceğinin laikliğe bağlı olduğu fikri görülmektedir. Celal Bayar'ın Kemalist çizgiden uzaklaşmadan çizdiği laiklik vurgusu, partiye birçok eleştiri getirmiştir. Partinin ikinci kongresinde yaptığı söylenen ve gazetelerde yer alan konuşması oldukça yankı uyandırmıştır. Ancak on beş gün sonra tekzip göndererek yalanladığı konuşmaya, tanıklık edenlerin olduğunu belirtmek gerekmektedir.

İddia edilen konuşmaya göre, Türkiye'de şeriatı yaşatmayacaklarını belirtmiştir. Milliyetçi tavrı ortaya çıkan, "Müslüman'ız ama her şeyden önce Türk'üz" cümlesini kurmuştur. Hatta Türklük vurgusunu biraz daha ilerletip Türklerin adaletinin, Halife Hz. Ömer'in adaletinin önüne geçtiğini söylemiştir (Dilipak, 1990: 148). Kurucu ideolojinin tutkuyla sarıldığı bu fikrin, Atatürk'ün son başbakanın zihninde de yerini bulması şaşırtıcı değildir. Bu konuşmalar basında yerini bulmuş ve DP'nin dini alanda CHP'den hiçbir farkı olmadığı eleştirisi getirilmesine sebep olmuştur.

DP içerisindeki laiklik tartışmalarına en çok sebebiyet veren unsur kuşkusuz, iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Partinin bazı ileri gelenlerinin DP'ye hiç tahammülü yoktur. Bu grubun başını, başbakanlık da yapmış Recep Peker çekmektedir. Otoriter bir Kemalist olan Peker, laikliğe karşı inanılmaz hassastır. Ancak o bile DP'lileri eleştirirken dini terimlere vurgu yapmaktadır. DP ile kurulan muhalefet makamının oluşmasıyla birlikte tam demokrasiye geçileceği düşüncesine karşı olarak, DP'lileri kastederek; "Bu adamlarla demokrasi olmaz. Bunlar Ebu Cehildirler" demiştir (Erim, 2005: 549-550). Yani İslam'ın yayılmasını engelleyen bir figürü, DP'yi eleştirmek için kullanmıştır. İrtica tehlikesini sürekli dile getiren eski bir asker olan Peker'in eleştirisinde kurduğu benzerliği, Müslümanlar için hain olarak görülen bir figürle ilişkilendirmesi oldukça ilginçtir. Dönem içerisinde gerek iktidardaki CHP'li siyasiler gerek muhalefetteki DP'li siyasiler bu tip benzetmelere ve dini tabirlere konuşmalarında sıkça başvurmuştur.

1.3. CHP'nin DP'nin Kuruluşuna Bakış Açısı

Yeni dünya düzeninde yönetimini tek parti olarak sürdüremeyeceğini anlayan İsmet İnönü, CHP'nin karşısına kurucu iradenin fikirlerini reddetmeyen bir parti kurulmasına karar vermiştir. Dörtlü Takrir altına imza atan milletvekilleri, CHP içinde büyük tepki toplamıştır. Partiden ihraçlar ve istifalar art arda gelmiştir. Artık bu vekillerin aynı parti altında bir araya gelemeyeceğini anlayan İnönü, muhalefet partisinin kurulmasına rıza göstermiştir.

Milli Şef ilan edilen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün izni olmadan bir partinin kurulamayacağı aşikârdır. Yeni muhalefetin kaçınılmaz olduğu dönemde CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde, İsmet İnönü'nün haberi dâhilinde yazılar yazılmaktadır. Bu konuda Falih Rıfkı Atay'ın bir yazısı Celal Bayar'a güzellemeler içermektedir. Sanki muhalefet partisi değil de kardeş bir parti kurulmaktadır. Henüz resmi olarak kurulmayan DP için 3 Aralık 1945'teki yazının bir bölümü şöyledir:

Celal Bayar'ın Kemalizm davasına ve Türk devrim geleneklerine uygun bir muhalefet partisi kurmaya ve işletmeye muvaffak olmasını biz de en aşağı kendisi ve arkadaşları kadar dilemekteyiz. Celal Bayar bizim partimizde fazileti, dürüstlüğü ve ülkücülüğüyle şöhret kazanmıştır. Karşımızda bu

vasıfta bir liderin muhalefet partisinin kurmasından memnun olmamak imkânı var mıdır ? (Toker, 1970: 53)

Görüldüğü üzere kurulan muhalefet partisinden beklenen Kemalizm'e bağlı ikinci bir parti talebidir. Bu beklentinin en büyük kahramanı ise Celal Bayar'dır. Parti hazırlıkları başladığında ise Bayar programı hükümetten önce İsmet İnönü'ye götürmek istemiştir. Buradaki amaç cumhurbaşkanını partiler üstü tutup, CHP ile İsmet İnönü'yü ayırmak, cumhurbaşkanını tarafsız bir noktaya çekmektir. Programı, Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşküne Celal Bayar bizzat götürmüştür. Aralarında geçen tarihi konuşma ise şöyledir:

Celal Bayar: Paşam bunu da (DP rozeti) yakanızda görmek bize şeref verecektir.

İsmet İnönü: (Parti programını karıştırarak) Terakkiperverlerde olduğu gibi, 'İtikadâtıdiniyeye biz riayetkârız' diye bir madde var mı?

- Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var.
- Ziyarı yok, Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız ?
- Hayır.
- Dış politikada ayrılık var mı?
- Yok!
- O halde tamam (Toker, 1970: 112-113).

İsmet İnönü'nün onayını alan bir programı, hükümetin kabul etmemesi imkânsızdır. İsmet İnönü'nün dikkat ettiği ilk soruya baktığımızda, DP'nin laiklik karşıtlığı olup olmamasını sormuştur. Bu soru sorulurken de kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üzerinden yeni kurulmuş bir parti ile bağ kurularak sorulması, DP adına gizli bir uyarı olarak görülebilir. Adeta DP'ye belli sınırlar çizen İsmet İnönü, bu sınırlar aşılmadığı sürece DP'nin muhalefet görevini ifa etmesinde bir engel olmadığını gösteren bir üslupla partinin programına onay vermiştir. Bu onayla beraber girilen gerçek anlamdaki çok partili hayatın öncesi için Nihat Erim'in günlüklerinde geçen bir diyalog oldukça çarpıcıdır. Bahsi geçen konuşma 1949 yılında seçimlere girmeden önce yapılan bir görüşme olmakla beraber, Tek Parti dönemi yapılmış bir tespittir. Tespiti yapan Nihat Erim'in o yıllarda İsmet İnönü'nün sağ kolu olarak nitelendirildiğini ve parti içinde söz sahibi olan bir hukuk profesörü olduğunu belirtmek gerekmektedir.

İngiliz elçinin Erim'e sorduğu seçimlerin gerçekten serbest olup olmayacağı sorusu üzerine, aldığı cevap, bu döneme Erim'in bakış açısını sergilemektedir. Soru

üzerine, İsmet İnönü ve ekibinin seçimi kaybetmek dahi söz konusu olsa da serbest seçime gideceğini belirtmiştir. Çünkü ona göre demokrasiyi ülkeye getirmek şarttır. Bunun nedeni olarak da Atatürk ve İnönü gibi bir üçüncü lider yoktur ve yakın zamanda da bu liderlere benzer bir siyasetçinin ortaya çıkmasının mümkün olmayacağıdır. Şahıs idaresiyle ilerlenemeyeceğini ve bundan dolayı demokrasiye geçişin İsmet İnönü döneminde başarıyla gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. İşte bu konuşmanın sonucunu bağladığı cümleleri çok çarpıcıdır. Nihat Erim şöyle devam etmiştir: “Hiçbir diktatörlük kendi isteği ile demokrasiye geçmemiştir. Biz bunun istisnasını yapıyoruz” (Erim, 2005: 345). İşte görüldüğü gibi Nihat Erim kurulan siyasi sistemi diktatörlüğe benzetmiş ve hiçbir diktatörlükte olmayacak bir durum olarak da yetkilerinden vazgeçip ülkeye demokrasiyi getirmek istediklerini belirtmiştir. Burada DP’nin kurucularının da bu yönetim sisteminin uygulayıcısı CHP içerisinde mecliste milletvekili olarak siyaset yaptıklarını unutmamak gerekir.

Bu koşullarda ilerleyen siyasi ortamda, DP muhalefetinin tabandan ses getirmesi, CHP’yi laiklik konusunda kendini değiştirmeye zorlamıştır. Ancak bu durum CHP’yi çeyrek asırlık iktidarını konumlandığı noktanın dışına tamamen çıkarmayacaktır. Dindar kesimde “hoca” olarak adlandırılan medrese kökenli Şemsettin Günaltay döneminde ortaya koyduğu bazı kanunlar bunun göstergesidir.

10 Haziran 1949 tarihli 5435 sayılı ek Ceza Kanunundaki 163. Maddeye bakıldığında laiklik konusundaki duruşun, yıllardan beri devam eden fikri destekler boyutta olduğunu görülmektedir. Laikliğe aykırı olarak, devletin toplumsal, iktisadi veya siyasi temel düzenine, kısmen de olsa dini amaçlara uydurmak amacıyla cemiyet oluşturmak ve bu cemiyetleri sevk ve idare eden kişilere iki yıldan yedi yıla kadar ceza verilmesi, kurucu ideolojinin reformlar yapılmasa da ana fikrinin korunacağını gösteren belirtilerdir. Ayrıca bu maddede laikliğe aykırı olarak; devletin içtimai, iktisadi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa, dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapma veya telkinde bulunma yasaklanmıştır. Bu eylemi gerçekleştirenlerin bir ile beş yıl ceza almaları, bu kanun içerisinde yer almaktadır (Jaschke, 1972: 103).

Belli oranda, siyasi kazanım için, bazı değişimler içerisine giren Cumhuriyet Halk Partisi 163. Maddeyle kendi laiklik düşüncesini tescillemektedir. Bu tescil aynı

zamanda DP ve DP'den koparak kurulan Millet Partisi'ne dini konularda verecekleri vaatlerin sınırını çizmiştir. Ceza uygulanacak eylemlerin genel anlamlar içermesi yani geniş manada açıklanmaması da iktidar partisinin muhalefete verdiği açık bir gözdağı olarak nitelendirilebilir.

BÖLÜM 2: DP'NİN İKTİDARI DÖNEMİNDE LAİKLİK ANLAYIŞI

2.1. 1950 Seçim Sonucunda DP İktidarının Laiklik Parametreleri

Türkiye'nin önemli siyasi dönemeçlerinden olan 1950 seçimi sonrası, ülkede bambaşka bir tablo ortaya çıkmıştır. Propaganda dönemi çok ateşli geçen seçimde, seçime dört parti olarak girilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ve DP ülke genelinde seçime girmiştir. DP'den kopan Millet Partisi, 22 ilde aday gösterebilmiş, Milli Kalkınma Partisi ise seçime sadece İstanbul'da aday gösterebilmiştir. Seçime katılım oranı ise, yüzde 89,3 gibi yüksek düzeydedir. DP oyların yüzde 53,3'ünü alırken, CHP yüzde 39,9'unu almıştır. Bu seçim sonuçlarına göre, DP 403 vekillik sandalyeye sahip olurken, CHP 69, Millet Partisi ise 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Seçimin sonucu, DP'nin ezici çoğunluğu alması olarak özetlenebilir (Boray F. E., 2010: 305).

Bu iktidar değişikliği ülkede oldukça ses uyandırmış, yıllardır sürdüğüne inanılan baskı döneminin bittiği inancından dolayı, büyük bir heyecan tablosu oluşmuştur. Böyle bir ortamda ülkenin çeşitli bölgelerinde ilginç olaylar yaşanmıştır. DP'nin seçim galibiyetinden sonra; İzmir'de beş yüzden fazla kurban kesilmiş ve İzmir'e bağlı Eşrefpaşa parti örgütü CHP ruhuna irmik helvası dağıtmıştır. Adana'da altı oklu tabutlar dolaştırmıştır (Demirel, 2012: 150). Görüldüğü gibi CHP'ye karşı gösterilen muhalefet tarzında dahi geleneksel-dini eylemler göze çarpmaktadır. Halkın gözünde, giden iktidarın gidişine bu tip eylemler yapılması, gelen iktidarın gelişile oluşan beklentileri anlamamız açısından da önemlidir. Bu yönde beklentilerin farkında olan DP, genel siyasi çerçevede kendince yararını hissettiği dönemlerde, elinden geleni yapmıştır. Bu gidişat bu talepte olan kesim için bazen olumsuz eleştiriye neden olurken, çoğu zaman DP'ye karşı övgüye kaynaklık etmiştir.

DP'nin İslamcılığa bakış açısı için, oy kazandıran ve doğrudan Anadolu'daki köylülüğe hitap eden -kimilerinin Anadolu Müslümanlığı olarak nitelendirdiği- ve bu sayede kemikleşmiş olan bürokrasi kadrosunun etkisini azaltacak bir bakış açısı olmuştur (Tim Jacoby, 2010: 195). Bürokratik kadronun çoğunluğunun kurucu ideoloji olan Kemalizm'e ve yine çoğunlukla CHP ile olan yakın ilgilerinden dolayı, DP'nin bu kadroları değiştirene kadar, halkla bu tip bir manevi bağ kurma girişimi olmuştur. Ayrıca sabık iktidarın bürokrasiyle kurduğu ilişki vatandaş tarafından oldukça sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu bağdan dolayı devletin bu maaşlı çalışanlarının, CHP adına kırsalda oy topladığı ve hatta bu uygulamayı yaparken demokrasi dışı eylemlere başvurduğu, baskı uyguladığı DP tarafından 1950 seçimleri öncesi sıkça dile getirilmiştir.

DP'nin kendine özgü tarafları vardır ve klasik siyasi yapıları kırmak gibi niyetleri olduğunu, partinin önde gelenleri seçim öncesi dile getirmişlerdir. Seçim kazanıldıktan sonra, Celal Bayar TBMM'nin dokuzuncu devresini açarken, Tek parti dönemi gelişmelerinden ve Atatürk'ün adından sadece bir defa bahsetmiştir. Bu anma ise "Yurtta sulh cihanda sulh" sözünden dem vurularak, zikredilmiştir (Aydemir, 2007: 190). Celal Bayar'dan daha fazla Atatürk vurgusu bekleyen kesimleri, oldukça hayal kırıklığına uğratan ve şaşırtan bir açılış konuşması olmuştur. Celal Bayar gibi siyasete yıllarını vermiş bir kişinin, konuşmasını hazırlarken böyle bir beklentiden haberdar olarak konuştuğu aşîkârdır. Bu konuşma, bundan sonraki siyasi dönemin bir önceki gibi belli kalıplara bağlı değil, kendince yeni bir yol çizeceğini gösteren ilk işaretleri olarak görülmektedir.

DP'nin laiklik reformunu sırasında sabık iktidardan farklı olarak yapacaklarını anlatan bir diğer önemli söz ise Başbakan Adnan Menderes'e aittir. Millete mal olan inkılâpları koruyacaklarını ve günü geçen inkılâpları ortadan kaldıracaklarını dile getirmiştir (Kocaçimen, 2008: 26-27). Bu açıklama DP'nin nasıl bir siyasi yol çizeceğini gösteren önemli bir açıklamadır. DP'de, bazı inkılâpların artık zamanının geçtiği ve yaşanan döneme uygun olmadığı düşüncesi hâkimdir. Atatürk dönemindeki yapılan bu yeniliklerin, değişmez ve sonsuz olmadığı konusunda, CHP'den farklı düşünülmektedir. Bu anlayış DP'nin, hem inkılâpları reddetmeyen hem de çağa ayak uydurmaya çalışan bir parti olarak görülmesini sağlamıştır. Bu bakış açısı yapılacak değişikliklerin ve atılacak adımların habercisi olmuştur.

2.1.1. DP'nin İlk Önemli Dini İcraatı: Ezanın Arapçaya Çevrilmesi

1950 seçimleri öncesinde halktan gelen en önemli taleplerden biri, ezanın eski diline döndürülmesidir. Bu tip sorulara DP'li yöneticiler, birçok yerde defalarca cevap vermek zorunda kalmıştır. Her anlamda özgürlük getirileceği tarzında cevaplar verilmesi, halkı tatmin etmemektedir. Ama seçimden önce bilhassa Adnan Menderes tarafından ezanın eski diline döndürülebileceğine dair sinyaller verilmiştir. Seçimden kısa bir süre sonra başbakan bazı açıklamalar yapmıştır. Adnan Menderes 4 Haziran 1950'de yaptığı konuşmada; Atatürk'ün taassup zihniyetiyle mücadele etmek için bazı hazırlayıcı ön inkılâplar yaptığını belirtmiştir. Türkçe ezanın da bunun bir sonucu olduğunu ve zamanında çok lüzumlu olan bu mecburiyet ve tedbirin bugünün hür Türkiye'sinde laikliği zedelemeyen bir duruma geldiğini eklemiştir (Sistembölükbaşı, 1995: 62). Bu açıklamanın ertesinde yaptığı açıklamada da bu konudaki düşüncelerini şekillendirmiştir. Ülkede, ezanın Türkçe okunmasına karşılık, cami içerisinde ibadetin Arapça yapılmasının çelişki oluşturduğuna değinmiştir. Aradan geçen bunca zamana rağmen bu kararda ısrar etmenin vicdan hürriyetine karşı taassup teşkil edeceğini belirtmiştir. Vicdan hürriyetinin diğer hürriyetler gibi doğal bir hak olduğunu kabul etmedikçe, laikliğin devlet yönetiminde var olduğunu düşünmenin imkânsız olacağını belirtmiştir (Demir, 2010: 420-421). Adnan Menderes din anlamında yapılacak yenilikleri, tek parti döneminde devlet tarafından şehirli nüfusa göre hoş görülme, kırdan kente göç eden dini yenilikleri mutlulukla karşılayan kesimlerin dinamizmine güvenerek yapmıştır (Aktay, İslamcı Siyasetin Yeni Halleri ve Söylemleri, 2014: 50).

Adnan Menderes'in yukarıdaki demecinde, din ve vicdan hürriyetine karşı yapılan yeniliklere karşı çıkmayı taassup olarak nitelendirmesinin ayrı bir önemi vardır. Anayasa hukukçusu Ali Fuad Başgil'in bu konularda yazdığı makaleler başvekilin bu temellendirmeyi yapmasında referans olmuştur. Başgil "Laiklik Ne Demektir?" adlı makalesinde taassup (bağnazlık) mefhumuna açıklamalar getirmiştir. Dini taassup ve siyasi taassup olarak kavramı ikiye ayırmıştır. Dini taassubu; dindarların cahilleri tarafından başka din, mezhep ve kanaat sahiplerine karşı gösterilen düşmanlık olarak açıklamıştır. Aslında İslam dininin tam da bunun

karşısında olduğunu ama samimi olmayan cahillerden dolayı ortaya çıktığını savunmaktadır (Başgil, 1992: 154-155).

Başgil'e göre siyasi taassup, din ve vicdan hürriyetine düşman olarak kendini gösteren bir kavramdır. Diğer bir tanımlamasıyla; bir şahsın hayat ve cemiyet hakkında kendi görüşlerini mutlak surette hak ve başkalarının görüşlerini batıl telakki etmesinden ileri gelen cahilane bir düşmanlıktır. Din düşmanı olmasının sebebini ise siyasi taassubun materyalist (maddeci) unsurlardan oluşmasından kaynaklanmaktadır. Maddeci görüşün kitleleri peşine takması için bir efsane yaratması gerekeceğinden dolayı, bu taassup dini düşmanlaştırarak insanları korkutup peşine takmak istemiştir (Başgil, 1992: 159-160). Burada bahsettiğimiz siyasi taassup kavramını, Adnan Menderes de sık sık fikirlerine başvurduğu ve aralarında bir dostluk olan Ali Fuad Başgil ile aynı anlamda kullanmaktadır. Ezanın eski diline döndürülmesi gibi dini özgürlüklere karşı olanları maneviyat düşmanı, materyalist siyasi taassup mensupları olarak nitelendirmektedir. Siyasi kariyerindeki birçok açıklamasında da siyasi taassubun dini taassuptan daha tehlikeli olduğunu sıkça vurgulamıştır.

Öte yandan, ezanın Arapçalaştırılmasından sonra yukarıda değindiğimiz açıklama etrafında, CHP iktidarının dinde reform adı altında ibadet dilinin değiştirilmesi açısından ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. 1928 yılında İlahiyat Fakültesi tarafından kurulan bilim komisyonu, bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda; camilere oturacak sandalye gardırop konulması, ibadetin Türkçe yapılması, camilerde müzik aletlerinin bulundurulması, vaazların felsefi bir görüşle verilmesi tavsiye edilmiştir. Bu rapor doğrultusunda, ibadetin Türkçe olması kabul edilmiş, diğer maddeler kabul edilmemiştir. Rapor doğrultusunda ezanın Türkçeleştirilmesi adımları atılmıştır (Kaçmazoğlu, 2012: 114-115). CHP döneminde sunulan raporun DP ile bağlantısı ise raporu düzenleyen bilim kurulunun başkanıdır. Çünkü raporu hazırlayan bilim kurulunun başkanı, DP'nin dört kurucusundan biri olan Prof. Fuad Köprülü'dür. Bu durum, ezanın değişikliği ile CHP döneminden hesap sorma girişiminde olan DP'nin kurucularının CHP'de vekilken, ezanın Türkçeleştirme girişiminde etkisi olduğunu gösteren önemli bir kanıttır.

Yapılan açıklamaya baktığımızda, yapılması gereken bir değişiklik halkın büyük bir bölümünün gönlü kazanılmıştır. Ama ezanı Türkçe yapan kişi de

Atatürk'tür. Adnan Menderes yaptığı açıklamayla ülkenin kurtarıcı ve kurucusuyla aslında ters düşmediğini anlatmaktadır. Yani bu değişikliği tarihsel olarak değerlendirip dönemine göre anlam biçmektedir. Ezanı Türkçeye çevirmeye temel olarak karşı çıkmadığı ortadır. Bir diğer yandan Atatürk şu an yaşasaydı, o da bu değişikliği onaylar iması çıkmaktadır. Bunun inkılâpçılıkla ya da irtica destekçiliği ile alakası olmadığını, geçici süreyle değiştirilen bir durumun orijinaline döndürülmesi olarak görülebileceği anlamı da çıkmaktadır.

DP'nin iktidara gelir gelmez ve hatta iktidarı boyunca yaptığı en büyük değişikliklerden biri, ezanı eski diline döndürmesidir. Aslında ezanın Arapça okunma yasağını kaldıran değişiklik, isteyen ezanı Türkçe isteyen Arapça okuması üzerine yapılmış bir değişikliktir. Ancak hiçbir imam Türkçe okumayı tercih etmemiştir. Bu köklü değişiklik kolay olmamıştır. Celal Bayar gibi koyu bir inkılâpçıya rağmen bunun yapılması, bu reformun parti içinde tam desteği alamadan yapılmasına neden olmuştur. Bunu DP grubunda ve TBMM'de yapılan oylamalarda verilen firelere bakarak anlayabiliriz. DP'nin Türkçe Ezan uygulamasını ortadan kaldırıp Arapça Ezanı getirmek istediği için yaptığı güvenoyu toplantısına, 163 milletvekili katılmamıştır. Kalan vekillerin onayıyla meclise gönderildiğinde ve burada yapılan oylamaya ise, 126 DP'li milletvekili katılmamıştır (Armağan, 2013: 24). Çünkü Celal Bayar bu konu hakkında Adnan Menderes'ten farklı düşünmektedir. Ama CHP'nin bu değişiklik yapılırken muhalefet etmeyeceğini belirtmesi, tecrübeli siyasetçi Celal Bayar'ı bu konuda muhalefet etmemeye zorlamıştır. Celal Bayar, daha sonra anılarının düzenlendiği bir çalışmada yaptığı açıklamada, bu kanunu veto etmemesini, edeceği vetonun sonuca herhangi bir etki etmeyeceğini bilmesine bağlamıştır. Çünkü böyle bir karşı çıkış, kamuoyunda derin yaralar açabilecektir. Ama kendi görüşünü belirtirken de yasayı veto etmemesinin, kanunu desteklediği anlamına gelmeyeceğini vurgulamıştır. Yani bu yasanın onaylanmasına açıkça karşı çıkmıştır ama DP iktidarının sağlamlaşması sürecinin zedelenmemesi için sessiz kalmıştır (Bozdağ, 2005: 161-162).

Bu değişiklikte Adnan Menderes'in geri adım atmaması oldukça önemli olmuştur. Bu kadar fire verilmesi ise partinin tamamen bu değişikliği onaylamadığını ya da bazı vekillerin desteklemesine rağmen gelecek tepkiden çekinmesinden dolayı uzak kaldığını göstermektedir. Ama korkulduğu gibi olmayıp CHP'li vekillerin de

karşı çıkmamasıyla kabul edilmiştir. Bu firelerden oluşan kuşkuyla beraber halk Adnan Menderes'i partiden daha fazla öne çıkarmıştır. Çünkü Adnan Menderes, partideki muhalefete rağmen sürdürdüğü kararlılık sayesinde, basın ve basın aracılığıyla kamuoyunun dikkatini çekmiş ve bu değişikliğin halk üzerindeki tesiri uzun süre devam etmiştir. Bu konuyla alakalı, 1954 seçimleri öncesi gazeteci Ercan Karakuş'un DP'yi eleştirmesi sonucu, taksi şoförünün kulak misafir olması sonrası ilginç bir diyalog yaşanmıştır. Gazetecilerin DP'yi eleştirdikleri noktalarda haklı olduklarını vurgulayan şoför ama diyerek; "Bu parti bize 'Allah-u Ekber' dedirtmiş, minarelerimizde bize duyurmuştur, bu bize yeter" demiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 199). Ezanın Arapçaya döndürülmesinden geçen dört yılın sonucunda, bu değişikliklerle beraber kazanılan siyasi kazanımı anlatan etkileyici bir durum söz konusudur. Ezanın eski haline döndürülmesi, halkı adeta kendine ruhen bağlayan bir değişiklik olmuştur.

Bahsettiğimiz gibi Adnan Menderes parti içinde de seçmen kitlesi için de diğer partililere göre daha fazla ilgi görmektedir. Parti içinde çoğunluğunu İslamcılarının oluşturduğu kesim için de öyledir. Bu kesim başvekile methiyeler düzmekle kalmayıp dizeler bile yazmaktadır. Beklentilerini kafiyeyle dizelerle yansıtmışlardır.

"Değiştirecek ilk önce yazı, sonra fes

Yaşa be Adnan Menderes" (Armağan, 2013: 75).

Fazla şairanelik katılmadan açıkça beklentiler dile getirilmiştir. Yazının Osmanlıcaya dönmesini ve tekrar fes takılmasını isteyen bu kesim, açıkça CHP'ye karşı Adnan Menderes'in yapacaklarıyla, CHP döneminde yapılan inkılapları değiştireceğini inanmışlardır. Ancak bunun aksine, Adnan Menderes ve DP yöneticileri bu tip talepler gelen illerdeki delege ve üyelerini, parti içi genelgelerle uyarmıştır.

2.1.2. DP'nin İlk İktidarındaki Diğer Dini Reformlar

DP iktidara gelir gelmez esen özgürlük beklentisiyle beraber, bu ilginin ortadan kaybolmasına engel olmak amacıyla elini çabuk tutmuştur. Kendisinden birçok kesim gibi İslamcılarda büyük beklenti içerisindeydi. İslamcı cenah, ezanın Arapçaya döndürülmesiyle başlayan değişim rüzgârının devamını beklemekteydi. Ezan yasağının kaldırılmasının ardından radyoda dini program yayımlanma yasağı da kaldırılmıştır (Boray F. E., 2010: 337). Dinin, kamusal alandan özel alana girişi konusunda büyük bir değişiklik yaşanmıştır. DP, halktan bu konuda oldukça olumlu geri dönüşler almış ve bu konu basında oldukça önemli bir yer tutmuştur. Bu önemli değişiklikten kısa bir süre sonra, hazırlıkları CHP'nin iktidarının son dönemlerinde atılan tarihi kişilerin türbelerinin açılması yönündeki düzenlemeye istinaden, Fatih Sultan Mehmet'in türbesi ziyarete açılmıştır (Ersel, Kıyas, Oktay, & Tunçay, 1998: 179). Sabık iktidara göre din derslerine daha fazla önem verme politikası, DP'nin iktidardayken yaptığı ve halkın takdirini kazandığı icraatlarından bir başkasıdır. İlerleyen süreçte 601 müdürler komisyonu kararı ile 1951 yılında yedi ilde imam hatip okulları açılması ve Yüksek İslam Enstitüleri açılması kararının alınması, yine DP'nin kendi siyasi hanesine artı puan eklemesini sağlamıştır (Taşyürek, 1995: 24-25). Sadece 1951 yılında ülkede 236 adet Kuran Kursu açılmıştır (Tekin & Akgün, 2004: 657).

DP'nin iktidara geldiğinde yaptığı siyasetle güler yüzlü, halka yakın bir parti olacağı belirtilmiştir. CHP'nin böyle bir iktidar sergilemediğini ve halka karşı duvarlar koyduğunu, bu konuda CHP gibi olunmayacağı vurgulanmıştır. Bu konuda bazı örneklerle de imza atılmıştır. Ülkesinde yoksullara yaptığı yardımlarla Arjantinlilerin sempatisini toplayan ve İslamiyet'e duyduğu yakın ilgi sayesinde ülkesine bir cami yaptıran Arjantin başbakanının karısı Eva Peron'un yakalandığı hastalıktan kurtulabilmesi dileğiyle, 8 Aralık 1951 yılında, İstanbul Şişli Camisinde mevlit okutulmuştur (Ersel, Kayaş, Oktay, & Tunçay, 1998: 192). Bu olaya bugünden bakılırsa küçük bir hadise olarak düşünülebilir. Ancak camilerde bu tip şeylerin yapılabilmesinin oldukça zor alınabilecek izne bağlı olduğu siyasi bir dönemden ve dini siyasete alet etme eleştirisinin sürekli kullanıldığı bir zaman diliminden bahsedilmektedir. Bundan dolayı DP hem uluslararası bir durumda şirin

gözüken bir davranışa imza atmış hem de ülkede daha önce karşılaşılmaması güç olarak düşünülen bir olayı gerçekleştirmiştir.

Bir diğer değişiklik ise Osmanlı Hanedanı ile ilgilidir. Cumhuriyetin ilanından sonra, Osmanlı Hanedanı üyelerinin yurtdışına gönderilmesi, ilerleyen zaman içerisinde iktidarın keskin tutumundan dolayı pek dile getirilemeyen bir konudur. O dönemde İslamcılar, hanedanın hilafeti temsil etmesinden dolayı, bu konuyu ciddi anlamda ol(a)masa da eleştiren ve dile getiren siyasi kesimlerin başında gelmektedir. DP yöneticileri de bu durumun farkındadır. Seçim öncesi dile getirmedikleri durumu, iktidar sonrası düşünmeye başlamışlardır. Çünkü DP, iktidarı boyunca bu tip popülist denebilecek konulara değinmekten çekinmemiştir. Halkın hangi kesiminden tek parti döneminde yapılmamış talepler varsa, bu talepleri kendi parti süzgecinden geçirip uygulamaya çalışmıştır. Osmanlı Hanedanı ile ilgili yapılan değişiklik, tam olarak İslamcı bir reform olarak ele alınmayabilir. Ancak bu talepleri çoğunlukla dile getiren kanat, İslamcı-muhafazakârlar olduğu için bu değişikliğe değinmekte fayda vardır.

Cumhuriyetin getirdiklerini ve Atatürk'ü savunurken, Osmanlı'yı reddetmemek DP'yi, CHP'den ayıran önemli farklardan biridir. Ama DP bu farkı sergilerken de saltanatı ya da hilafeti getirmek isteyen bir konumda değil, bu kurumların sembolik değeri üzerinden siyasi kazanım sağlamak peşindedir. Bu konuda yapılan en küçük girişim bile DP'nin siyasi hanesine artı olarak yansımaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti konusu, CHP döneminde oldukça yıpratılmıştır. Bunu bilen DP bir adım atmış ve Osmanlı Hanedanına bağlı kadınların yurda dönmelerini sağlayan bir kanun çıkarmıştır (Demirel, 2012: 114). DP tarafından yapılan politik hamle bir yandan ülkenin hesaplaşma içinde olduğu yakın tarihiyle barışma amacı güderken; bir yandan da ülkeye hanedanın erkeklerini kabul etmeyerek saltanatın o günkü temsilcilerinin, kendine siyasi rakip olmasını engellemiştir. Anayasal olarak saltanatın ve hilafetin temsilcileri yok sayılsa da, ülkedeki İslamcılar için alternatif olabilecektir. Bu durum DP'nin bu oy bloğu üzerindeki etkisini kırma ihtimalini doğurabilecektir. Tüm bu ihtimaller dâhilinde ülkeye sadece hanedanın kadınları kabul edilmiştir.

Hanedanın yaşayan erkek üyeleri ülkeye sokulmamıştır ama bazı merhum üyelerin naaşları ülkeye getirilmiştir. Örneğin 8 Eylül 1952'de Prens Sabahattin'in

kemikleri ülkeye getirtilmiş ve Eyüp'teki aile mezarlığına defnedilmiştir (Boray F. E., 2010: 380). Osmanlı Hanedanının erkeklerine yasak koyulurken, yönetimsel anlamda Osmanlı döneminden gelen ve cumhuriyet yönetimini kabul etmiş bazı dindar subaylar ön plana çıkarılmıştır. Örneğin, Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirilen Kurtcebe Noyan'ın bir Nakşibendî şeyhinin müridi olduğu söylenmektedir (Can, 2014: 22).

DP iktidarında, CHP döneminde problem yaşanılan birçok olay karşısında reformlar yapılmaya devam edilmiştir. Bunlardan biri Hac meselesidir. Hacca gitmek isteyenlerin yaşadığı pasaport-vize sıkıntısı ve yeterli döviz bulmakta yaşadıkları problemler gözden geçirilerek adımlar atılmıştır. 1950 yılında DP iktidarında dokuz bin kişi Hacca gitmiştir. O dönem başvekile sık sık sorulan din konusu ile ilgili görüşleri, Hac ibadeti ile ilgili de sorulmuştur. "Müslüman'ım ve Müslüman olduğumdan da şeref duyuyorum" diyerek s ze başlamıştır. Böyle coşkulu ve Hacca gitmenin kolaylaştırıldığından duyduğu mutlulukla yaptığı başlangıcın devamında, Müslümanlığın  ağdaşlaşması gerektiğini düşündüğünü ve bu konuda çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir. Bu nedenle dini okullar a tıklarını vurgulamıştır. Çünkü Müslümanlığın müspet ilme hizmet ettiğini ve yardımcı olmaya çalıştığını belirtmiştir (şeyhanlıoğlu, 2011: 245). Adnan Menderes çizdiği profile; dini reformlar yapmaktan çekinmeyen, bu tip değişiklikleri vicdan hürriyetinin bir gereksinimi olarak düşündüğünü belirtirken, İslam dininin  ağdaşlaşmaya engel olmadığını belirtmiştir. Müslümanlığın bir engelden ziyade,  ağdaşlaşma ve bilime katkı sunabileceğini belirtmiştir.

DP tarafından yapılan politik müdahaleler sadece i  politikayla sınırlı değildir. Ortadoğu'da hem Osmanlı'dan kopan ülkelerin yetkilileriyle kurulan ilişkiler (o dönemki Irak Başbakanı Nuri Said Paşa İstanbul'da yetişmiş bir Osmanlı subayıydı) hem de bu ülkelerin çoğunluğunun Müslüman olmasından kaynaklı kurulan ilişkiler sayesinde; Cumhuriyet'in Batı'ya açılma girişiminin yanına, Doğu ile ilişkileri iyi tutma girişimi de eklenmek istenmiştir. DP iktidarı  ncesi CHP döneminde, Türk H k metinin Pakistan'da düzenlenen İslam  lkeleri Konferansına katılmayacağı bildirilmiştir. Fakat Türkiye bu konferansa katılmıştır ve bununla yetinmeyip bir sonraki konferansın 1953'te Türkiye'de toplanmasına karar verilmiştir (Ahmad & Ahmad, 1976: 95). Alınan bu karar; DP iktidarı ile artık yeni

bir Türkiye politikası olduğunu, hem iç politikada hem de dış politikada İslam ülkelerine karşı daha ılımlı siyaset yürütüleceğini gösteren açık bir örnek olmuştur. NATO üyesi bir ülke olarak İslam ülkeleriyle kurulmak istenen bu ilişki, kuşkusuz Sovyetler Birliği'nden yayılan komünist dalganın önüne geçmek amacı açısından da önemlidir. Hülasa, tüm bu bilgilerin ışığında, yeni anlayışın tek odağının sadece Batı olmayacağı sarihdir.

Adnan Menderes ve DP iktidarının yaptıkları ve yapmak istedikleri, akıllarda daha fazla beklenti ve isteğe neden olmuştur. Bu isteklerin bazıları yerine getiriliyor, bazıları ise yerine getirilemediğinde; dışsal nedenler gösterilerek, ilişkileri zedelememek yönünde açıklamalar yapılarak bu talepler savuşturulmuştur. Bu duruma, Köy Enstitülerinin kapanması ve yerine İslam Enstitüsü açılması fikrini savunan Osman Turan ve onun öncülüğündeki bir heyetin, başbakanı ziyareti örnek olarak gösterilebilir. Başbakanın, heyetle aynı tarafta olduklarını gösteren cevaplarıyla devam eden toplantıda, Menderes'e İslam Enstitülerinin kurulması gerektiği iletilindiğinde, Menderes heyete evet dememiştir. Onun yerine her cami ve minare diktikçe komünizme ve Moskova'ya karşı kale yaptığına inandığını ve bundan kuvvet aldığını söylemiştir (Taşkın, 2015: 76-77). Başbakan; böyle bir enstitünün amacının bir nevi komünizm karşıtlığı olacağından dolayı, zaten DP olarak bunu yaptıklarını, bundan dolayı da böyle bir enstitüye şimdilik gerek olmadığını vurgulayan bir siyasi tavır sergilemiştir. Çünkü o dönemde ABD'nin yanında, SSCB'nin karşısında olmak bile Müslümanlık adına atılmış büyük bir adım olarak görülmektedir. Said Nursi DP iktidarının ilk yılını doldurduktan sonra "Demokratlara Büyük Bir Hakikati İhtar" adlı yazısında bu konuya değinen bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda "Amerika gibi din lehinde ciddi çalışan muazzam bir devleti kendine hakiki dost yapmak, iman ve İslamiyet'le olabilir" demiştir (Tiftikçi, 2014: 461). Dönemin en ünlü dini liderlerinden Said Nursi'nin bu görüşü paylaşması, iç politikada İslamcılığı benimseyenlerin çoğunun dış politikada ABD çizgisinde ilerlediğini göstermektedir. DP'de iktidarının son yılları hariç dış politikada hep ABD çizgisinden ilerlemiştir.

Tarikatlar ve cemaatler dönem itibariyle DP'yi yönetebilecek güçte değildir. Her ne kadar toplum içerisinde belli bir etkileri olsa da ülke içerisinde, kolay hareket etme şansını DP iktidarı ile bulmuşlardır. DP döneminde dini fikirler ve dinsel

örgütler üzerinde hali hazırda devlet eliyle getirilmiş biçimsel yasaklar devam etmektedir. Ancak yine de bu topluluklar; ağlarını, aktivitelerini genişletme alanı bulmuş, yayınlarını daha rahat bir şekilde dağıtmış ve yeni yayınlar yapmakta karşılıklarına zorluk çıkarılmamıştır (Coşkun, 2014: 13). DP iktidarında, irtica korkusunun ortaya çıktığı olaylar hariç, dini oluşumlar kendilerini CHP dönemiyle karşılaştırdığında oldukça rahat hissetmişlerdir. Bazıları kendi müritlerini, DP içerisinde siyasete dahi sokmuştur. Doğu illerinde Kinyas Kartal, Gıyaseddin Emre gibi Nakşibendî şeyh-ağalar DP'den vekil olmuşlardır. (Mardin, 1992: 252-253).

İktidarının ilk yılında dini eğitimle ilgili açıklamalar yapan Adnan Menderes, dini eğitim konusunda, herkesin dini terbiyesini istediği gibi alabileceğinden bahsetmiştir. Müslüman olsun olmasın hiç kimse bu konuda herhangi bir zorluk çekmeyecektir. Dini terbiye konusunda atılan diğer bir adım ise, Adalet Bakanlığı tarafından atılmıştır. Cezaevlerinde bulunan mahkûm ve tutuklarının din yolu ile ıslahı için karar alınmıştır. Bu konu ile bizzat Diyanet İşleri Başkanlığı ilgilenecek ve organize edecektir (Demir, 2010: 426-427). Cezaevlerinde böyle bir adımın atılmasından, toplumsal konularda, dini kurumlardan ve dini yöntemlerden yararlanılabileceği anlamı açıkça çıkmaktadır. Partisel anlamda dini ahlakın topluma yayılmasını temel amaç olarak amaçlamayan DP'nin, bu tip adımlar atması dini alanın geçmiş dönemde dar olmasından dolayı, bu alanın kamusal alanda genişletilmesinde acemi olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Yalman Suikastı Sonrası DP'nin İslamcılığa Koyduğu Mesafe

DP iktidara geldikten sonra oluşan heyecan ve toplumun özgürlüğüne kavuştuğuna inanılan düşünce, toplumda bir rahatlama etkisi yaratmıştır. Tarımdan elde edilen gelirin artması, devlet eliyle verilen krediler, Kore'ye asker gönderilmesi sonucu NATO'dan gelen maddi destek gibi iç ve dış etkenler, DP'nin iktidarı yönetmedeki acemilik döneminde kolaylıklar sağlamıştır. 27 yıllık CHP yönetimi sonrası toplumda oluşan siyasi bıkkınlık, DP'nin yaptığı küçük denebilecek hataları da görmezden gelmek gibi bir toplumsal ruh halinin ülkede sürmesine neden olmuştur. Her iktidar gibi DP yönetiminin de sıkışma dönemi gelecektir. Vatan

Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da uğradığı suikast, DP'nin iç politikada yönetsel olarak adeta elinin ayağının birbirine karıştıracak kadar zorlayan ilk büyük olaydır.

DP, suikast öncesinde de bazı yaptıklarıyla dini konularda pek ödöncü olmadığını göstermiştir. 1951 yılında Kırşehir Cumhuriyet Alanında bulunan Atatürk heykelinin parçalanması sonrası, DP'nin Atatürkçü kanadının öncüsü Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kırşehir'e yeni bir Atatürk büstü hediye etmiştir. Kırıkkale'de Kadiri tarikatı üyesi 120 kişi ayin yaparken yakalanmış ve haklarında soruşturma başlatılmıştır. Yine İslamcıların ısrarla talep ettiği ve bu kanadın öncülerinin meclise getirdiği, Mason Derneklerinin kapatılmasına ilişkin yasa önerisi TBMM'de reddedilmiştir. İstanbul'da ayin yapan 63 Nakşibendî müridi tutuklanmıştır. Kahire Bektaşî Tekkesi Şeyhi Sırrı Baba ve 30 müridi İstanbul Merdivenköy'de ayin yaparken yakalanmıştır (Ersel, Kıyaş, Oktay, & Tunçay, 1998: 196-221). Laikliğe aykırı faaliyetlerinden dolayı Ticani Şeyhi Kemal Pilavoğlu ve on müridi tutuklanmıştır (Ahmad & Ahmad, 1976: 85). Görüldüğü gibi DP kendisinin haberdar olmadığı, yönetimi dışında olan tarikatlara, oluşumlara müdahale etmekten çekinmemiştir. Ancak bu müdahaleler basında fazla yer almamakla beraber ülke gündemini meşgul etmediği için, büyük bir etki de yaratmamıştır. Bu yaptırımlar, İslamcılar ile DP arasında Ahmet Emin Yalman suikastına kadar pek ciddi bir husumete neden olmamıştır.

Suikasta giden sürece bakıldığında, DP'yi muhalefet döneminden beri destekleyen ve liberal eğilimlere sahip Ahmet Emin Yalman, yine DP'yi destekleyen İslamcı basın tarafından sevilmemekte ve eleştirilmektedir. DP'nin destekçileri arasında birbirinden farklı ve belki de hiçbir zaman bir araya gelemeyecek politik kesimler vardır. Örneklendirecek olursak DP'nin dini anlamda yaptığı, radyoda Kuran okutulması, ezanın eski haline döndürölmesi, Yalman ve onun gibi düşünöenler tarafından eleştirilirken; DP'nin iktidarının daha ilk aylarında af kanunuyla Nazım Hikmet Ran'ı serbest bırakması ise İslamcılar tarafından eleştirilmektedir (Ahmad& Ahmad, 1976: 72). Yapılan ayrı ayrı konulardaki değişiklikler, kendilerine uzak olduğunu hisseden bu siyasi kanatlar arasında tartışmaya ya da DP'yi eleştirmeye yönelik yazılarla sonuçlanmıştır.

Bu yazılar, bilhassa İslamcı neşriyatta, oldukça sert eleştirilere ve hedef göstermeye varmaktadır. Ahmet Emin Yalman'a dini değişikliklere gösterdiği

muhalafetten dolayı, İslamcı yayın organlarında, “Yahudi Dönmesi, Mason” gibi hakarete varan eleştiriler yapılmaktadır. Bu tip yazılar **Büyük Doğu, Sebilürreşad**, Serdengeçti gibi dergilerde yazılmaktadır. Bu yazıların yazıldığı dönemde, **Büyük Doğu** Dergisi Başyazarı Necip Fazıl Kısakürek; Serdengeçti Dergisi Başyazarı Osman Yüksel Serdengeçti’yi ziyaret etmiştir. Necip Fazıl aralarında geçen konuşmada, Serdengeçti’ye, aylardır yazıp çizmelerine rağmen bir babayiğidin çıkıp da Ahmet Emin Yalman’a mantar tabancası bile boşaltmadığından dolayı sitem etmektedir. Bahsi geçen olaydan bir hafta sonra, 22 Kasım 1952 yılında, tarihe Malatya Suikastı olarak geçen olay gerçekleştirilmiştir (Üzmez, 1996: 23-24).

Vücuduna dört kurşun isabet eden Yalman ağır yaralanmış ama ölmemiştir. Öldürme girişimi ülke gündemine de bomba gibi düşmüştür. Ülkede irtica korkusu tekrar ortaya çıkmış, DP hükümeti ardı ardına açıklama yapmış ve olayı lanetlemiştir. DP bu olay sonrası İslamcılarla arasına mesafe koymuş, yaptırımlar zinciri başlatmış ve Adnan Menderes suikast sonucu açıklama yapmıştır. Ülkede, demokratik rejimi tehdit eden dört tehlike olduğundan bahsetmiştir. Bunları da; “siyasi irtica, dini irtica, milliyetçi irtica ve komünizm” olarak tanımlamıştır. İslamcı kesimi korkutan bu açıklama sonrası, iktidar tarafından bazı eylemler art arda gelmiştir (Demirel, 2012: 139). Başbakan konuyla ilgili başka bir açıklamasında; ülkenin demokratik rejimi içerisinde, asla teokratik mutlakıyetçiliğe izin verilmeyeceğine değinmiştir (Ahmad, 2010: 467-468). Bu açıklamaların ardından DP’li Sait Bilgiç’in başkanı olduğu yine DP’li Tahsin Tola’nın idare kurulunda bulunduğu Milliyetçiler Derneği “ırkçı ve dinci” olduğu için kapatılmıştır. Derneğe yardım ettiği ortaya çıkan Tevfik İleri de basından eleştiri almış ve parti kendisinden savunmasını istemiştir. Tevfik İleri, 1952 yılında yardım ettiğini 1953 yılında derneğe para yardımında bulunmadığını söylemiştir. Derneğin kapatılmasından sonra Sait Bilgiç ve Tahsin Tola, parti içinde tartışıldıktan sonra Haysiyet Divanına gönderilerek partiden ihraç edilmiştir. İzleyen süreçte müteedeyyin kesime yakınlığıyla bilinen Tevfik İleri suikast sonrası para yardımı yapmadığını söylemesine rağmen yapılan baskılar sonucu, Milli Eğitim Bakanlığı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır (Burçak R. S., 1998: 139-142).

7 Şubat 1953 yılında DP İstişari Kongresi’nde konuşan Başvekil Adnan Menderes, irtica ve parti disiplinine değinen bir konuşma yapmıştır. Çarpıcı

açıklamasında; DP'nin bir otel olmadığını ve bundan dolayı fikir, kanaat ve teşkilatları ile parti dışından olanların, kayıtlı olarak partide bulunmak sebebiyle partiyi istismar etmelerine artık müsaade edilmeyeceğini belirten bir konuşma yapmıştır (Ersel, Kıyaş, Oktay, & Tunçay, 1998: 222-238). Bu açıklamada iki vurgu önemlidir. Birincisi DP'nin bir otel olmadığı vurgusudur. Yani bazı vekil ve delegelerin, kendi gelecekleri ve siyasi yönelimleri için partiyi kullanmalarını kastetmektedir. Bu kimseler partinin temel prensiplerini (bilhassa laiklik kastedilmektedir) kabul etmeden, parti kimliğiyle hareket etmekle itham edilmektedir. İkinci vurgu ise Başbakanın, fikir ve kanaatleri kendilerinden ayrı olanlara “artık” izin vermeyeceğiz demesidir. Anlaşılan parti içinde bazı grupların partinin ilkelerine aykırı davranmasına göz yumulmuştur. Bu açıklamalarla Adnan Menderes'in İslamcılara verdiği mesaj, parti içindeki ve toplumdaki bu siyasi kesimin açıklamalarının sınırını artık Başbakanın belirleme niyetinde olmasıdır.

Oluşan siyasi atmosferden çıkan bazı sonuçlar, siyasi olarak DP'nin lehine de sonuçlanmıştır. DP'nin dini alanda hitap ettiği oy potansiyelini bölebilecek olan Millet Partisi ve daha az güçlü İslam Demokrat Partisi, tek hâkimli Sulh Ceza Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Samsun DP milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu, Büyük Cihad Gazetesi adlı yerel gazetede yazdığı bir yazıdan dolayı partiden çıkarılmıştır. Siyasete karışmadığını belirtmekle beraber 1950 seçimlerinden vefat edene kadar DP'nin desteklenmesini isteyen Said-i Nursi, CHP döneminde dahi çıkarmadığı sarığını çıkarmamak için sağlık raporu almıştır. Bu raporu almak için uğraştığı İstanbul'da otel bulmak için bile zorlanmıştır (Demirel, 2012: 139-140).

Suikasttan kısa bir süre sonra başbakanlıkta açıklama yapan Adnan Menderes ülke adına genel bir değerlendirme yapmıştır. İktidara geldiklerinde ülkeyi tehdit eden konular olarak komünistlik, Ticanilik, amele ve gençlik arasında bu iki düşünceye benzer bazı tahrikler olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ü Koruma Kanunu ile komünist neşriyatı tasfiye ettiklerini ve bu neşriyatın içindeki komünizmi yaymaya çalışan kişilerin tutuklandıklarını söylemiştir. Öte yandan; **Sebilürreşad**, Ehlisünnet, İslam Yolu, Allah Yolu gibi gazeteleri de sağcılık neşriyatı yapmakla suçlamıştır. Bundan dolayı bu gazetelerin kapatıldığını, sorumlularının mahkemeye verildiğini eklemiştir. Bunu da; ülkede herhangi dini itikat ve imanın yozlaşmaya uğramadığından, dini itikat ve imanların hiçbir siyasette kullanılmaması konusunda

bütün partilerin birleşmesini ve iktidara yardım etmesi gerektiğini anlatarak açıklamıştır. Din gibi önemli bir konunun oy avcılığına dönüştürülmemesi gerektiğini belirtip bu konunun ülkeyi felakete sürükleyeceğini, bundan dolayı partilerin dikkatli olması hususunda uyardığını önemle vurgulamıştır (Anadol, 2004: 74-75). Bir diğer açıklamasında ise herkesin yeşil neşriyattan rahatsız olduğunu belirtmiştir. Bu yayın organlarının dini politikaya alet etmekte ve akıllarına geldiği gibi yazdıklarından yakınmakta ve basın hürriyetinden dolayı yeşil neşriyatın yazarlarını çoğunlukla mahkûm ettirmenin kolay olmadığını vurgulamıştır (Demir, 2010: 437). Bahsedilen İslamcı dergiler DP'yi aslında bazı konularda eleştirse de, oy anlamında DP'nin yanında olan, CHP karşıtı neşriyattır. DP'nin siyasi atmosfere göre yaklaşıp uzaklaştığı İslamcı kesime, bahsedilen konuşmanın tarihleri, yaklaşmanın değil uzaklaşmanın olduğu dönemdir.

Bu suikast girişimi sonrası, iç politikada DP'ye sert muhalefet içerisinde olan ve İslamcı oyların paydaşı olma olasılığı en yüksek olan Millet Partisi de payına düşeni almıştır. Kırşehir'de DP'de fazla oy alarak geçen ve Osman Bölükbaşı'nın Meclis'te sergilediği tek kişilik sert muhalefetle Millet Partisi, DP tarafından dini politikaya alet etmekle suçlanmıştır. Millet Partisi, DP'den ayrılıp kurulduğu dönemde de CHP ve DP tarafından “dinci yobazlar” olarak tanımlanmıştır (Başgil, 2008: 59). Hatta Fevzi Çakmak'ın cenaze töreni sonrası ortaya çıkan nümayiş, basında irtica tehlikesi olarak görülmüş ve Celal Bayar Başbakan Şemsettin Günaltay ile bu konunun irtica tehlikesi ortaya çıkaracağını belirten bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın olduğu saatlerde DP'li Fuad Köprülü CHP'li bir yetkiliye; irticayı yok etmek ve MP'yi ezmek için DP'nin CHP'nin yanında olduğu yönünde bir konuşma geçmiştir (Çaylak & Nişancı, 2018: 372). Böyle bir bakış açısıyla ele alınan MP, kendi içerisinde inkılâpçı kadrolarla, İslamcı-muhafazakar kesim arasında gerçekleşen Atatürk ilkelerinden sapma iddiasından kaynaklanan çekişme sonucu; MP Genel Başkanı Mustafa Kentli'nin Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına yaptığı müracaat sonrası parti hakkında soruşturma açılmıştır. Bu soruşturma devam ederken Adnan Menderes'in yaptığı açıklamalar oldukça önemlidir. Millet Partisi'nin mukaddes din kavramı, Allah adını, bayağı siyasete alet ettiğini söylemiştir. Ayrıca Kuran-ı Kerim'in içine siyasi beyannameler koyarak vatandaşların din hislerini istismar ettiğini iddia etmiştir. Bu açıklamaları takip eden kısa bir süre sonra, Millet Partisi 8 Temmuz

1953'te geçici olarak kapatılmış, 27 Ocak 1954 yılında ise tamamen kapatılmıştır (Demir, 2011: 400-402). CHP iktidarı döneminde, laikliği muhalefeti yok etmek için bir silah olarak kullanmıştır (Karpat, 2010: 51-52). Bunu sıkça eleştiren DP, aynı silahla İslamcı- muhafazakar oylara talip olma potansiyeli yüksek olan Millet Partisi'ni susturmak istemiştir.

2.1.4. 6-7 Eylül Olaylarına DP'nin Bakış Açısı

DP döneminin Türk Siyasal hayatına kattığı yenilikler ve döneminin yaşananları, ülkenin politik alanında birçok yenilik getirmiştir. Ama Malatya Suikastından sonra devam eden süreçte, daha farklı daha sarsıcı bir olayla karşılaşmıştır. Bu olay, 1955 yılında, Gayrimüslimlerin canına ve malına kastedilerek vuku bulan 6-7 Eylül Olaylarıdır. Selanik'te Atatürk'ün evine saldırı yapıldığını iddia eden topluluk, Kıbrıs'ta Rum Kesimi ile yaşanan siyasi krizi neden göstererek bu vahim olayı gerçekleştirmiştir. İstanbul'da Müslüman olmayan azınlığa karşı yapılan ölüm, yaralama, tecavüz, yağma gibi istenmeyen olayların yaşandığı bu olay, ülke gündemine bomba gibi düşmüştür. Dinbaz ve milliyetçi duygularla yapılan saldırılar sonucu oluşan bu vahim olayın sonrasında, bütün dünyanın gözü Türkiye'ye çevrilmiştir. İç politikada ve dış politikada dikkatle izlenen bu olay sonrası acilen yaptırımlar uygulanması gerekliliği, temel düşünce olmuştur. Tıpkı Malatya Suikastı gibi bu vaka sonrasında da ülkede, irtica korkusu tekrar alevlenmiştir.

İktidarın gelen istihbarat anlamındaki bilgileri dikkate almadığını, Necip Fazıl Kısakürek, Adnan Menderes ile ilgili hem dönemi anlatan hem de Başbakanı anlatan biyografi denebilecek nitelikteki kitabında anlatmaktadır. Necip Fazıl Kısakürek 6-7 Eylül Olaylarından iki gün öncesinde başvekilden, **Büyük Doğu**'yu basmak için maddi yardım istemiş ve kabul görmüştür. Bu maddi yardımla ilgili İş Bankası Genel Müdürü görevlendirilmiştir. Ancak bu vahim olayın gerçekleşmesinden dolayı tıpkı Malatya Suikastından olduğu gibi, Kısakürek'in kabul gören para yardımı izni iptal edilmiştir (Kısakürek, 2012: 324-329). Karşılaşılan tablonun oluşmasında DP'li yetkililerin olduğunu belirten birçok yazı ve belge ortaya atılmıştır. İstanbul Valisi Kerim Gökay'ın olaya sert bir şekilde müdahale etme girişimini, dönemin İçişleri

Bakanı Namık Gedik, hadisenin milli bir galeyana döndüğü için sert önlemler almanın doğru olmayacağını söyleyerek önlemiştir. Olaylar bittiğinde iktidardan açıklama beklenmektedir. Önce olağanüstü hal ilan edilmiş ve ardından ilk açıklamayı partinin ileri gelen isimlerinden Fuad Köprülü yapmıştır. İlginç bir şekilde bu olayı komünistlerin yaptığını dile getirmiştir. Bu düşüncesini de, olayların sırasında mezarlıkların açılması ve ibadethanelerin ateşe verilmesi gibi eylemlerin olduğunu, böyle eylemlerin Müslümanlar tarafından yapılamayacağını belirterek şekillendirmiştir. Köprülü'ye göre böyle bir şeyi ancak dinsiz komünistler yapabilecektir (Şanlı, 2015: 384-285).

Bu olayın büyük iç ve dış yansımalarından sonra DP, İslamcı kesime karşı mesafe koymuştur. Bu vahim olaydan birkaç ay sonra, 1956 yılında, Süleymancılar olarak adlandırılan cemaatin lideri Süleyman Hilmi Tunahan Cezayir'in Fransa'ya karşı verdiği sömürgecilik mücadelesine atfen bir vaazda; "Müslüman kardeşlerimiz içi dua edelim" dediği için dönemin ünlü suçlaması olan dini siyasete alet etmek suçundan dolayı karakolda ifade vermiştir. Yine Tunahan 1957 yılında, Bursa'da mehdilik iddiasında bulunan birisi ile Kütahya Müftüsü arasında işbirliği yaptığı gerekçesiyle tutuklanıp iki ay cezaevinde yatmıştır. 1959 yılında ölen Süleyman Hilmi Tunahan'ın cenazesinin Fatih Camisine gömülmesi için DP'den istenen izin, DP tarafından reddedilmiş ve Karacahmet Mezarlığına gömülmüştür (Aydın, 2004: 316-317).

2.2. DP'nin Resmi Laiklik Anlayışına Bakış Açısı

DP muhalefetteyken de iktidara geldiğinde de kendini Atatürkçü bir parti olarak tanımlamıştır. Hatta CHP ile bu konuda yarışa girmiş ve asıl Atatürkçü partinin kendileri olduğunu, CHP'nin böyle bir amacı ve kimliği olmadığını iddia etmiştir. Toplumun inkılâpları benimseyen, kendini Atatürkçü çizgide gören kesimlerine karşı kendini anlatabilmesi için bu durum oldukça önemlidir. Çünkü bu kesimin karşı kanadı denebilecek İslamcılara karşı yaptığı değişiklikler, dindar kesimi oldukça sevindirmiştir. Ezanı eski diline döndüren ve bu yolda daha fazla adım atacağını söyleyen bir partinin ayrıca kendini Atatürkçü olarak göstermesi, İslamcı kesimde

sorun yaratmayacaktır. Çünkü istenilen değişikliklerin yapılması, kendilerini sahipsiz hisseden İslamcıları rahatlatacaktır. İslamcıların siyaseten karşısındaki Kemalist çizgideki seçmenlerde, yapılan değişikliklerden dolayı oluşan irtica korkusunu engellemek için DP'nin sergileyeceği Atatürkçülük panzehir olacaktır.

Bu konunun farkında olan ve Celal Bayar gibi Atatürkçü bir cumhurbaşkanını bünyesinde barındıran DP, bazı adımlar atacaktır. DP'ye göre Atatürk ölür ölmez, bilhassa İsmet İnönü ve CHP yöneticileri, Atatürk'ün düşünce ve felsefesinden sapmış ve onu unutturmak istemiştir. DP ise ülkeyi Atatürk'ün fikir çizgisine tekrar sokmak istemektedir. Bundan dolayı iktidara geldiklerinde, İsmet İnönü'nün, devlet dairelerinden ve paralardan resmi kaldırılmış ve Atatürk'ün resmi tekrar yerleştirilmiştir (Taşyürek, 2009: 46-47). Ayrıca, en son 1938 yılında basımı gerçekleştirilen ve İsmet İnönü döneminde yeni basımı yapılmayan Kemal Atatürk'ün kaleme aldığı Nutuk, 1950 yılında tekrar basılmıştır. Üç cilt olarak tasarlanan Nutuk'un ilk cildi 1950'de, ikinci cildi 1952'de, üçüncü cildi ise 1959'da yapılmıştır (Koca, 2015: 304-305). Yine Atatürk döneminde kullanılan Beyaz Tren ve Savarona Yatı kullanılmamış ve koruma altına alınmıştır (Toker, 1990: 48). Bilhassa Beyaz Tren İsmet İnönü döneminde yurt gezilerinde kullanılmıştır. DP bu vasıtaları korumaya alarak, CHP'den farkını ve Atatürk'e saygısını göstermek istemiştir. DP iktidarı sonrası Atatürk büstlerini parçalayan Tıcani tarikatı üyelerinin yaptıklarından dolayı, tarikatın şeyhi tutuklanmış, hapse gönderilmiş ve sonrasında da ev hapsinde tutulmuştur (Zürcher, 2012: 340-341). DP tarafından gösterilen bu Atatürk sevgisi tek parti dönemini de Atatürk ve İnönü dönemleri olarak ayırmayı amaçlamış ve Atatürk ve İnönü arasına büyük siyasi duvarlar koyarak ayrıştırmak istemiştir (Koçak, 2010: 758-759). Kuşku yok ki Atatürkçülüğten arındırılmış İsmet İnönü profili çizmek, İnönü'nün halk tarafından saygı gören tarihi kimliğinin zayıflamasına da neden olmuştur.

DP'nin laiklik açısından açıklamaları bazı olaylara karşı artmakta olan tepkiler karşısında olmaktadır. DP iktidarı bu konuda hep bir açıklama yapma gereksiniminde olmuştur. Ülkede ilerleyen siyasi kamplaşmada laiklik üzerinden dönen siyasi oylardan vazgeçmemek uğruna bazı açıklamalar yapılmıştır. Bu konuda Celal Bayar'ın kamuoyuna sıkı bir Atatürkçü olduğunu reddetmeyen bazı açıklamalar yapması önemlidir. Örneğin CHP'nin laiklik yanlısı politikalarına karşı oluşturmak

istenen büyük bölümü **Büyük Doğu** Derneği'nden oluşan, DP gençliği ile gençlik hareketi adı altında toplanmak isteyen grup için Celal Bayar; "Onların Halk Partisi'ne aleyhtar oldukları noktalarda ben Halk Partisi ile beraberim!" gibi çok sert tavır almıştır. Din ve laiklik konusunda partisi ile farklı düşünen Cumhurbaşkanının siyasi kaygılarla bazı yeniliklere göz yumarken bazıları içinse böyle sert çıkışlar yaptığı görülmektedir (Mert, 2007: 22). Belki de bu durum onu kendisi için kullanılan "gerçek laik mümin" tanımlamasının getirdiği, inişli çıkışlı bir kişiliğin tezahürüdür (Bora, 2009: 550). Celal Bayar'ın bu tezahür dışında, fikirsel anlamda da Kemalizm'in sürdürülmesinin iktisadi bir kalkınmayla olacağını, dini anlamdaki beklentilerin ise biraz daha törpülenerek ve onların biraz daha görünmezden gelinerek, geniş kitlelerle kalkınmacılıkla bağ kurulmasını istediği söylenebilir (Taşkın, 2016: 412-413). Dini konularda daha atılgan olan ve Bayar'dan farklı bir konumda olan Başbakan Adnan Menderes de, laiklik savunusu yapan konuşmalar yapmıştır. Yukarıda değinilen konular gibi tansiyonu arttıran durumlar karşısında; ümmet hayatından yeni çıkmış ve taassup tehlikesine maruz bırakılmış bir ülke olunduğunun unutulmaması gerektiği yönünde açıklamalar yapmıştır (Mert, 2007: 22-23). Yani geçmişinden gelen toplumsal yapısı, tam olarak millet olma yönünde atılan adımları kaldıramamış ve irtica tehlikesiyle zaman zaman karşılaşmıştır. Atılmak istenen laiklik adımlarının bu hususlar dikkate alınarak atılması gerekmektedir.

DP yaptığı bazı değişikliklerinin sonucunda, bazı kesimlerin yenilikleri abarttığını düşünmektedir. DP'nin içerisindeki İslamcı Demokratların önde gelenlerinden Tevfik İleri, önemli bir bakanlık olan Milli Eğitim Bakanlığı görevini uzunca bir süre yürütmüştür. Din derslerinin yaygınlaştırılması, imam hatip okullarının sayısının artması gibi değişikliklere imza atılmasında büyük rol oynamıştır. Ancak 1952 yılında valiliklere gönderdiği genelgede, din derslerinde Arapça harflerin kullanılmasına karşı sert tedbirlerin alınmasını istemiştir (Dilipak, 1990: 172). Alınan tedbirlere bakıldığında, DP'nin çizdiği sınırların dışına çıkıldığında, müdahale etmekten çekinmediğini söylemek mümkündür. Dini eğitimin yayılmasının öncüsü olan DP, harf inkılâbının da koruyucusu olduğunu gösteren bir genelgeyle gözdağı vermiştir.

Partinin laiklik anlayışının sınırlarının belirlenmesinde de dini reformlarının genişletilmesinde de partinin iç politikası, ülkenin siyasi yapısı ve ekonomik durumu etkili olmaktadır. Erzurum milletvekilleri kendi aralarında, 1954 seçimlerine aday bildirisinde bulunan Şeyh Sait'in torunu Ali Rıza Fırat'ın aday olmasının sakıncası olacağını düşünüp, bu düşüncüyü ileterek başbakan Menderes'e gizli bir telgrafla fikrini sormuşlardır. Menderes de vali eliyle ulaştırdığı bir telgrafla, bu kişinin aday olmamasının DP için daha iyi olacağını ve münasip bir dille Ali Rıza Fırat'ın adaylığından feragat etmesinin sağlanmasını istemiştir (Burçak R. S., 1998: 195-197). Ama aynı DP, ekonomik olarak zorluk çeken ülkede, karşısında CHP, Millet Partisi ve Hürriyet Partisi'nin blok oluşturacağını etrafta sıkça duyulmasının da etkisiyle 1957 yılında farklı davranmıştır. 1954 yılında Erzurum'da Şeyh Sait'in torunu Ali Rıza Fırat'ı tepki alırsız diye vekil adayı olarak göstermeyen DP, 1957 seçimlerinde Şeyh Sait'in torunu olan Melik Fırat'ı aday göstermiştir. DP'li Rıfık Salim Burçak anılarında bu durumu, üzerinden 30 yıl geçmiş bir olaydan dolayı o olaylar yaşanırken doğmamış birini sorumlu tutmamak gerektiği için yapıldığını dile getirmektedir. Bu konuda Menderes'ten de izin alınmıştır (Burçak R. S., 1989: 482). Üç yıl arayla aynı aileye mensup adayın biri kabul edilmiş, diğeri kabul edilmemiştir. Bu durum geçen üç yılda ülkenin nasıl hızlı bir şekilde değiştiğini gösteren açık bir örnektir. Burada Adnan Menderes partinin prensiplerinin önüne, partinin çıkarlarını koyarak pragmatist bir hamle yapmaktan çekinmemiştir. Bu hamle, Adnan Menderes'in siyasi düşüncesinin on yıllık iktidarda, aralıksız başbakan olarak nasıl kaldığını ve yerini nasıl sağlamlaştırdığını gösteren politik bir örnektir.

DP'nin içerisindeki birçok siyasi yapı kendi arasında çatışmaktadır. İslamcıların siyah kanat, beyaz kanat diye ayırdığı, Atatürkçü laikliği benimsemiş kesim ile İslamcı-muhafazakar kesimler fikirsiz olarak ayrılık yaşamıştır. DP ise bu iki grup arasında denge tutturmaya çalışmıştır. Bu denge Sünni kesimlere verilen din ve vicdan hürriyetinin üzerinden getirilen yeniliklerin yanında, Kemalist laiklikten de ödün vermeme çabası üzerine kuruludur. Bu laiklik anlayışı önderlerinden Celal Bayar ve yandaşları ezanın Arapçaya döndürülmesi ve radyoda Kuran okunmasına karşı çıkmıştır. Yine çarşafın yasaklanması kanun teklifini veren üç kadın, DP vekilidir (Demirel, 2012: 138). CHP döneminde dahi dile getirilmeyen böyle bir kanun teklifi, DP'nin oyunu daha da arttırarak Meclis'te büyük çoğunluğu ele

geçirdiği ikinci iktidarı döneminde, 1956 yılında sunulmuştur. Böyle bir oy teklifinin DP içerisindeki laik kanadın aslında ne kadar radikalleşebildiğini gösteren güçlü bir emaredir.

DP laiklik konusunu değerlendirirken, iktidarını zedeleyecek olaylar meydana geldiğinde ya da İslamcı kesim üzerinde etkisini azaltabilecek bir durum olduğunda, laikliği lehinde bir araç olarak da kullanmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi dini siyasete alet etmek suçlamasıyla Millet Partisi, İslam Demokrat Partisi gibi partileri, **Büyük Doğu**, Serdengeçti gibi dergileri ve bu parti ve basın organlarının yöneticilerine hapis cezası gibi bazı yaptırımlar uygulanmıştır. Ancak dini siyasete alet etme konusunda İslamcılar dışında da cezai işlem uygulanan parti ve kişiler de olmuştur. Vatan Partisi Genel Başkanı komünist Hikmet Kıvılcımlı da dini siyasete alet etme konusunda ceza almıştır. Eyüp Camisinde, 15 Ekim 1957 yılında yaptığı konuşmasından dolayı dini alet ederek komünizm propagandası yapmaktan önce gözaltına alınmış ve sonrası tutuklanmıştır. Bu konuşma sonrası Vatan Partisi yönetici ve üyelerine yönelik tutuklama dalgası başlamış ve birçoğu hapse gönderilmiştir (Ağcabat, 2015: 200-201). Bu örnekten yola çıktığımızda, DP'nin de tıpkı CHP gibi, muhaliflerini, laikliğe aykırılıktan yola çıkarak susturmayı planladığını görmekteyiz. DP'nin komünizmin din üzerinden yayılabileceğine inandığını düşünmemekle beraber laikliğe aykırılık üzerinden verilen cezaların keyfilikliğini gösteren önemli bir örnektir.

2.2.1. Atatürk'ü Koruma Kanunu

DP muhalefet yıllarından itibaren Atatürkçü bir çizgide yer aldığını belirtmiştir. Hatta bu konuda CHP ile kendini karşılaştırmış ve gerçek Atatürkçü partinin kendilerinin olduğunu çeşitli mensupları aracılığıyla dile getirmiştir. Ezanın tekrar Arapçaya dönmesiyle, dini reform alanında yenilikçi bir parti olduğunu belli eden DP'yi, 1940'lı yıllarda eylemleriyle ortaya çıkan Tıcani tarikatının eylemlerini arttırması, zora sokmuştur. Bu dini hareket, yasak olmasına rağmen ezanı Arapça okumak ve Atatürk büstlerini parçalama eylemleriyle ön plana çıkmıştır. Arapça ezan yasağının ortadan kalkmasına rağmen, Tıcanilerin Atatürk heykellerini

parçalama eylemlerine devam etmeleri, DP'yi harekete geçirmek zorunda bırakmıştır. İcraat beklenen iktidar partisi, Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarmaya karar vermiştir.

Bu kanunun yürürlüğe girmesini, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başvekil Adnan Menderes oldukça önemsemektedir. Ancak bu kanunun yürürlüğe girmesi kolay olmamıştır. Atatürk'ü Koruma Kanunu, öncelikle, çoğunluğunu DP'li vekillerin oluşturduğu Adalet Komisyonuna sunulmuştur. Adnan Menderes'in bir toplantıya katılıp bu tasarıyı geri çekmelerinin mümkün olmadığını dile getirmesine rağmen, tasarı görüşmeleri çetin tartışmalarla devam etmiştir. Tartışmalı tasarı, 17 Nisan 1951 günü dokuza karşı yedi oyla kabul edilmiştir. Adnan Menderes tasarının komisyondan geçmesi üzerine, böyle bir yasaya neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamıştır. Atatürk'e karşı işlenen suçlarda mirasçılarının şikâyeti gerektiğini belirterek; Atatürk gibi millete mal olmuş bir insanın korunmasının, fani olan kız kardeşi Makbule Atadan'a bırakılamayacağını dile getirmiştir. Bundan dolayı kanuni bir düzenlemenin gerekliliğini dile getirmiştir (Koca S. , 2015: 325).

Adnan Menderes'i bu tasarı görüşülürken Ticanilerin, Atatürk büstlerini tahrip etmeye devam etmesinin rahatsızlığıyla, açıklamalarına ve ikna çabalarına devam etmiştir. Bu kanunun bir düşünce özgürlüğüne, vicdan hürriyetine, tenkit hürriyetine karşı bir kanun olmadığını; hayatını kaybetmiş büyük bir Türk büyüğünün maruz kaldığı hakaretleri önlemek amacıyla atılmış bir adım olarak nitelendirmiştir. Partililerine yönelik yaptığı bu konuşmada, eleştiri özgürlüğünü kaldırmadıklarını, Atatürk'ün eserlerinin bulundukları dönemin zihniyetine uymayanlarını kabul etmemekte ve eleştirmeye devam etmekte özgür olduğuna değinmiştir. Karşı oldukları noktanın hakaret ve rezil etmeyi ortadan kaldırmak gerekliliği olduğunu vurgulamıştır. Adnan Menderes'in yaptığı bir diğer önemli vurgu ise, bu kanunu geçirip Atatürk heykellerinin parçalanması üzerinden, iktidara gelen hücumların önüne geçilmesinin gerekliliğine olan ihtiyaçtır (Kocaçimen, 2008: 77-78).

Büyük tartışmalara sebep olan ve Mecliste 232 kabul, 50 ret, 6 çekimser oyla kabul edilen kanun, 31 Temmuz 1951 yılında kabul edilmiştir. Atatürk Koruma Kanunun maddeleri şöyledir:

MADDE 1: Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır.

MADDE 2: Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtası ile işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır. (Kocaçimen, 2008: 97-98).

Yapılan bu değişikle, CHP döneminde yapılmayan dinde reform silsilesini başlatan bir parti, CHP döneminde yapılsa şaşırılmayacak derecede Atatürkçü bir siyasi hamle yapmıştır. DP, İslamcı-muhafazakâr politikalarını, Atatürkçü bir çerçeveye harmanlamıştır. Böyle bir kanunun CHP döneminde gerekli olmadığını ama DP döneminde gerekli olduğunu düşünebilecek inkılâpçı kadroları ve seçmenleri rahatlatacak büyük bir siyasi hamledir. Bu kanun laiklik çekinceleri olan kesimleri rahatlatırken, DP'yi de Ticanilerden dolayı kamuoyunda oluşan eleştirilere karşı rahatlatmıştır.

2.3. Adnan Menderes'in Parti Önüne Çıkan Laiklik Anlayışı

Daha önce de sık sık vurguladığımız gibi, Adnan Menderes kendi iktidarı döneminde oldukça öne çıkan bir siyasetçidir. Sabık iktidarla aralarında farklar olduğunu sıkça dile getirmiş ve içerisinden geldiği CHP'yi sürekli eleştirmiştir. Kendi yaptıklarını da sayılar üzerinden anlatmıştır. Bunu hem kişisel olarak hem de parti politikası olarak, kalkınmacı bir dille ifade etmiştir. Dini uygulamaları tatbik ederken de aynı politik çizgiyi sergilemeyi amaçlamıştır. 1953 yılının ilk çeyreğinde, Malatya Suikastının üzerinden geçen üç aydan sonra, Gaziantep'te partililerle bir araya gelmiştir. Adnan Menderes'te Gaziantep'te yaptığı konuşmada, milletin kin ve nefretten hoşlanmadığını belirtmektedir. Bunun yanında Türk'ün dinine kimse elini ve dilini uzatamaz, ibadetini karışamaz demektedir. Din düşmanlarına karşı

özgürlüklerin müdafaasını istediklerini çünkü vicdan hürriyetine taarruz edenlerin olduğunu belirtmektedir (Dilipak, 1990: 181). Yine aynı kongrede daha vurucu cümleler de etmiştir. Ülkede irtica olmadığını kesin bir dille vurgulamıştır. Ama ülkede mürteci olduğunu ve buna inanılması gerektiğini ama bunların sayısının da ülkede binde biri geçmeyeceğini vurgulamıştır. Daha da sertleşerek “Sizin gibi vatansever millet çocuklarıyla dolu olan bu yurttaki bu sapık insanların bir tehlike yaratacağına inanmıyoruz.” diye sözlerini bitirmiştir (Burçak R. S., 1988: 130).

1957 yılında ise DP seçim broşürüne bakıldığında, 1950-1957 yılları arasında 1044 caminin onarım gördüğünü, 12.971 yeni caminin inşa edildiği belirtilmiştir. Bu 7 yıllık sürede bu faaliyetlere ayrılan bütçe, CHP iktidarındaki 27 yıllık sürede ayrılan bütçenin 6 kat fazlası olduğu vurgulanmıştır. Yapılan camiler arasında, camisiz başkent olarak eleştiri alan Ankara’ya, bu tenkitlerin dikkate alıp yapılan Kocatepe Camisi de bulunmaktadır. İlk defa 1940’lı yıllarda dile getirilen ama yapımı DP döneminde gerçekleşen Kocatepe Camisi için Adnan Menderes beş yarış atını satıp elde edilen geliri, cami yapımına bağışlamıştır (Batuman, 2014: 26-27).Yapılan bir ibadethaneye, bahislere konu olan yarış atlarının satışıyla elde edilen gelirin bağışlanması, o dönemde eleştiri almamıştır. Belki de böyle bir eleştirinin oluşmamasının sebebi daha önce başbakan mertebesinde bir siyasetçinin cami yardımını yapmaması, Cumhuriyet tarihinde belki de ilk olmasından kaynaklı olabilir. Yani önemli olanın camiye yardım edilmesidir ve paranın kaynağının ne olmasına pek dikkat edilmemiştir. Belki de Adnan Menderes’in İslamcı camia tarafından alışılmışın dışında bir şekilde sevilmesi, bu konuyu İslamcıların göz ardı etmelerine neden olmuştur.

İslamcılarının gönlünü alacak girişimlere, Adnan Menderes çekinmeden girişmiştir. Yine 1957 yılında, kendisi açısından önem verdiği İstanbul ile ilgili planlarını açıklamıştır. İstanbul’u İslam Dünya’sının ikinci Kâbe’si yapacaklarını belirtmiştir. Bundan dolayı da İstanbul’un fethinin 500. yılı dolayısıyla büyük hazırlıklar yapılmış ve İslam ülkelerinden devlet başkanları Türkiye’ye davet edilmiştir. Bu hususta İstanbul’un imarı ile ilgili bir konuşmasında, “İstanbul’u tekrar fethedeceklerini” söylemiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 249). İstanbul’un Fethinin sembolik anlamının farkında olan başbakan, yaptığı bu açıklamalarla İslamcılarının daha önce sadece kendi aralarında konuşabildikleri bir alan olan Osmanlı

Devletinden kalan simgesel olayların, devletin gündeminde yer alacak kadar yüksek seviyede konuşulmasından oldukça hoşnut olmuşlardır.

Adnan Menderes, parti içerisindeki İslamcı Demokratlardan görülen Tevfik İleri ile siyasi anlamda oldukça iyi anlaşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı gibi önemli bir görev almış Tevfik İleri'nin önerilerini de oldukça dikkate almıştır. Başbakanla Necip Fazıl Kısakürek'i tanıştıran da Tevfik İleri'dir. Necip Fazıl'ın yazı dilinin sertliğini dönemselsel olarak destekleyen başvekil, bazı dönemlerde kamuoyu baskısından dolayı ona karşı cephe almıştır. Yine böyle bir dönemde, DP iktidarının son yıllarında Necip Fazıl'ın biriken suçlarının erteleme imkânı kalmadığından dolayı, Tevfik İleri Adnan Menderes'e hukuk dışı bir öneride bulunmuştur. Bu öneride; Necip Fazıl'ı hemşerisi ve yakını olan Niğde valisinin bulunduğu Niğde şehrine göndererek kâh hastanede, kâh hapisanede özel şartlar içinde cezasını çekmesi önerilmiştir. Bu öneriyi Adnan Menderes çok beğendiğini belirterek kabul etmiştir. Ancak 27 Mayıs Darbesi bu planın gerçekleşmesini engellemiştir (Kısakürek, 2012: 405). Adnan Menderes'in kamuoyunda ortaya çıksa siyaseten kendisini çok zor duruma sokacak bir girişimde bulunması, İslamcı kesimin en önemli yazarlarından Necip Fazıl'a karşı verdiği önemi göstermektedir. Belki de başbakana tutkuyla bağlı Necip Fazıl'ın söylemleri başbakanı çok etkilemiştir. Çünkü yine başvekil ile ilgili anılarında bu dönemden bahseden Necip Fazıl, başbakana, “Ya öldüreceksin yahut öldürmediklerin tarafından öldürüleceksiniz” dediğini belirtmektedir (Kısakürek, 2012: 409).

Adnan Menderes'in parti içindeki gücü arttıkça parti içerisinde de kendisine karşı büyük bir ilgi oluşturmuştur. Bazı partililer liderlerinden bahsederken ilginç benzetmelere ya da övgülere başvurmuştur. Örneğin Konya milletvekili Himmet Ölçmen “Bu milletin başında Allah'ın, peygamberin tayin ettiği bir lider var; bu da Adnan Menderes'tir” demiştir (Demirel, 2012: 262). Bu konuya değinirken şunu da belirtmek gerekir ki; bu tip benzetmeleri liderleri lehine yapan DP'lilerin lehte kullandığı söylemleri, muhalefet için aleyhte de kullanmışlardır. Örneğin CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in mezuniyet fotoğrafından dolayı, genel sekretere “papaz oldu” demişler ve ayrıca yine Gülek'in “sünnetsiz” olduğu yönünde siyasi propaganda yapmışlardır (Birand, Dündar, & Çaplı, 1993: 103).

Adnan Menderes'in İslamcı kesim tarafından sevilmesinin zirve noktası olarak örnek gösterilebilecek ve kendisini İslamcı anlamda partisinin de üstüne çıkaran en önemli olay ise kaderin cilvesi denebilecek, Gatwick'te yaşadığı uçak kazasıdır. Kıbrıs Adasının siyasi çözümü için yapılan Üçlü Kıbrıs Konferansı için Londra'ya uçan uçak; sis yüzünden Gatwick Havaalanına yönelmiş ancak havaalanına inmeden düşmüştür. Kazada aralarında vekil ve bürokratların da bulunduğu on dört kişi ölmüştür. Adnan Menderes ise yaralı kurtulmuştur. Ülkede büyük korku yaratan kaza, iktidar ve muhalefet arasındaki sorunları unutturmuştur. Böyle bir atmosferde ülkeye dönen başbakanı on binlerce kişi karşılamış ve otomobil konvoyu oluşturmuşlardır. Havaalanından ayrılan Adnan Menderes, Eyüp Camisi'ne gitmiştir. Cami avlusunda kendisi için onlarca kurban kesilmiştir. Adnan Menderes kazadan kurtulmasını, uçak yolculuğu öncesi Eyüp Sultan'ı ziyaret etmesine bağladığı için, caminin restorasyonun Ramazan Ayı'na yetiştirilmesi emrini vermiş ve kendisi de camiye özel bir Isparta halısı hediye etmiştir (Taşyürek, 2009: 102-104)

İktidara geldiğinde “Allahu Ekber” dedirten başbakan olarak anılan Adnan Menderes, iktidarının sonlanmasına yakın uçak kazasından bile kurtulan “Allah'ın sevdiği kulu” başbakan olarak siyaset hayatını sürdürmüştür. Bu sıfatlar ona karşı büyük ilgi duyulmasına sebep olmuştur. Anadolu'da o dönem uçakla uçmanın çoğu yerde tahayyül bile edilemediğini düşünürsek, bu kazadan kurtulan başbakana, halkın mistik bir anlam yüklemesi gayet olağandır. Başbakanın kaza sonrası halkla beraber Eyüp Camisi'ne gitmesini ise, siyasi hayatında partiler üstü bir hal almasının zirvesine çıktığı bir an olarak adlandırmak mümkündür.

2.3.1. Adnan Menderes'in Tartışmalarda Kullandığı Dini Söylemler

Adnan Menderes, dönemindeki siyasiler arasında, hatiplik konusunda toplumda övgü görmüş bir siyasetçidir. Bu konuda, CHP'den ayrılıp DP adına konuşmalar yaptığında, İsmet İnönü'nün kendisini fark edemediği için hayıflandığı siyasi kulislere konuşulmuştur. Adnan Menderes'in konuşmalarının geneli popülist bir içerik sergilemektedir. Birçok konuşmasında, dini terimleri, dini olayları ve

milliyetçi söylemleri kullanmıştır. Bu konuşmaları Meclis konuşmalarında ve bilhassa CHP muhalefetine karşı cevap verirken kullandığını görmekteyiz.

Adnan Menderes 1950 seçimlerinden sonra, Yüksek Seçim Mahkemesi kurulmamasının nedenlerini anlatırken, 1950 seçimi öncesinde bu mahkemeyi DP'nin isteyip CHP'nin istemediğini söylemiştir. 1950 seçimlerini kaybeden CHP'nin bu kurumun eksikliğinden dolayı korkuya kapıldığını belirtmiştir. Bu korkuyu da; “şimdi Ebucehil gibi kendi kazdıkları kuyuya kendileri düşmüş olmaktan korkuyorlar” cümlesiyle vurgulamıştır (Sükan, 1991: 30). Seçimleri kazanmayı garanti gören CHP böyle bir mahkemeyi kurmaya yanaşmamış ve seçimi kaybetmesiyle sorumsuzluğunun cezasını ödemiştir. Ancak bu durumu “Ebucehil” karakteriyle bağlantı kurarak anlatmak farklı bir anlam katmıştır. Çünkü Ebu Cehil İslam'ın Mekke'de yayılma döneminde en çok karşı çıkan aşiret liderlerinden biridir. Yani CHP muhalefeti, İslam muhalifliğiyle aynı kefeye koyan bir üslup sergilenmektedir.

Yine Adnan Menderes, başka bir konuşmasında CHP'den Faik Ahmet Barutçuyu eleştirirken; Birleşmiş Milletler Anayasasının 43. Maddesine değinirken, 42. Maddeye bakılması gerektiğine belirtmek için başka bir vurgu yapmıştır. Bu yaklaşımı “ila takrebüssalete” (namaz kılma, içkiliyken) ayetiyle bağlantı kurarak açıklamıştır (Sükan, 1991, s. 96). Adnan Menderes, iddia edilen eleştirinin bütünsellikten uzak olduğunu, bütüne bakmadan parça üzerinden eleştiri yapmanın tutarsızlığını dile getirmektedir. Kendisinin de alkol aldığı çeşitle hatıratlardan öğrendiğimiz Menderes'in, bu tür örnekleri bilerek verdiği kanaati oluşmaktadır (Toker, 1991: 64-86).

Başbakan Menderes, iktidarın başından sonuna kadar bu dili sürdürmüştür. Üçüncü hükümet döneminde başbakan, Amerikalılara satıldığı iddia edilen arazi ve zeytin ağaçları ile ilgili vatan hainliği suçlaması ile karşılaşmıştır. Bu suçlamaya karşısında, dünyanın en yüksek jürisi karşısında kendilerini aklayabileceklerini ve “ruzu mahşerde, huzuru Kübra'da” davamızı ispat etmeye hazırız demiştir (Sükan, 1991: 127). Böyle bir aklanma talebi, kişinin özel hayatında doğruluğunu arttıran bir söylem olabilmektedir. Ancak siyasi bir kişinin kendisine yöneltile suçlamayı önce resmi mahkemelere başvurarak çözmesi siyasi etiğe uygun olmalıdır. Kanıtlanana kadar Adnan Menderes suçsuzdur ancak kanıtlanma aşamasını dini inanç üzerinden

reddetmesi belki şahsi anlamda kendini tatmin edici olabilir ama siyasi anlamda şüpheli bir yaklaşımdır.

Adnan Menderes siyasi tartışmalarının en büyüklerini genelde İsmet İnönü ile yaşamıştır. 1954 yılındaki muhtarlık seçimleri sonucu hararetli tartışmalar çıkmıştır. Bu konuşmalarda Adnan Menderes, İsmet İnönü'nün şöhretinden korkup, çekinecek bir siyasetçi olmadığını dile getirmiştir. Bu minvaldeki sözlerden dolayı İsmet İnönü'nün üslup ve tarza dair eleştiri getirmesi sonucu ise; “Biz sınırları bozulacak insanlar değiliz. Papaza kızıp oruç bozanlar nevi’nden ise hiç değiliz.” demiştir (Demir, 2010: 302-303). İlk bölümde değindiğimiz gibi bazı gazetecilerin anılarında bahsettiğine göre halk içinde İnönü’ye karşı, katı laiklik tutumundan dolayı “papaz” takma adı takıldığını görmekteyiz. Adnan Menderes’in bu durumdan haberdar olduğunu düşünerek, bu benzetmeyi bilerek söylediğini düşünmekteyiz.

Bu konuda verilen örneklerden belki de en ilginç kendi parti grubuna karşı yaptığı konuşmadır. Daha öncede değindiğimiz gibi DP, parti içi muhalefetin sesini rahatça yükseltebildiği bir parti olmuştur. 29 Kasım 1955 yılında parti grubunda yapılan tartışmalar, parti içi muhalefetin eleştirilerinin tonun sertleştiği toplantılardan biridir. Rüşvetle suçlanan bakanlar dahi vardır ve savunmaları istenmektedir. Ülkedeki siyasi atmosferin iyice gerilmesi, ülke ekonomisinin kötüye gitmesinin de etkisiyle beraber, rüşvet ve yolsuzluk iddialarından dolayı partideki muhalifler, bakanları bir bir kürsüye çağırıp, üzerlerinde baskı kurarak istifa etmek zorunda bıraktırmışlardır (Ahmad, 2010: 122-123). Art arda gelen bakan istifaları üzerine, kabine değişikliği bekleyen DP’li muhalifler, kürsüye Başvekil Adnan Menderes’i de çağırılmışlardır. Partinin bu olumsuz gidişatından olukça üzülen ve şaşırان başvekil çaresizlik içerisinde kalmıştır. Tam bu sırada yanına gelen Mükerrerem Sarol, Türk siyasal hayatına kimilerine göre “Sarol Formülü” olarak giren önerisini sunar. Bu öneri; Adnan Menderes’in her ne olursa olsun parti içindeki karizmasından dolayı kendisine duyulan sevgi ve saygıdan ötürü, hükümet kabinesine karşı güvenoyu değil kendine, yani başbakana özel güven oylaması yapmasını önermiştir. Bu fikri benimseyen Adnan Menderes etkili bir nutuk çektikten sonra, oylama yapılmış ve büyük bir oyla başbakanlığını partisine onaylatmıştır. Bu seçim sonrası bakanlarını siyasi anlamda hiçe sayan ve küçük düşüren bir tutum ile kendi siyasi geleceğini partisinde adeta perçinleyen Adnan Menderes, koltuğunu sağlama almanın getirdiği

mutluluk ve heyecanla ilginç bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında; “Arslanlar gibisiniz, isterseniz hilafeti bile geri getirebilirsiniz “ demiştir (Burçak R. S., 1998, s. 364). İktidarı döneminde bu tip iddialı sözleri kullanan Adnan Menderes, bu konuşmasında ülkenin yönetim biçimini değiştirebilecek bir örnek vermesi manidardır. Ülkede irtica polemiki sürekli ön planda tutulurken böyle bir örneği vermesi, iktidarının kalan yıllarında İslamcı kesime yakın duracağını, bir dönem CHP ile partisini yarıştırdığı Atatürkçülük konusunda adımlar atmayacağını göstermiştir.

Bir başka tartışmada ise, CHP’nin 1957 yılı seçimleri öncesi yaptığı, imam hatip okullarını kendilerinin açtığını dile getiren bazı propagandaların yapıldığının duyumunu alan başvekil, bu konuda Kayseri’de konuşma yapmıştır. DP’nin, müspet fikirli din görevlisi yetiştirmek için büyük çaba sarf ettiğini belirtmiş ve CHP’nin “imam hatip okullarını biz açtık” söylemini eleştirmektedir. Bunun inandırıcı olmadığını belirtip, belki de siyasi alanda kurulmaması gereken bir cümleyle devam etmiştir. “Bir gün onlara Allah da dedirteceğiz” diyerek açıklamasını sürdürmüştür (Türk, 2014: 57-58). Başvekilin bu açıklama ile bir partiyi dinsiz olarak nitelendirdiği açıktır. Ancak asıl dikkat edilmesi gereken husus ise, dini konular üzerinden aldığı oyların başka bir partiye kaymasını engellemek için yaptığı girişimdir. Partisine konsolide olmuş oyların, başka bir partiye gitme olasılığını popülist bir dille savuşturmak gibi bir görevi şiar edindiği sarihtir. Bir başka vakada DP’yi öven bir vaizin ceza alması sonucu, bu vaizin affını konu alan meclis tartışmaları sırasında, DP’yi eleştiren İsmet İnönü’ye başbakan Bartın’dan cevap vermiştir. Adnan Menderes “Allah hepimizi münafıkların şerrinden korusun, unutmayalım ki zaman olmuş peygamber efendimiz bile münafıkların şerrinden kurtulamamıştır!” demiştir (Dilipak, 1990: 27).

İlerleyen süreçte ülke gündemi siyasi olarak keskin şekilde ayrılmış ve muhalefette ittifak arayışları ortaya çıkmıştır. Bunun farkında olan Adnan Menderes, parti içinde de süren muhalefetin de etkisiyle dilini sertleştirir. Seçime koalisyon halinde girmek 1954 yılında yasaklandığı için, 1958 yılında DP’den kopan Hürriyet Partisi CHP’ye katılmış ve bu duruma başbakan Adnan Menderes çok sert tepki göstermiştir. Bu birleşmeyi kin ve husumet cephesi olarak değerlendiren başvekil, bu cephenin karşısında Vatan Cephesi kurulmasını istemiştir. Vatan Cephesinin

içerisinde olmayanları ise, haçlı ordusuna benzeterek “ehlisalip” olarak adlandırmıştır (Doğaner, 2015: 178).

BÖLÜM 3: SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ SAYFALARINDA DEMOKRAT PARTİ'NİN LAİKLİĞİ

3.1. Sebilürreşad Dergisi'nin Yayın Süreci

Dergi ilk olarak Sırat-ı Müstakim adıyla 14 Ağustos 1908 yılında kurulmuştur. Ebu'l – Ula Zeyn'el Abidin (Mardin) ve Eşref Edip (Ferganlı) derginin kurucularıdır. “İttihad-ı İslam “ düşüncesinin yayın organı olarak yayın hayatına başlamıştır. Derginin başyazarı Mehmet Akif Ersoy'dur. Ebu'l –Ula Mardin'in dergiden ayrılmasıyla beraber, derginin sahibi Eşref Edip olmuş ve derginin adı **Sebilürreşad** olarak değiştirilmiştir. Eşref Edip ve Mehmet Akif öncülüğünde Anadolu'da tanınan ve yayılan dergi, 641 sayı çıkarmıştır. Ancak Takrir-i Sükun Kanunu ile 1925 yılında kapatılmış, Eşref Edip tutuklanmıştır. Sonrasında, dergiyi basmamak kaydıyla serbest bırakılmıştır. Bu kapanış 22 yıl sürmüş ve dergi 1948 yılında Eşref Edip Ferganlı tarafından **Sebilürreşad** adıyla tekrar yayın hayatına girmiştir (Gün, 2001: 59-63).

Kurulduğu günden itibaren Eşref Edip derginin hem sahipliğini yapmış hem de başyazarlık görevini ifa etmiştir. 22 yıl sonraki kuruluşunu “din hürriyetinin sembolü” olarak gösteren dergi, din ve siyaset konularını dergide işlemiştir. Siyasi konularda özellikle resmi ideoloji tarafından savunulan laiklik ve inkılapçılık sürekli eleştirilmiştir. CHP döneminde büyük sıkıntılar çeken Eşref Edip ve dergi çevresi kendilerini partiler üstü olarak tanımlamış ve herhangi bir partiye yakınlıkları olmadıklarını belirtmiştir. Dergideki eleştirilerin referans noktası, İslam olarak gösterilmiştir (Gün, 2001: 62-63). Eşref Edip dönem dönem tutuklamalara ve cezalara maruz kalmasına rağmen, **Sebilürreşad** Dergisi; Cumhuriyet tarihinde, İslamcı camia ve neşriyat içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Derginin geçmişinden gelen saygınlığı, tekrar yayın hayatına dönmesinde ilgileri üzerine çekmekte acemilik çekmemesini sağlamıştır. Yani İslamcı basın içerisinde büyük bir alanı tekrar kapsama süreci çok uzun sürmemiş ve hâkim olduğu alanı yönlendirmede dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

3.1.1. Sebilürreşad Dergisi'nin Siyasi Bakış Açısı

1948 yılında yeniden yayın hayatına giren dergi, cumhuriyetin çok partili siyasi yaşamının emekleme dönemine tanıklık etmiştir. Bu dönemin çok tartışılan laiklik tartışması ise İslamcı çizgisinden dolayı, derginin kendine dert edindiği en önemli konuların başında gelmektedir. Bu dert ediniş 1950 seçimlerine giderken dergi ve çevresini beklentiler içerisine sokmuştur. Seçim arifesinde **Sebilürreşad**, İslamcı kesimlerin geneli gibi -1949 yılında eski bir **Sebilürreşad** yazarı Şemsettin Günaltay başbakan olsa dahi- CHP muhalifiydi. Asıl olarak beklenti içerisinde olduğu parti DP ve DP'den kopan Millet Partisi'dir.

Bu beklenti ve genel siyasi ortamdan dolayı DP kongrelerini, dergi muhabirleri de takip ediyordu. 1949 Ocak ayında Mersin DP kongresi düzenlenmiştir. Burada Celal Bayar; “Nizamnamemizdeki ana prensiplere göre din hürriyeti diğer hürriyetler gibi mukaddestir. Vatandaş dilediği dini seçmekte ve bu dini icaplarını yerine getirmekte serbesttir. Bu prensibin tatbikata konulma şekli, zamanı geldiğinde düşünülecektir. DP'nin memlekete getirdiği ciddi hürriyet havasının din meselesi ve dini tedrisat etrafında bir takım müzakereler için teşebbüsler yapmış ve meseleyi Meclis kürsüsüne getirmiştir. Sırası geldiğinde DP'de nizamnamesindeki ana prensiplere dayanarak görüşlerini ve bunların tatbik şeklini millet huzurunda konuşacaktır” demiştir (Ferganlı, 1949: 27-28). Görüldüğü üzere, Celal Bayar din konusunu ısrarla zamanı geldiğinde konuşalım diyerek erteleme yolunu seçmiştir. CHP'nin din alanında yaptığı reformları da DP'nin itici güç rol oynaması sebebiyle adeta mecburen yürürlüğe koyduğunu belirtmektedir. Partilerin ikircikli tutumu, dergiyi temkinli olmaya zorlamıştır.

Eşref Edip, din konusundaki bu konuşmayı köşesine taşımış ve din meselesinin, bu millet için en temel konu olduğunu vurgulamıştır. Dine yaklaşım olarak DP'nin CHP'den farklı olmasının sevindirici ve faydalı olduğunu ancak erteleme yolunu seçtiğini eklemiştir. Bu fikirleri ertelemek yerine şimdiden açık açık söyleyip gönülleri kazanması gerektiğini belirtmiştir. Ezanın tekrar kendi diline dönüp dönmeyeceğini sormuştur. Bu konularda konuşmayarak yoksa DP, CHP ile aynı fikirde midir sorgulaması yapmıştır. Açıkça dile getirilmeyen düşünceler kuşkuya mahal vermektedir ve bu yüzden halkın güveninin kazanılması gerektiği

yönünde telkinler verilmektedir (Ferganlı, 1949: 27-28). İleride değineceğimiz gibi dergi çevresinin DP ile ilişkisi, beklenti ve değiştirme çabası üzerine kurulu bir ilişki zinciri içerisinde devam etmiştir. Beklentileri dile getiren başlıca kişi, Eşref Edip Ferganlı olarak görülebilir.

Hasan Saka Hükümeti ve CHP'nin etkili yedinci kurultayı sonrası, reformist bir yol izlenmesi sonucu, hükümeti kurma görevi Şemsettin Günaltay'a verilmiştir. Medrese eğitimi kökenli, bir dönem **Sebilürreşad** Dergisi'nde yazmış bir din âliminden beklenti oldukça büyüktür. Bu umutlar etrafında, başbakanının İslamcı kesim tarafındaki saygınlığından dolayı, CHP ve laiklik hakkında yazılar kaleme alınmaktadır. Eşref Edip'in kaleme aldığı 29 Ocak 1949 tarihli yazı bu örneklerden biridir. Yazı boyunca Günaltay'dan "üstat" olarak bahsetmesi, İslamcı kesimin Günaltay'a verdiği değeri göstermektedir.

Eşref Edip; zamanında beraber çıktıkları **Sebilürreşad** yolculuğunda beraber yürüdüğü Şemsettin Günaltay'dan, hükümette beraber görev aldığı Nihat Erim, Tahsin Banguoğlu, Cemil Sait Barlas gibi vekillerin yaptığı açıklamalarla İslamcı kesimi yaraladığını belirtmiş ve partinin eski tip laiklik anlayışından çıkartılıp, demokratik bir din anlayışıyla yönetilmesi gerektiğini yazmıştır. "Dini siyasete alet etmek" gibi bir söylemin hala parti programında bulunmasını tenkit etmektedir. Tekel idaresinin rakı, şarap reklamı yaparken; dini propagandanın yasaklanmasının, İslamcı kesimi yaraladığını ve şaşırttığını belirtmektedir. Yazının geneli dinin prensip olarak diğer özgürlükler gibi ele alınması gerektiğini demokratik açıdan ele alan somut bir örnek ile sonlandırılmıştır. Ezanın tekrar Arapça okunması gerektiğini, bu değişimin zaten bir gün olacağını, bu geri dönüşün kendinin döneminde olmasını temenni ettiğini belirtmiştir (Ferganlı, 1949: 59-61).

Kuruluş itibarıyla dönemin iktidarına muhalif bir çizgide olan dergi, genel siyasi hava içerisinde yok olmamak için eleştirilerini; derinlemesine değil yüzeysel olarak yapmıştır. Mecliste, Diyanet İşleri Başkanlığının bütçe görüşmeleri sırasında oldukça sert tartışmalı oturumlar gerçekleştirilmiştir. Bu konuya söylemler üzerinden örnekler ile değinen Eşref Edip, asıl eleştirisini ise laiklik vurgusu üzerinden yapmaktadır. Dini bir kurumdan bahsederken vekillerin din konusuna iştirak eden özel konuşmalar yaparak Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesini tartışmaları, dergide çarpıcı bir yazıyla eleştirilmiştir. "Laik devletin, laik meclisinde din meseleleri

konusulamaz” başlığıyla yayınlanan yazıda, durumu oldukça iyi özetlemiştir. Bu yazıda tüm partileri karşısına alarak “devletin dini İslam” olan bir mecliste böyle bir konuşmanın yapılabileceğini ancak anayasasından bu ibareyi kaldıran bir meclisin hukuken, dini hususları mecliste konuşmasının uygun olmadığı belirtilmiştir. Yani meclis kendi yaptığı bir değişiklikle, din hakkında mecliste konuşmaktan hukuken yoksundur (Ferganlı, 1949: 114-119).

3.1.2. Sebilürreşad Dergisi’nden DP’ye Laiklik Anlayışı Eleştirisi

Dergide CHP iktidarı dönemindeki laiklik anlayışına, hem dini kavramları öne çıkaran hem de laikliğin kendi iç işleyiş düzeninin uygulanmasının yanlış yorumlandığını gösteren birçok eleştiri yapılmıştır. Adım adım seçime gidilen bir ortamda, seçim çalışmalarında çeşitli konuşmalar yapılmaktadır. **Sebilürreşad** için CHP bilinen bir partidir ve asıl takip edilmesi gereken parti DP ve Millet Partisi’dir. Böyle bir ortamda partili yetkililerin verdiği demeçler, dergide yer almaktadır.

Verilen bir demeç İslamcı camiayı harekete geçirmiş ve bunun yansıması da **Sebilürreşad** Dergisi’nde yerini bulmuştur. Celal Bayar’ın “şeriatı yaşatmayacağız” açıklaması, gündeme damgasını vurmuştur. Derginin önemli yazarlarından, M. Raif Ogan, şeriatın dinden ayrı düşünölemeyeceğini ve şeriatın irtica anlamına gelmediğini belirtmiştir. DP’den edilen umudun derince sarsıldığı bu noktada, DP’nin laiklik anlayışının devletle aynı olduğu, dolayısıyla CHP ile bir olduğuna değinilmiştir. Bayar’ın toplumun Müslüman kimliğinden önce Türk olduğunu belirten demecine de değinilmiştir. Türk olmakla beraber Müslümanlığın arka plana atılmaması gerektiği, bir Türk-İslam senteziyle bunun harmanlanması gerektiğini ve bunun için de şeriatın önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. Tüm bu bilgilerin ışığında da şeriatı yaşatmamanın Celal Bayar’ın haddine düşmediğini belirten sert bir yazı kaleme alınmıştır (Ogan, 1949: 217-219).

Bursa Nutkunda dile getirilen bu konuşma için, Eşref Edip oldukça sert bir yazı kaleme almıştır. Celal Bayar’ın şeriatı yaşatmama sözünü, Müslümanların tepkisini toplayan İngiliz Başbakanlarından Gladston’un “Bu kitap (Kuran-ı Kerim) dünya üzerinde kaldıkça insanlar rahat yüzü görmeyecektir” sözüyle özdeşleşmiştir.

Celal Bayar'ı, mukaddesata tecavüz etmekle suçlamış ve yaptığı açıklamayı küstahlık olarak nitelemiştir. Yine -bir hakaret olarak- böyle bir cümleyi sadece bir komünistin kurabileceğini dile getirmiştir. Din konularında ketum davranan Bayar'ın gerçek niyetinin ortaya çıktığını ve din konularındaki sessizliğinin nedeni bulunduğunu iddia etmiştir. Bu kadar ağır eleştirilerin sonucunda ise böyle bir açıklamanın hukuken DP'nin resmi görüşü olmadığını belirtmiştir. Dinini partiden önemli tutan demokratların, liderlerine, doğru yolu göstermesi gerektiğini ve bu açıklamanın tüm demokratları bağlar nitelikte olmadığını eklemiştir. Eşref Edip, böyle bir açıklamanın tekzip edilip özür dilenmesi beklentisi içerisine girmiştir. Çünkü bu açıklamaya -o dönemde İslamcı yazarların ortak düşmanı diyebileceğimiz- Masonların sevinmesinin, İslamcı vicdanları yaraladığı vurgusu yapılmıştır. DP'nin, parti olarak bu sorunu çözmesi gerekmektedir yoksa parti kendi temeline bomba koymuş olacaktır (Ferganlı, 1949: 220-221).

Celal Bayar'ın yaptığı bu açıklama öncelikle tepki çekmiştir. Siyasi geçmişi düşünüldüğünde Kemalist laikliği reddetmemesi, İslamcı yazarları aslında şaşırtmamıştır. Ancak onların beklentisi, DP'nin İslamcı kanadının liderlerini uyarıp bu tür açıklamalardan ve politik girişimlerden uzak durmasının kendisine anlatılması gerekliliğidir. Ayrıca verdikleri şiddetli tepkinin yanı sıra bu açıklamanın bireysel bir açıklama olup partiyi bağlamadığı vurgusu da önemlidir. Ancak Celal Bayar'ın sıradan bir yönetici olmadığı ve parti başkanı olduğu düşünüldüğünde, DP'nin laikliğe bakış açısını kavramamıza yardımcı olmaktadır. İlerleyen süreçte DP örgütü, Celal Bayar'ın yaptığı bu açıklamanın olumsuz tesirini yıkmak için ülke içinde çeşitli açıklamalar yapmıştır. Bu yapılan çalışmalar ve demeçler, Eşref Edip'in zaten umut beslediği DP'ye karşı tekrar pozitif bir bakış açısıyla bakmasına olanak sağlamıştır. Yine eleştiriler sunmuştur ancak bu eleştiriler daha çok olumlu tenkit mahiyetindedir.

Bu uyarılarda, din kavramının partiler üstü bir kavram olduğu dile getirilmiştir. Eğer DP, CHP gibi laiklik tavrı sergilerse etrafında desteğin azalacağı ve birkaç yandaşıyla başarısız olacağını belirtmiştir. CHP ile laiklik yarışına girer ise mağlup olacağını, iktidara gelmek için laiklik konusunu öne çıkarmak yerine din konularını öne çıkararak halkın gönlünü tekrar kazanması gerektiği öğütlenmiştir. Burada yapılan bir benzetme de çarpıcıdır. Halkın dini yaşama konusunda çok zorluk çektiği bundan dolayı halkın cankurtaran olarak tuttuğu tahta parçasının mukavva

çıkarmaması gerektiği vurgulanmıştır. Kuşkusuz tahta parçası DP olmakla beraber, mukavva ise Cumhuriyet Halk Partisidir (Ferganlı, 1949: 329-333).

3.1.3. Sebilürreşad Dergisi'nin Siyasi İlgisinin Millet Partisi'ne Kayması

Seçime giden yolda DP'nin, dergiye başta verdiği güveni sarsan açıklamalara girmesi ve bilhassa Celal Bayar'ın şeriatı yaşatmama yönünde yaptığı açıklamaları üzüntü ve kuşku oluşturmuştur. Bu konuşma her ne kadar partiden kuvvetli bir açıklama gelmemekle beraber DP önde gelenleri tarafından reddedilse bile, **Sebilürreşad** Dergisi konu hakkında bizzat kongrede olduğunun iddia eden kişilerin tanıklığıyla bu konuda DP'yi eleştirmektedir. Bu söylemin peşini bırakmayan yazılar, dergi içerisindeki yazarlar tarafından fazlasıyla kaleme alınmıştır.

Bu konuda öncelikli eleştiriler Başyazar Eşref Edip tarafından kaleme alınmaktadır. DP'nin dinin toplumsal alandaki yeri hakkında, açık ve net tavır koyamadığını eleştirmiştir. Hatta daha da sert bir tonlamayla, DP'nin laiklik konusunda CHP ile hemfikir olduğunu ve halkın CHP'nin dine karşı yürüttüğü politikadan memnun ise DP'ye oy vermelerinin yine aynı zihniyeti iktidara getireceklerinden şüphe duymamaları gerektiğini belirtmiştir. Yani İslamcılar açısından CHP ile DP'nin hiçbir farkı olmadığını söylemiştir (Ferganlı, 1949: 397-399).

Celal Bayar'ın açıklamalarından sonra dergi ve çevresi tarafından; DP'den kopan, kurucuları içinde Fevzi Çakmak gibi İslamcı kesimin saygı duyduğu politikacıların bulunduğu, Millet Partisi'nin desteklendiğini söyleyebiliriz. Bu kadar süre açıkça desteklenmemesinin sebebi hem DP'nin kuruluşunu takip eden ilk süreçte teşkilatlarının ve liderlerinin dine karşı ılımlı açıklamalar yapması hem de Millet Partisi'nin DP'den koparak kurulması neticesinde, ülkede resmi anlamda yeteri kadar örgütlenememesinden kaynaklıdır.

Seçime giden yolda Eşref Edip Millet Partisi'ne desteğini seçimlerden yaklaşık bir ay önce nisan ayında dergisinin seçimlere karşı tarafsız olduğu notunu düştüğü yazısında dile getirmiştir. Partilerin nizamnamelerini karşılaştırdığı

yazısında, partilerin dine ve laikliğe bakış açısı üzerinden değerlendirmeler yapmıştır. Tek ele aldığı madde, dönemin en çok tartışılan konusu olan laiklik olması, derginin siyasi bakış açısından oldukça önemlidir. Zira, bilhassa CHP ve DP'nin nizamnamelerindeki laiklik beyanlarının benzerliğinden dolayı, önlerindeki 10 yıl boyunca bu partiler eleştiri konusu olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin nizamnamesindeki 15. Maddi şöyledir:

Partimiz devlet işlerinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin, muasır medeniyete, ilim ve fenlerin temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini, din fikirlerinin devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutulmasının milletimizin her yönden ilerleyip yükselmesinde başlıca muvaffakiyet amili görür.

Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taarruzdan ve müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşa kanunların menetmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz.

DP'nin nizamnamesindeki 14. Madde şöyle idi:

Partimiz, laikliği, devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar; din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak kardeşler arasındaki sevgi ve tesanütü bozmasına, serbest tefekküre karışı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.

Eşref Edip yazısında Millet Partisi'ne adeta iltimas geçmektedir. Millet Partisi'nin birçok maddesini bu yazı etrafında ele almıştır. Bu maddeler –madde sıralamaları dergiye ait- ise şöyle idi:

Madde 12: Parti din işlerinin devlet işlerinden ayrı tutulmasını kabul eder. Herkesin vicdan ve itikat hürriyetini ve dilediği dilde ve dilediği şekilde ibadet etmek hakkını mukaddes tanır.

Parti Türkiye'de muhtelif din ve mezheplere mensup cemaatlerin dini maksatla teşkilat vücuda getirmelerini ve dini vakıfların bu teşkile devredilmesini tasvip ve müdafaa eder.

Bu teşkilat kendi mensuplarının din işlerini tanzim ve idareye salahiyetli olmalıdır.

Parti, ilk ve orta tedrisata din dersleri ilave edilmesini ve üniversitelerde ilahiyat fakülteleri ihdasını muvafık görür. Fakat din derslerine iştirak, öğrenciler reşit oluncaya kadar aile reisinin irade ve ihtiyarına tabidir.

Madde 8: Parti din müessesine ve milli ananelere hürmetkârdır.

Madde 10: Aile müessesini cemiyetin temeli ve yüksek manevi bir kıymet olarak kabul eden Partimiz onu tehdit eden kötü cereyanlarla mücadele etmeyi ve aile bağlarını kuvvetlendirecek her türlü tedbirleri almayı cemiyetin bir varlık şartı sayar.

Madde 6: Parti Anayasamızın hakiki demokrasiye uymayan hükümlerinin ve bilhassa Cumhuriyet Halk Partisi siyasi umdelerini devletin ana vasıfları haline sokan ikinci maddesinin kaldırılmasını ister.

Madde 5: Hak, bizim için yalnız ameli bir takdir prensibi değil, ahlaki bir gaye ve bir iman unsurudur.

Madde 7: Parti içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve âdetin büyük hisselerini tanır. Bunlar sık sık değiştirilmezler ve devletin nüfuz sahasının dışında kalırlar.

Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesinden:

Madde 19. Maarifte her şey ahlak ve milli anane esasına göre ayarlanacaktır. (Ferganlı, 1950: 2-11)

Eşref Edip, tüm bu madde incelemeleri sonucunda, DP'nin 14. maddesinin CHP'nin 15. maddesinden çok daha sert bir laiklik tavrı içerisine girdiğini savunmaktadır. DP'nin laiklik konusunda dilini sert bulmaktadır ve bundan dolayı Millet Partisi'ni öne çıkarmaktadır. Çünkü Ferganlı'ya göre, Millet Partisi düzenlemeleri ve fikirleriyle din konusunda, gerekli teminatları halka göstermiştir. Tüm verilerin ışığında, Millet Partisi'nden yana tavır alarak İslamcılar bu partiye oy vermeye davet etmiştir (Ferganlı, 1950: 2-11).

Kaleme alınan yazıda oy verme konusunda yönlendirme yapılmakla beraber oy verenlerin iyi düşünmesi istenmiştir. Millet Partisi'ne gösterilen bu ilgi, içerik açısından İslamcıların oy vermesi gereken partinin Millet Partisi olduğudur. Ama amaç CHP'den kurtulmak olduğundan dolayı, içeriği uyuşmasa da Millet Partisi'ne oy verilmeyecekse, güçlü bir aday olan DP'nin seçilebileceği öğütlenmiştir. Eski düşmandan kurtulmak, prensiplerden dahi önde gelmektedir.

3.2. DP'nin İktidara Gelişinin Yankıları

Seçim sonuçlarının açıklanması ve DP'nin seçimi kazanmasıyla ülkede siyasi hava tamamen değişmiştir. Çeyrek asrı aşkın iktidarın sonlanması büyük bir heyecan oluşturmuştur. Kuşkusuz bu değişim **Sebilürreşad** Dergisi'ni de etkilemiştir. CHP'nin seçimi kaybetmesiyle derginin yazarları eleştiri seviyelerini arttırmış ve adeta geçmişin hesabını sormaya başlamışlardır. Artık din düşmanları iktidardan uzaklaştırılmış ve yeni bir yapılanma başlaması gerekmektedir. Aslında DP'yi nizamnamesinden dolayı eleştiren dergi için önemli olan DP değildir. Önemli olan CHP'nin iktidarını kaybetmesidir.

Seçim sonrasında Eşref Edip kaleme aldığı yazısında, CHP'nin geçmişte yaptığı hatalardan dolayı uzun uzun eleştirmiştir. CHP'nin iktidarı niçin kaybettiği konusunda tespitler yapmıştır. Aslında halkın vicdan olarak DP'ye değil de Millet Partisi'ne yakın olduğunu belirtmiştir. Ancak her ilde teşkilatlanamaması ve aday gösterememesi partinin iktidarı alamayacağı havasını oluşturmuştur. Bundan dolayı, vicdanlar Millet Partisi'nde olsa bile, oyların bölünmemesi için halkın ayağına gelen fırsatı iyi değerlendirdiğini ve önceki iktidarın seçimi kazanmasını engellediğini belirtmiştir. Bu durum göz önüne alındığında DP'nin bu durumu iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Çünkü seçim öncesi nizamnamesindeki maddeleri uygulamaya sokması, halefinin yaptığı hataları yapması anlamına gelecektir. Bu hata yapılırsa tıpkı CHP'nin iktidarını elinden alan halk, DP'den iktidarı alıp dergi tarafından zaman içerisinde büyüyeceğine inanılan Millet Partisi'ne vereceği vurgulanmıştır.

DP'den bu konuda beklenen ise halkın din hürriyetinin önünün açılıp gerekli adımlar atılarak, vicdan hürriyetinin demokratik bir şekilde temin edilmesi gerektiği belirtilmiştir. “İnanç Allah ile kul arasındadır” gibi yuvarlak sözlerden kaçınıp laiklik ve din konusunda halkın beklediği cümlelerin partinin şiarı olması gerektiği vurgulanmıştır (Ferganlı, 1950: 35-43).

Kazanılan seçim sonrası hükümet programını okuyan Adnan Menderes, konuşmasında geçen bazı konular ve kavramlardan dolayı Eşref Edip'in oldukça dikkatini çekmiştir. İslamcıları ilgilendirdiğine inandığı, konuşmanın bazı bölümlerini dergide yer vermiş ve bu bölümleri geniş bir biçimde tahlil etmiştir.

İktidar değişikliğinin yarattığı hava, **Sebilürreşad** Dergisi'nin başyazarı Eşref Edip'in, sabık iktidar döneminde dile getirmesi mümkün olmayan eleştirileri, rahatça yapmasına olanak sağladığı görölmektedir. Adnan Menderes'in konuşmasında, milli iradenin ilk defa temsil edildiği vurgusundan yola çıkarak, asıl cumhuriyetin 14 Mayıs 1950'de –DP'nin iktidarı kazandığının ilan edildiği gün- kurulduğu ve bundan sonra da cumhuriyetin ilanının kutlamasının 14 Mayıs olarak değişmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yine milli iradenin tecellisinin ilk defa geręekleřtięi fikrine dayandırarak, DP öncesindeki cumhurbaşkanlarının diktatör olduğu, halkın cumhurbaşkanın ilk defa seçildiğini belirtmiştir. 1950 yılına kadar yapılmış kanunların ise, vicdanlara uygun olmadığı ve bir nevi hükümsüz olduğu gibi radikal eleştiriler sunmuştur.

Adnan Menderes'in meclisin açılışında dile getirmediği ancak Zafer Gazetesi'ne verdiği röportajda, ezanın dili cevabı, Eşref Edip'in uzun yazısının son bölümünü oluşturmuştur. Genelde uzun yazılar yazmayan Eşref Edip bu konuya oldukça fazla eğilmiştir. Adnan Menderes, camilerde duaların Arapça, minarede Türkçe olmasının büyük tutarsızlık oluşturduğunu belirtmiştir. Bu durumu parti meclisine sunup DP milletvekilleriyle görüşüp karara bağlamak istediğini belirtmiştir. Bu durumu oldukça sevinęle karşılayan Eşref Edip iki ay önce nizamname hakkında belirttiği kuşkularını ortadan kaldırırcasına Demokrat Parti'den beklediği adımları dile getirmiştir (Ferganlı, 1950: 67-75).

Seçimin kazanılması ile Adnan Menderes'in yaptığı hükümet programı konuşması ve bilhassa ezanın dili hakkında hissettiği tutarsızlık hissini paylaşmasıyla beraber, **Sebilürreşad**'ın DP'ye yaklaşımı değişmeye başlamıştır. Bu değişikliğin getirdiği cesaret ile CHP iktidarı oldukça ağır eleştiriler alırken, DP ise umudun yolu olarak görölmeye başlanmıştır. Temkinli olunmakla beraber DP'ye destek vermeye başlanmıştır. Aslına bakılırsa, DP'nin belki böyle bir desteğe ihtiyacı olabilmesi normaldir ancak **Sebilürreşad** gibi bir derginin iktidarla iyi geğinmeye daha çok ihtiyacı vardır. Bu yüzden iktidarın İslamcı politikalar sergileyip, laiklik ve din konusunda derginin fikri doğrultusunda adımlar atması, CHP gibi bir yapıya dönüşmemesi için Eşref Edip ve arkadaşları önerilerde bulunmaktadır. Çünkü DP'nin laiklik anlayışı konusunda DP'nin seçim nizamnamesi hala akıllardadır

3.2.1. Ezanın Eski Diline Döndürülmesinin Akisleri

İktidara gelmesiyle beraber sabık iktidarın yaptığı bazı yasaları ve düzenlemeleri değiştireceğinin sözünü veren DP, yaptığı bir değişiklikle Türk Siyasal Yaşamını etkileyecek bir adım atmıştır. Ezanı tekrar eski dilinde yani Arapça okunmasına izin veren maddeyi meclise sunmuştur. Bu girişim ikinci bölümde de değindiğimiz gibi, ülkede büyük ses getiren siyasi bir hamle olarak tarihe geçmiştir.

Eşref Edip bu değişikliği dergisinde, puta tapma devrinin yıkılması, Hz. Muhammed'in Mekke'yi fethi ve Kâbe'deki putların yıkılması olarak betimlemiştir. Artık kızıl taassubun yıkıldığını yani komünist benzeri fikirlerin yıkıldığını ve yeni iktidarın halkı ayağa kaldıracak adımı attığını belirtmiştir. Geçmiş iktidara ağır eleştiriler sunan, yeni iktidara methiyeler düzen bir yazı yazmıştır. Adeta o mübarek günde –arife gününde- yeniden doğuşun olduğunu belirtmiştir. Bu değişikliğin ilk yankısı böyle olmuş ve uzun yıllar boyunca bu değişikliğe dergide yer verilmiştir (Ferganlı, 1950: 104-107). Ezanın eski diline döndürülmesinden sonra DP, bir dizi adımlar atmaya devam etmiştir. Bu adımlar dergi ve çevresindeki İslamcılarda heyecan uyandırmış ve bazı talepler ortaya çıkmaya başlamıştır. Parti içinde İslamcılara yakın olmayan siyasi kanatların da farkında olarak bu talepler ortaya konmuştur.

Eşref Edip, ezanın dilini eski haline getiren parti içindeki bu topluluğa, “İslam Demokratlar Cephesi” demektedir. Bu değişiklik sonrası, beklenen hamlelerin art arda gelmesi taraftarıdır. Bu cepheyi de içinde bulunduran DP'nin birçok milletvekilinin acemi olduğunu, reforma başlamışken elini çabuk tutması gerektiğini ve acemiliklerinden dolayı siyaset içindeki oyunlara gelmemeleri gerektiğini vurgulamıştır. Ezan ve kamet eski diline dönmüştür ancak şapka ve Latin Alfabesinin getirilmesi gibi inkılâpların hala devam ettiğini ve hızla bunların da değişmesi gerektiğini belirtmiştir (Ferganlı, 1950: 117-118).

Belki harf ve şapka inkılâplarının kaldırılması gibi bir adım atılmamıştır ama İslamcıların gönlünü kazanacak bir adım daha atılmıştır. Bir önceki iktidar döneminde Hacca gidenlere, oldukça az para verilmektedir. Bundan dolayı hacılar yasa dışı yollarla döviz almaya çalışmakta ve bu durum büyük sıkıntılara sebep

olmaktadır. DP ise, bir banka aracılığıyla, Cidde’de almak koşuluyla, hacılara istediği kadar döviz vermeyi yürürlüğe koymuştur. Ayrıca isteyen deniz, isteyen uçakla göndermek ve vize işlemlerini de banka aracılığıyla yaparak yıllardır Hacca gitmek isteyenlerin yaşadığı zorlukları ortadan kaldıran ve onlara kolaylık sağlayan adımlar atmıştır ([y.y.], 1950: 121-122). Artık dergide yazılan yazılar kuşku duyulan yabancı bir iktidara değil, fikirleri dergi çevresinin fikirlerine benzeyen ve bundan dolayı umut beslenen bir iktidara yöneltilen yazılardır. Böyle bir siyasi atmosferde Eşref Edip, artık daha derin konulara değinmekte sakınca görmemektedir.

Eşref Edip, Adnan Menderes’e ve Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu’na sırasıyla muhterem ve fazilet kahramanı sıfatlarıyla başlayan bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda anayasasında laiklik olan bir ülkede, Diyanet İşleri Başkanlığı diye bir başkanlığın olmasının anti demokratik olduğunu dile getirmektedir. Çünkü bu durum, devletin dini kontrol etme girişimi olarak düşünülmektedir. Bundan dolayı; ya meclis din işlerini siyasetle beraber yönetecek ya da meclis din işlerine hiç karışmayacak ve bağımsız bir din meclisi kurulacak ve bu meclis dini konular hakkında yetkili olacaktır. Her iki koşulda da Diyanet İşleri Başkanlığının ortadan kalkması gerecektir. Hilafetin ilgasına neden olan maddeye atıfta bulunarak şunları ifade etmiştir: “Hilafet hükümet ve Cumhuriyetin mana mefhumunda mündemiç olduğundan makamı hilafet mülgadır.” Bu maddenin içeriğine bakarak, meclisin din ve devlet işlerini birbirinden ayıramayacağını çünkü ülkenin yüzde doksan dokuzunun Müslüman olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Müslüman bir devlet olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumun din konusu hakkında ana damarlardan biri olduğunu, bu konu halledilemezse ezanın dilinin tekrar eski haline dönmesinin fazla bir anlamı olmayacağını belirtmektedir (Ferganlı, 1950: 130-133).

Yani din konusunun bütünlükçü hamlelerle ele alınması gerektiğini yoksa yapılan tekil düzenlemelerin de heba olacağından bahsedilmektedir. Gösterilen nicel değerler abartılı olmakla beraber Diyanet İşleri Başkanlığına getirilen laikliğe uymama savı oldukça tutarlıdır. Konuya laiklik kapsamında bakıldığında eleştiri, Batı’daki laiklik anlayışı ile uyuşmaktadır. Çünkü laik olan bir ülkede, dini işlerini yönlendiren bir kamu kurumu olamaz. Bu devletin dini yönlendirmesi ya da kontrol altına alması anlamına gelir. Ancak eleştiri ile istenilen değişikliklerin saikleri

özgürlükçü değildir. Demokratik bir laiklik anlayışı vurgusu yapılan bu yaklaşımda, çoğulcu bir yaklaşım değil de çoğunlukçu bir bakış açısıyla konu ele alınmıştır.

3.2.2. Nurcuların Dergi Vasıtasıyla DP'ye Önerileri

Sebilürreşad Dergisi, belli yazarların yazı yazdığı bir dergi olmakla beraber, bazı okuyucularının yazdığı yazılara ya da mektuplara yer vermektedir. Bu özellikte bir yazıyı dönemin önemli dini figürlerinden Said-i Nursi yazmıştır. Kendi adıyla gönderdiği yazıda DP'den beklentilerini belirtmiştir.

CHP iktidarı döneminde çok zorluklar çektiğini, mahkemelerde ve sürgünlerde geçen bir 20 yıl yaşadığını ve artık bunun sonlanmasını istemiştir. Komünizm koruyucusu, din düşmanı olarak gördüğü CHP'den, DP'nin farkı olması gerektiği düşüncesindedir. Bunun nedeni olarak da komünizme savaş açan, ezanı tekrar eski diline çeviren, okullara din dersi getiren DP'nin, siyasete getirdiği yeni soluktur. Yazısını da başbakan ve adalet bakanına atfen yazmıştır. Bu şekillendirme sonucu beklentisi ise, Nurcuların ülke içerisinde rahat hareket etmesinin sağlanması ve en önemlisi risalelerine koyulan toplatma ve yasaklama kararlarının kaldırılmasıdır. Sait Nursi de seçim öncesi desteklediği DP'den, kendisi ve takipçileri için rahat hareket etme alanı talep etmektedir (Nursi, 1950: 182).

Yine aynı sayıya Nur talebeleri de kısa bir yazı göndermiştir. Siyasetle ilgilerinin olmadığını belirttikleri yazıda DP'ye nasıl siyaset etmelerini tavsiye etmektedirler. Tavsiyeleri önderleri Sait Nursi'ye benzer niteliktedir. Talebeler de komünizme şiddetli baskı, dini inançlara karşı özgürlüklerin artması ve Nurcuların CHP döneminde gördükleri baskının devam etmemesini istemişlerdir ([y.y.], 1950: 192).

Nurcuların, DP'nin iktidara gelir gelmez yaptığı dini reformlardan memnun olduğu ve ilerlemesi gerektiği fikrinde olduğu aşikârdır. Ancak DP'nin içinde Celal Bayar'ın başını çektiği inkılâpçı kadronun varlığından olsa gerek, CHP'den farklı olması gerektiğini sürekli dile getirmeleri hala kendilerini baskı altında hissettiklerinden kaynaklıdır. Nurcuların, DP tarafından atılan dini adımların göstermelik mi yoksa şiar edinilecek bir parti politikası mı olduğu konusunda şüphe

taşıdıkları da kuşkusuzdur. Belirttiğimiz gibi dergi, bazı dönemin İslamcı yazarlarının ya da tarikat veya cemaatlerin üyelerinin yazılarını basmıştır. Bunun yanında sade vatandaşın da yazıları -genelde mektup tarzında- derginin son sayfalarında yayınlanmıştır. Bu yazıların ortak noktasına baktığımızda ise, yazılardaki düşüncelerin Eşref Edip ile birebir uyuşmasıydı diyebiliriz. Rahatça, bu mektuplardaki düşüncelerin, derginin de fikişsel çerçevesinde var olan düşüncelerdir diyebilmekteyiz.

Dergide yer alan böyle bir mektupta, DP'den bazı talep ve beklentiler vardır. İki ayrı mektup halinde iki konuya değinilmiştir. Bunlardan ilki, okullarda artık serbest olan din dersleri ile alakalıdır. Milli Eğitim Bakanı ve Diyanet İşleri Başkanına hitaben yazılmıştır. Din derslerinin okullarda serbest olması dinin öğretilmesi bakımından müspet bir durumdur. Ancak Anadolu'nun birçok köy ve kasabasında okul bulunmamaktadır. Bu yerlere okul yapılması ise yıllar gerektiren bir durumdur. Bahsedilen yerlerde okul yoktur ancak cami vardır. Bundan dolayı okul olmayan yerlerde en azından, müfredatını Milli Eğitim Bakanlığının belirleyeceği din derslerini, devletin atadığı imamlar tarafından verilmesi istenmektedir.

Yazılan ikinci mektup ise, başbakan Adnan Menderes'e hitaben yazılmıştır. Diyanet İşleri Başkanı'nın ölümü üzerine, icra ettiği görev için yeni birinin atanması gerekecektir. Daha önceki iktidar gibi hükümetin atadığı bir Diyanet İşleri Başkanı istenmemektedir. Hükümetin emrinde memur olan bir başkanın, görevini hükümetin çıkarı dışında ifa edemeyeceği belirtilmiştir. Bu durumun ise demokrasi ve laikliğe aykırı bir tutum olacağı belirtilmektedir. Ülkedeki Gayrimüslimlerin ruhani reislerini kendileri seçerken, Müslümanların böyle bir haktan mahrum kalması, haksızlık olarak görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanı'nın, siyaset dışında bir figür olduğu için doğrudan milletin seçmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu konudaki diğer öneri ise, halkın seçeceği yüz milletvekilinin kuracağı bir meclisin Diyanet İşleri Başkanı seçmesidir (Soyer, 1951: 333).

Bu mektupların dergide yer alması, İslamcılarının büyük bölümünün Diyanet İşlerinin halkın doğrudan seçeceği bir başkanın yönetmesi gerektiği vurgusu ve imamların yetkisinin arttırılarak daha çok alanda din dersi verilmesinin sağlanmasıdır. Bu istekler dile getirilirken Batı tipi laiklik vurgusu önemlidir. Çünkü

laik bir ülkede hükümete bağlı bir dini kurum başkanlığı olmaması gerekir. Dini yaşamın kendi alanında sürdürülmesi gerekmektedir. Ayrıca Diyanet İşlerinin bağımsızlaşması ve bu kurumun atadığı imamların ülkenin neredeyse her yerinde var olduğu düşünüldüğünde, başkanlığın neredeyse hükümetin alternatifi olma yoluna girmesi, DP'nin siyasi anlamda işine gelecek bir durum olarak düşünülemez. CHP dönemindeki resmi ideolojiye bağlı bürokrasiyi kaldırmak isteyen DP, karşısında dini yönü kuvvetli yeni bir bürokrasi sistemi oluşturmak istememektedir. Bundan dolayı yıllar boyunca istenilen bu beklenti duymazdan gelinerek, on yıllık DP iktidarı boyunca hiçbir zaman hükümetin gündemine gelmemiştir.

3.2.3. Sebilürreşad Dergisi'nin DP'nin İslamcı Görülmeyen Kanadına Bakış Açısı

DP, içerisinde birden fazla fikir grubunu çatısı altında toplamıştır. İslamcı kanadın aksini oluşturan kesimin öncülerinden olan, toprak ağası Manisa Milletvekili Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, parti içerisinde ve halkın gözünde önemli bir siyasi figürdür. Karaosmanoğlu'nun Anadolu Ajansı'na verdiği demeç, parti içerisindeki güçlü konumu göze alındığında, İslamcıları oldukça tedirgin eder ölçüdedir. Bu demeç; Bursa DP Kongresinde, delege Adnan Hancıoğlu'nun din dersinin bütün okullarda okutulması ve radyoda her gün Kuran okunmasını dile getirmesiyle ilgilidir.

Bu sözlere karşılık Karaosmanoğlu, din işleyişleriyle dünya işlerini karıştırmak isteyenlerin partide yeri olmadığını, her gün radyoda Kuran okunsun ve tüm okullarda din dersi yapılsın isteyen Bursalılara karşı mücadele etmek bizim en mühim vazifemizdir demiştir. Ayrıca bu tip taleplerin yerine getirilmesi sonrasında, Diyanet İşleri Başkanlığının bakanlığa çevrilmesi gibi taleplerin de gelebileceğini eklemiştir. Bu tip isteklerin şeriatı getirmek amaçlı olduğunu, ülkede irtica tehlikesinin hiçbir zaman olmayacağını ancak mürtecilerin var olduğunu vurgulamıştır. Yine hizmet veren iktidardan, şeriat istemenin yersiz olduğunu belirtmiş ve ülkedeki 20 milyon insanın sarıklı olamayacağını, buna izin vermeyeceklerini belirtmiştir. Daha çarpıcı açıklama ise “bu memlekette işi gücü

bırakıp namaz kaldırmak mı istiyoruz” açıklamasıdır. İsteğe bağlı olarak isteyen kılar isteyen kılmaz diyerek açıklamasını noktalamıştır ([y.y.], 1951: 26-28).

Bu açıklamalar dergide adeta şok etkisi yaratmıştır. Karaosmanoğlu’nun bu tip açıklamalarını seçim çalışmalarında dile getirmediğini, iktidara gelince dilinin değiştiği vurgulanmıştır. Karaosmanoğlu’nun açıklamasında en çok üzerinde durulan nokta ise, irtica ve mürteci kavramları arasında kurulan bağlantıdır. **Sebilürreşad**, isimsiz yazılan bir yazıyla irticayı dörde ayırmıştır. Birincisi; Türk milletini Hristiyanlaştırmak isteyen kara mürteciler, ikincisi Türk milletini Yahudileştirmek isteyen sarı mürteciler, üçüncüsü Türk milletini dinsiz yapmak isteyen kısal mürteciler, dördüncü ve son olarak demokrasiyi kaldırıp şeflik ve diktatörlüğü getirmek isteyen siyasi mürteciler olarak dört sınıfta toplanmıştır ([y.y.],1951: 27-28).

İki taraflı yapılan irtica açıklamaları uzun süre devam etmiş ve dergide birçok yazıda yerini almıştır. İslamcılara yöneltilen klasik irtica kavramına karşılık, renklerini neye göre ayırdığını açıklamadan yapılan İslamcıların karşı irtica savunması, mefhumun siyasi alanda tıpkı CHP iktidarında olduğu gibi, halef DP döneminde de popülerliğini koruyan bir tartışma olarak devam etmiştir. Bu siyasi ortamdan dolayı, **Sebilürreşad** Dergisi, DP yöneticilerinin çeşitli kongrelerde, toplantılarda ya da gazetelerde yaptığı konuşmaları adeta takip etmektedir. Bu konuşmalardan biri de Samet Ağaoğlu’nun Bolu’da yaptığı konuşmadır. Ağaoğlu bu konuşmada, ülkede özgürlük problemi kalmadığını, basın hürriyetinin sağlandığını ve ayrıca vicdan hürriyetinin şartsız bir şekilde yerine getirildiğinden bahsetmektedir. Bu açıklamaya istinaden karşı düşünce olarak, ülkede Cemiyetler Kanunundan dolayı dini kuruluşların kurulamadığını, teşebbüs edildiğinde ise savcılıkların harekete geçip soruşturma açmasından dert yanılmaktadır. Buna örnek olarak İlim Yayma Cemiyeti mensubu 70 kişinin cemiyet adına dini neşriyat yapmasından dolayı dava açıldığını ve mahkemenin aylarca sürdüğü belirtilmiştir.

Yine bu yazının devamında İsviçre Medeni Kanununa göre hazırlanmış medeni kanunlar yerine, İslam dininin kurallarından birini koymayı talep etmenin suç teşkil ettiği eklenmiştir. Tüm bunlar Müslümanlar açısından zorluk oluştururken ülkedeki Hristiyanların gayet iyi bir şekilde cemaatlerini yönetip çeşitli kuruluşlar kurabildiği belirtilmiştir. Masonların da aslında bir tarikat olduğu ama Müslüman

tarikatlarını kapatan yasaların, Mason derneklerini kapatmadığını, bu durumun İslamcılarının aleyhine eşitsizlik yarattığından bahsedilmiştir ([y.y.],1951: 171-172).

3.2.4. Anayasadan 163. Maddenin Kaldırılması Talebi

İslamcılarının artık daha demokratik bir ortama kavuştuğuna inanan **Sebilürreşad** Dergisi, artık daha radikal kararlar alınmasını talep etmektedir. Ezanın dilinin değişmesi ve okullarda din derslerinin serbest olmasının devamında bazı adımların atılması gerekliliği düşüncesi, dergide hakimdir. Bu taleplerin başında da 163. Maddenin değiştirilmesi gelmektedir.

CHP'nin iktidarı devretmeden bir yıl önce getirdiği bu yasa İslamcı cenahı rahatsız etmektedir. İçerik olarak antidemokratik olduğuna inanılmakta ve DP iktidarı olmasına rağmen derginin başyazarı Eşref Edip, Nurcuların önderi Said Nursi, Necip Fazıl Kısakürek ve birçok kişi bu maddeden dolayı mahkemelerde yargılanmaktadır. Yargılandıkları 163. madde şöyle idi:

“Dini veya dini hissiyatı veya dinen mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suret ve sıfatla olursa olsun devletin emniyeti ihlal edebilecek harekete halkı teşvik veya bu babda cemiyet teşkil edenler teşvikat ve teşkilatın bir fiili eseri çıkmamış olsa bile muvakkat ağır hapse mahkum olurlar.” (Koçak, 2010: 367) .

Suç teşkil eden unsurun, maddede açıkça belirtilmemesinin birçok kişiyi suçlu duruma düşürdüğü, dergide vurgulanmıştır. Bunların başında da vaizlerin geldiği belirtilmiştir. Kuran'daki birçok yasağın, kanunen yasak olmaması, vaizlerinde bunları dile getirmesinin suç kapsamına alınmasının demokrasi dışı olduğu belirtilmiştir. Örneğin sütanneyle veya sütkardeşle evlenmek içki içmek İslam dininde yasak olmasına rağmen kanunen suç değildir. Burada sütanne ve sütkardeşin evlenmemesi örneği oldukça önemlidir. Çünkü medeni hukukuna bu evliliğe izin verdiği ancak şeriat hukukunun buna karşı olduğu bilinmektedir. Toplumda olması oldukça kötü karşılanan ve tepki gören bu durumun Batı'dan gelen hukuk düzenlemeleri ile önünü açılmıştır. Ancak bu durumların olmaması gerektiğini söyleyen birinin ceza alabileceğinin söz konusu olmasının, fikir hürriyetine aykırı bir

durum oluşturduğu belirtilmiştir ([y.y.], 1953: 323-324). Yani Batı'dan gelen yenilikle toplum katında reddedilen evliliklerin serbest olması normal iken, yine Batı'da olan ve ülkede de olduğu belirtilen fikir özgürlüğü kapsamında bu durumun eleştirilmemesinin tutarsızlık ve çifte standart yarattığı vurgulanmıştır.

Böyle bir yasayı Adnan Menderes ve Müslüman Demokratların kaldıracağına inanıldığı vurgulanmıştır. Ancak Ankara'da bürokrasi ve basın içerisinde birçok Mason bulunmasından dolayı, iyi niyetinden şüphe edilmeyen başbakanın işinin hiç de kolay olmadığı belirtilmiştir. Başbakan istese yapar demenin hiç de kolay olmadığını, Masonların onu engellediği söylenmiştir. Yine aynı sayıda, 163. Maddeden yargılanan Eşref Edip'in mahkeme tutanağına da geniş bir şekilde yer verilmiştir ([y.y.], 1952: 323-324).

Burada genel bir problem olarak görülen 163. Madde, Eşref Edip'in yargılanması sebebiyle dergi için özel bir problem oluşturmaktadır. Bu maddenin değiştirilmesi gerekliliği vurgulanırken, bu maddenin demokrasi ve laikliğe aykırı olduğu savı üzerinden değerlendirilmeler yapılmaktadır. Diğer bir yandan mecliste ezici çoğunluğu olan bir partinin başbakanın çeşitli kesimler tarafından engellenmesi hususu ise ilginçtir. Bu konuda bir devlet aklı, iktidarın önüne geçiyor izlenimi yaratılmaktadır. Ancak çeşitli açıklamalarına baktığımızda Adnan Menderes'in bu maddeden çok da rahatsızlık duyduğu, değiştirmek istediği ancak çeşitli güçler tarafından engellendiği gibi bir izlenim oluşmamaktadır.

3.3. Türkiye'deki Hristiyanlar ve Müslümanlar Arasında Eşitsizlik Düşüncesi

Dergide İslamcıların talepleri hemen hemen her sayıda dile getiriliyordu. Bunlardan biri de Müslümanların Hristiyanlara göre dini inançlarını yerine getirmede eşitsizlik yaşadığı üzerinedir. Ülkenin yüzde doksan dokuzu Müslüman olan bir ülkede, azınlıktaki Hristiyanların daha fazla hakka sahip olduğu ve Müslümanların bu duruma isyan eder duruma geldiği dile getirilmiştir. Dini cemiyet teşkil eden Müslümanların, 163. Maddeden dolayı tutuklandığı, mahkemelere çıkarılıp ceza aldığını ancak Hristiyanların İstanbul'da, misyonerlik amacıyla

cemiyetler kurduğu ve bu cemiyetlerin kapatılmadığı belirtilmektedir. Ayrıca bu cemiyetler hem eski alfabeye hem de yeni alfabeye İncil basıp Anadolu'yu Hristiyanlaştırmak niyetinde olduğu aktarılmaktadır.

Müslümanların kalabalık gruplarla, türbe ve mezar ziyareti yapmasının, tarikat oluşturma girişimi olarak görülüp engellendiği ve yasaklandığı belirtilmiştir. Ama Hristiyan cemaatinin Efes'teki Meryem Ana Kilisesini ziyaret ettiği ve hatta bu kilisenin ve kiliseye giden yolların devlet tarafından tamir edildiği dile getirilmiştir. Bu durum ise çoğunlukta Müslümanlar adına, aleyhinde bir eşitsizlik yaratmaktadır. Bir diğer husus ise, imamların cami dışında dini kisve giymesi yasak iken Hristiyan papazların denize haç atmak gibi yaptıkları ritüellerde, mabet dışında kendi dini elbiselerini giyebilmesidir. Aynı papazların Paskalya günlerinde üfürükçülük yaptığı iddia edilmiştir. Paskalya günlerinde “üfürülmüş yumurta” dağıtılmaktadır. Hatta bu üfürülmüş yumurtaları devletin valisine bile sunabilmektedirler.

Tüm bu savlar çerçevesinde, Hristiyanların, din ve vicdan özgürlüğünün ellerinden alınması gibi bir istek hâsıl olmadığı vurgulanmıştır. Ancak azınlıktaki bir dini cemaatin yaptığı şeylerin benzerlerini; çoğunlukta Müslümanların, devlet tarafından yasaklandığı için yapamadıklarını, bu durumun eşitsizlik yarattığı dile getirilmiştir ([y.y.], 1952: 359-362).

İslamcılar tarafından eşitlik istenilen durumdan hemen sonra Milli Eğitim Bakanlığında bir tamim yayınlanmıştır. Hem tamimin içeriği hem de tamim yayınlayan Milli Eğitim Bakanının İslamcı cemahta büyük saygı gören Tevfik İleri olması, hayal kırıklığı oluşturmuştur. Dini alana devlet müdahalesi olarak görünen tamim şöyledir:

Şehir ve köy okullarında geçen yıldan beri din dersleri resmi ders programları arasına alınmıştır. Bu derslere layık olduğu önemin verilmesi lazımdır. İlkokullarımızda, bu suretle vatandaşlarımız, çocuklarının din öğretimi ihtiyaçlarını başka yollardan aramağa mecbur edilmemelidir. Bu derslerin nasıl okutulacağı, 26 Şubat 1951 tarih ve 5546 sayılı tamimle valiliklere bildirilmiştir.

Derslerin bu esaslar dahilinde yürütülüp yürütülmediği ciddi bir murakabeye tabi tutulmalıdır. Diğer taraftan illerimizde, kanunlara aykırı olarak mecburi öğretim çağındaki çocuklarımızdan bir kısmı ilkokullara devam etmeyerek, bazı cahil kadın ve erkekler tarafından gizli olarak açılan mahalle mektepleri

veya ruhsatnamelerindeki gayelere aykırı olarak hareket eden bazı özel dersanelerde Arap harfleriyle tedrisata tabi tutuldukları öğrenilmiştir.

İlkokullarımızda din derslerine verilecek öneme muvazi olarak kanunların menettiği bu gibi öğretim faaliyetlerinde bulunan şahıslar hakkında gerekli kanuni tedbirlerin alınmasını ve bu husustaki murakabenin arttırılmasını ehemmiyetle rica ederim ([y.y.], 1952: 363).

Bu tamime bakıldığında, DP'den istenildiği gibi okullarda din dersinin serbest kalmasının devamı olarak, uygunluğunun yerine getirilip getirilmediğinin incelenmesi istenmiştir. Yani devlet denetiminde bir sistem oluşturulması gerektiği kanaati, bakanlığın tamimiyle gözler önüne serilmiştir. **Sebilürreşad** Dergisi, DP iktidarından okullarda din dersi konulmasını istemiş ve bu olduğunda da iktidara methiyeler dizmiştir. Bu tamime tuhaf denmesinin sebebi ise, bahsedilen cahil kadın ve erkeklerin din dersi vermesi olduğu görülmektedir. Oysa Batı tarzı laikliğin ülkede uygulanmadığına ve yapılan çoğu uygulamanın demokratik olmadığına daha önceki verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi dergide yer verilmiştir. Okullar ve imamlar dışında verilen din dersinin kalitesini göz ardı eden bir yaklaşım sergilenmektedir.

3.4. DP Balıkesir, Çorum Ankara İl Kongrelerindeki Talepler

Derginin yazılarına genel olarak baktığımızda, DP içindeki radikal isteklerin, genelde il kongrelerinde delegelerden geldiğini görmekteyiz. Kongrelerdeki ya da toplantılardaki bu talepler dergide sık sık yer almaktadır. Onlardan biri de Başbakan Adnan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın da bulunduğu, 1952 yılında, Balıkesir'de yapılan kongredeki delegelerin talepleridir. O talepler ise şöyledir:

- 1) Memur kadınlar evlerine dönmeli, çocuk yetiştirmelidirler.
- 2) Din mektepleri açılmalıdır.
- 3) Radyoda adabı muaşeret, ahlak konferansları ve vaazlar verilmelidir.
- 4) 1 Mayıs bayramının komünist bayramı olduğu cihetle bu, 6 Mayıs'a alınmalı ve o güne Hıdırlaz bayramı denilmelidir.
- 5) İmamlar dini kisve giyebilmelidirler.
- 6) Ahlak rejimini ayaklar altına alan müstehcen neşriyat yasak edilmeli, bu suretle bu ahlaksızlığın kökü kazınmalıdır.
- 7) Ramazanda radyoda her gün Kuran okutulmalıdır.
- 8) Çocuk yapmayan kadınlardan senede 250 lira vergi alınmalıdır ([Y.Y.] 1952: s. 24).

Başbakanın bulunduğu bu kongrenin DP anlayışına pek de uymadığı ortadadır. Kadın milletvekilleri olan bir partiden, kadınların memurluktan çıkarılması veya doğum yapmayan kadınlara ceza verilmesi gibi demokrasi dışı taleplerin dile getirilmesi, her alanda özgürlük getirdiğini dile getiren bir partinin delegelerinin bu tip taleplerinin Adnan Menderes'i ne kadar zor durumda bıraktığı oldukça açıktır. Tahmin ettiğimiz gibi durumu izah edebilecek bir açıklamaya dergide yer verilmemiş, sadece talepler sıralanmıştır.

Yine bir diğer DP kongresinde, Konya'da, DP'nin din eğitimi ve terbiyesi hakkında hiçbir çalışma yapmadığı gibi ağır eleştiriler gelmiştir. Buna cevap olarak ise, Adnan Menderes; DP'nin iktidara gelir gelmez din üzerindeki bütün baskıları kaldırdığı üzerine uzun bir konuşma yapmıştır (1952: 28-29). Tek tek kongrelere değinen derginin, ele aldığı maddelere incelemeye devam ettiğimizde, sırasıyla Çorum ve Ankara kongrelerindeki istekler de dikkate değerdir. Çorum Kongresinde bazı delegelerin talepleri şöyledir;

- 1) İlk ve ortaokullarda Kur'an okumanın hükümetçe temini,
- 2) Mahkemelerde Kur'an üzerine el basarak yemin edilmesi,
- 3) Yahudi tarikatı olan farmason teşkilatın faaliyetlerinin menedilmesi,
- 4) Gazete ve mecmualarda açık saçık, mayolu kadın resimlerinin basılmaması,
- 5) Şarapların, viskilerin, şampanyaların su gibi aktığı, kadınların yarı bellerine kadar soyunarak geldiği baloların, alamelinnas kadın erkek kucak kucağa sarmaşarak oynamanın menedilmesi,
- 6) Kadınların çıırçıplak kılıklara sokan güzellik kraliçeliği müsabakası namile avrat pazarlarının yapılması,
- 7) Dairelerde erkeklerle burun buruna konuşmakla vakit geçiren kadın memurların evlerinde gönderilmesi ([y.y.], 1952: 146-148).

Alkışlar eşliğinde dinlenen bu konuşmanın yer aldığı yazıdan sonra, yine aynı tarihlerde ve alkışlar ile yapılmış Başkent Ankara'daki kongredeki bazı delegelerin talepleri ise şöyledir:

- 1) Çalışmaya ihtiyacı olanlar müstesna olmak üzere kadın memurlar istihdam edilememesi,
- 2) Ankara Milletvekili Ömer Bilen'in Hacıbayram Camii'nde yaptığı vaazların radyo ile neşredilmesi
- 3) Bir Yahudi tarikatı olan ve kökü dışarıda bulunan Mason Cemiyetinin feshedilmesi,
- 4) Köy okullarına din derslerinin konulması,
- 5) Radyolarda din mevzuunda konuşmalar yapılması,
- 6) Müze yapılan Ayasofya'nın tekrar cami haline getirilmesi, minarelerinden ezan sesleri yükselmesi

- 7) Bir odacı kadar bile maaş alamayan imam, hatip ve vaizlere diğer devlet memurları derecesinde maaş verilmesi,
- 8) Kore’de olduğu gibi Tunus istiklal davasının da siyaseten olsun desteklenmesi,
- 9) Radyoda daha geniş mikyasta Kuran okunması ve vaazlar verilmesi,
- 10) Camilerin, mescitlerin imar edilmesi ([y.y.], 1952: 146-156).

Birbirine benzer taleplerin, dergi tarafından desteklendiği görülmektedir. Bundan dolayı da diğer gazetelerin kendi köşelerinde, bu haberleri verirken tuttukları tutum eleştirilmektedir. Bu delegelerin namuslu, faziletli, mert, kahraman, imanlı ve şuurlu insanlar olduğu; taleplerinin de Kuran’a göre olduğu belirtilmiştir. Bu taleplerin haklı ve uygulanması gereken istekler olduğu vurgulanmıştır.

Bu istekler üzerinden de tüm ülkedeki Müslüman Demokratların aynı fikirde olduğu belirtilmiştir. Ancak parti içinde Müslüman Demokratlar ile Mason Demokratlar çatışma halindedir. Bu Mason Demokratlar Cephesine, dışarıdan bir destek ise Millet Partisi içindeki Mason Demokratlar olarak görülmektedir. Bu cepheden yola çıkarak, Adnan Menderes’i Müslüman Demokrat olarak gördükleri için bu çekişme sonucu ya Menderes düşürülecek ya da Mason Demokrat cephe partiden tasfiye edilecektir. Başbakana inanç fazlaca olduğundan dolayı er ya da geç Adnan Menderes’in, bu güç savaşını kazanacağı inancı vurgulanmıştır ([y.y.], 1952: 146-156).

3.5. Dergi den DP’nin Dinle Alakalı Politikalarına Eleştiriler

Bu başlık altında **Sebilürreşad** Dergisi’nin tek umudu olarak gördüğü DP iktidarına karşı eleştirileri incelenmiştir. Çünkü birçok vaat veren DP’nin bütünlükçü bir din politikası uygulamaması, dergiyi tedirgin etmektedir. CHP dönemindeki yaşanan sıkıntıların tekrarlanma ihtimalinin önüne geçilmek istenmektedir. Bundan dolayı da görevini yeterince yerine getirmediğine inanılan Diyanet İşleri Başkanlığı, imam hatip okullarına DP tarafında gereken önemin verilmediği, dergi tarafından tehdit olarak görülen Masonlara ve Rum Kilisesine karşı, DP iktidarının tavizkar tutum sergileyip bu grupları tehdit olarak görmemesi eleştirilmiştir.

3.5.1. Diyanet İşleri Başkanlığına Eleştiri

İslamcılarının bir diğer beklenti içerisinde olduğu kurum, CHP döneminde basit bir müdürlük görevi gördüğüne inanılan ve DP iktidarı ile farklı ve dini anlamda yüksek bir merteye kazandığı düşünülen Diyanet İşleri Başkanlığıdır.

Saygı duyulan bu başkanlığın yaptığı bazı işler ise eleştiri nedeni olmuştur. Öncelikle Ramazan ayında Rum Patriği Athenagoras'un Çankaya'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu ile beraber çektiği fotoğraf ve patriğin kendi dinine uygun olarak Bayar ve Hayırlıoğlu ile tokalaşmasıdır. Bu görüşme sonrası Rum Patriğin, Diyanet İşleri Başkanı ile baş başa görüşme talebi olmuş ve bu ikili görüşmüştür. Bu görüşmede de çeşitli konuşmalar yapılmış ve Rum Patrik yine inancına göre, sakalını karşı tarafın sakalına değdirerek tokalaşmasından dolayı eleştirilmiştir. Bu eleştiri sonucu Diyanet İşleri Başkanı Sebillüreşad'daki yazıyı kastederek; bu tip bir neşriyatı "laubali" olarak gördüğünü belirtmesi sonucu, hem cevap vermek hem de Diyanet İşleri Başkanlığının yapması gerekli olduğu düşünülen talepler dile getirilmiştir.

DP iktidarı ile ivme kazanan başkanlığın, dini eser basma konusunda çok geride olduğu belirtilmiştir. Başkanlığa gönderilen İslam camiası için önemli olan eserlerin dahi basılmaktan imtina edildiği vurgulanmıştır. Sadece kamusal bir anlam taşımayan ve İslamcılar gözünde yüksek bir değeri olan başkanlığın, bir önceki iktidar döneminden farklı olarak yönetilmesi gerektiği düşünülmektedir. Sadece radyodan Kuran yayını yapmanın yeterli olmadığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının da kendine ait bir radyosu olması gerektiği dile getirilmiştir. Yine başkanlığın neden kendisine ait bir yayının olmadığı sorgulanmıştır. Hatta iğneleyici bir üslupla, döner sermaye ile şimdiye kadar hangi eserlerin çıkarıldığının hesabı sorulmuştur ([y.y.], 1952: 62-63).

3.5.2. İmam Hatip Okullarına Gerekli Önemin Verilmemesine Eleştirisi

DP'nin dini eğitimin önünü açması, imam hatip okullarının sayısını arttırması ve bu değişiklikleri siyasi malzeme olarak halka aksettirmesi makul görülmektedir. Ancak işin aslına bakılırsa açılan imam hatip okullarının birçoğunun eski ve bodrumdan bozma olduğu vurgulanmaktadır. Yine bu eğitim hanelere diğer illerden gelen öğrencilerin yardımı muhtaç, zor bir hayat sürdüğü vurgulanmıştır. Hatta bu öğrencilerin kalacak yer bulamadığından sokakta kaldığı ve bu yüzden bazılarının verem olduğu vurgulanmaktadır. Yine bu durumu biraz olsun düzeltmek için bu öğrenciler için, Kurban Bayramındaki kurbanların bu öğrencilere verilmesi adına bir kampanya başlatılmış ve **Sebilürreşad** kendi haftalık yayınında kampanyayı duyurmuştur ([y.y.], 1952: 127-128).

Yapılan dini reformların İslamcı kesimi mutlu ettiği ancak reformların altyapısı sağlanmadan yürürlüğe girmesinin, çeşitli sorunlar doğurduğu bellidir. Bu hususu başlangıçta mazur gören dergi, zaman geçtikçe hala atılımların yapılmamasını eleştirmeye başlamıştır. Hem bu beklentiler yerine gelmezken 163. Madde kapsamında dergi yöneticileri de dâhil birçok İslamcının adli soruşturma geçirmesi ve bazılarının ceza alması, DP'ye yönelik samimiyet sorgulamasının başlamasına neden olmuştur.

3.5.3. Dergiden DP'ye Masonluk Eleştirisi

Dergi, İslamcı tabanın isteklerine vakıf olduğundan ve bu kesime kendini sözcü ilan ettiğinden, DP'nin başlangıçta sergilediği İslamcı rüzgârın devamını istemektedir. Görülen odur ki bu uğurda da beklentinin en büyük temsilcisi, Başbakan Adnan Menderes'tir. Lakin onun yüceltilmesinin bir nedeni de parti içindeki düşmanlarının varlığıdır. Bu düşmanlar Demokrat Masonlardır ve Adnan Menderes'in istediği dini atılımları engellemektedirler.

Dergiye göre, aslında Müslüman Demokratlar sayıca Mason Demokratlardan çoktur. Ancak her ne kadar iyi niyetli dahi olsa bu çoğunluk nitelikli bir çoğunluk oluşturmamaktadır. Çünkü karşı cephedekiler; örgütlü bir sistem içerisinde ve

yıllardan beri sürmekte olan ilkelerine bağlı hareket etmektedirler. Ayrıca gayet akıllıca kurulmuş ittifakları ve yapılmış anlaşmaları vardır. Müslüman Demokratlar ise sayıca çok olmakla beraber örgütlü hareket etmemekte ve kendi başlarına hareket etmektedirler. Belirlenmiş umdelerinin olmaması da en büyük handikaplarıdır. Belirli dini umdeler belirleyip kendilerini, Adnan Menderes'in yoluna vakfetmeleri gerekmektedir çünkü tehlike büyük olarak görülmektedir. Aksi takdirde, Mason Demokratlardan oluşan grubun destek gördüğü gazete ve mecmualar bulunduğundan dolayı kolayca kamuoyu oluşturmaktadırlar. Hatta muhalefet partilerindeki, yani Cumhuriyet Halk Partili ve Millet Partili Masonlarla işbirliği yapmaktadırlar.

Bu koşullarda doğacak sonuçlar bellidir. Adnan Menderes bu güç savaşını kaybedecek ve iktidarını kaybedecektir. Bir diğeri araya orta yolu bulmaya çalışacak, hatırı sayılır gruplar girecek ve anlaşma sağlanacak. Masonlar inandıkları umdelerinden ödün vermeyeceği için bu anlaşma, Adnan Menderes'in boyun eğdiği anlamına gelecektir. Yani Mason Demokratlar kazanacaktır. Bu iki durumun ortak sonuç doğuracağından dolayı Müslüman Demokratların Adnan Menderes etrafında toplanması zorunludur. Çünkü yaptıklarıyla ve verdiği vaatlerde İslam dininin gereklerini sağlayacak yenilikler getirecektir (Ferganlı, 1952: 164-169).

İktidarı eline almış bir partinin içinin bu kadar karışık olduğu konusu dergide sürekli ele alınmıştır. İslam dininin gereklerini yerine getirmek isteyen bir başbakanın, kendi partisi içerisinde, birebir kendisine zıt bir grubun olması ve bu grubun başbakanı değiştirecek kadar güçlü olması ise oldukça kuşkulu bir yaklaşımdır. Adeta bir kurtarıcı olan Adnan Menderes'in etrafının tekin olmayan kişilerce sarılması, parti içi gruplaşmanın yüksek seviyede olması ve bu gruplardan birinin iç ve dış düşmanlardan destek alması vurgusu ise; parti içindeki İslamcılarının tek başlarına, doğru yolu belirleme politikası arayışında olduklarının göstergesidir. Ayrıca ülkeyi kurulduğundan beri yönetmekte olan Siyonist Yahudilerin yönetimden atılmasının vakti geldiğini anlatırken bile, onların ne kadar zorlayıcı ve güçlü bir rakip olduğu vurgusunun yapılması da, iktidar için olası bir iktidar kavgasında hangi tarafın ağır bastığını gösteren bir itiraf olarak da görülebilir.

3.5.4. Rum Kilisesine Gösterilen İlgiye Eleştiri

Bu başlık altında ise Rum Kilisesine gösterilen ilginin yüksek dozda eleştirilmesine değinilmiştir. Çünkü dergide, Rum Kilisesini ve Başpiskoposu Athenogaras'ı ülke içinde gizli olarak misyonerlik faaliyeti yürüttüğü inancından dolayı kilisenin Müslümanlık açısından bir tehlike olarak görüldüğü belirtilmektedir. Başpiskoposun başbakanla kurduğu samimi ilişki eleştirilmiş ve kilisenin Atatürk'e karşı yaptığı tenkite karşı şaşırtıcı bir şekilde Atatürk savunusu yapılmıştır.

3.5.4.1. Başbakan ile Patriğin Samimiyetine Karşı Tenkit

Sebilürreşad Dergisi'nin, Başpiskopos Athenagoras'a gösterilen ilgiden oldukça rahatsız olduğu görülmektedir. Bundan dolayı da kendisiyle ilgili bazı haberler yorum dahi yapılmadan verilmiş, bazı haberler yorumlanarak verilmiştir. Genelde bu yorumlar kilisenin misyonerlik faaliyeti yaptığı ve bu konuda da gerekli tedbirlerin alınmadığı yönünde yani olumsuz yönde yorumlar olarak yapılmıştır. Hatta mevcut iktidarın başpiskoposla sıkı ilişkiler kurduğunu ve bundan vazgeçmesi yönünde isteklerde bulunulmuştur. İstanbul'un Fethinin beş yüzüncü yılı nedeniyle başbakan ile başpiskopos arasındaki telgraflar dergide yayınlanmıştır.

Başbakan Adnan Menderes telgraf gönderen ilk taraftır. Şöyle yazmıştır:

Sayın Athenagoras

İstanbul fethinin büyük mana ve neticesi bugün hala dünyanın birçok yerlerinde tahkim ve temin edilmemiş olan vicdan hürriyeti ve medeni toleransın daha beş yüz sene evvel İstanbul'da tesisi için en geniş adımı atmış olmasındadır. Bu yıldönümü dolayısıyla zatiâlinize ve yüksek şahsiyetinize muhabbet ve hürmetlerimi sunarım.

Bu ince mesaja, şöyle cevap yazılmıştır:

Ekselans Adnan Menderes Başvekil

İstanbul fethinin mana ve neticeleri hakkındaki düşüncelerinize iştirak ederek göndermiş olduğunuz telgraf münasebetiyle hararetle teşekkürlerimizi izhar eder ve bilmukabele aziz, sevgili ve âli ekselansınıza karşı duyduğumuz derin sevgi ve sonsuz saygımızı teyit ederiz.

Bilvesile Cenabı Haktan, aziz vatanımıza şan ve şereften şerefe yükseltmesini ve güzide mesai arkadaşlarımızla ekselansınıza yüksek vazifelerinizin ifasında sıhhat ve kuvvet bahşeylemesini dilerim. ([y.y.], 1953: 32)

Yazışmanın samimiyeti ve dergideki tasviri ile Müslümanların Türkiye'deki kurtarıcısı olarak adlandırılan başvekilin, başpiskopos için kullandığı kibar söylemler pek hoşla gitmemiştir. Konuyla ilgili herhangi bir yorum yapılmamış ancak şu ekleme yapılmıştır. Rum Kilisesi, fethin yıldönümü sebebiyle yedi gün matem ilan etmiştir. Ayrıca Yunanistan'daki tüm kiliselerde matem çanları çalmıştır ([y.y.], 1953: 32).

Anlatılmayan vurguya baktığımızda ise kilisenin bu yaptığının ikiyüzlü bir davranış silsilesi olarak görüldüğü açıktır. Başbakan Adnan Menderes'in bu kadar sıcak bir mesaj yollaması ise huzursuzluk yaratmıştır. Yakın zamanda 163. Maddeden dolayı yargılanan Eşref Edip'in mahkemede çektiği sıkıntıları aktarmak için bütün duruşma metnini dergide basan dergi, adeta Adnan Menderes'e örtük bir sitem halindedir. Bu mesajlaşmanın sürekli eleştirilen üvey evlat muamelesinin devamı niteliğinde bir gösterge olarak düşünüldüğü ortadır.

İslam dini dışındaki diğer dinlerle alakalı, DP'li yöneticilerin tutumları takip edilmiş ve ekseriyetle bu tutumlar ile İslamcılara gösterilen tutumlar karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Buna örnek olarak İngiltere Kraliçesinin, kilisede, İncil'den okunan bazı bölümlerle ve yerleşmiş bazı dini ritüellerle giydiği taç giyme törenidir. Bu törende Başbakan Adnan Menderes ve Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü de bulunmaktadır. Dergiyi ilgilendiren husus da budur. Törenin laiklikle ilgisi olmadığı ve tamamen dini bir tören olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu törende kraliçe, Hristiyanlığı sonuna kadar müdafaa ve muhafaza edeceğine dair ant içmiştir. Bu durumun örnek alınan Batılı bir ülkede sorun çıkarmadığına göre Türkiye'de de bir problem yaratmayacağı kanısına varılmış ve bu konuda İngiltere'nin örnek alınması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü bu karşılaştırmadan doğan netice, devletin İslam dinine koruyuculuk yapması gerektiğidir. Bunu yaparken Adnan Menderes'in ünlü sözünden yola çıkarak, inkılâp softası mantığıyla değil vicdan ile yola çıkılması gerektiği vurgulanmıştır ([y.y.], 1953: 62).

3.5.4.2. Kiliseye Karşı Atatürk Savunusu

İstanbul'un Fethinin beş yüzüncü yılı sebebiyle iktidarın ve başbakanın mesajı üzerine, Rum Patriğin bu konuda yayınladıkları gündemde yer almıştır. Ancak daha sona Rum Kilisesine bağlı papaz Yakavos'un yazdığı bir risale üzerine dergide birçok eleştiri yazısı yazılmıştır. Risalede; Kuran'a, Hz. Muhammed'e, Fatih Sultan Mehmet'e ve Atatürk'e hakarete varan sözlerin olması bu yazıların sebebinin oluşturmaktadır.

Burada dikkat çeken durum, bahsedilen dört unsur içerisinde derginin Tek Parti dönemine bakışı düşünüldüğünde, Atatürk'e de sahip çıkılmasıdır. **Sebilürreşad** Dergisi, zaten Kuran'ı ve peygamberini kendine rehber edindiğini belirten bir dergidir. Osmanlı padişahlarına ve Fatih Sultan Mehmet'e duyduğu ilgi de olağandır. Ancak Atatürk için söylenenlere karşı durmayarak, yorumsuz da verme imkânı var iken bunun aksine, Atatürk'e yazılanlar için de eleştiri yapılmıştır. Zira Yakavos'un risalesinde Atatürk için, Türk milletini Hristiyanlaştırmak istediği ve bu dini inkılâbın gerçekleştirilmesi için gençliğe tavsiye ve emanet ettiği yazılmıştır. Atatürk'ü adeta bir misyoner devlet başkanı olarak göstermiştir. Bu risaleye karşı tüm bunların iftira olduğu dile getirilmiştir. Hatta bu durumun "Atatürk'ü ilgilendiren kanuna" aykırı olduğu belirtilmiştir ([y.y.], 1954: 283-286). Aslında kastedilen kanun ise İslamcılarının ve dergi yazarlarının yargılandığı yüz altmış üçüncü maddedir. Burada Atatürk'e iftira olarak nitelendirilen risale için, ilerleyen sayılarda dergiye yazı gönderen Atatürkçü bir gencin yazısını da dergide yayınlanmıştır. Bu yazı 1923 yılında Hâkimiyet-i Milliye'de yer alan bir haberle ilgilidir. Haberde özet olarak, Atatürk'ün Rum Patrikhanesi'nin merkezinin İstanbul'dan, Yunanistan'a taşınması gerektiğini belirttiği beyanattan söz edilmektedir ([y.y.], 1954: 368).

3.6. Derginin DP'den İsteddiği Bazı Talepler

Bu başlık altında derginin bilhassa ezanın Türkçeleştirilmesiyle manevi olarak bağlanılan DP'den bazı talepler ele alınmıştır. Özellikle Başbakan Adnan Menderes ve bazı DP'lilerin yaptığı, dini yeniliklerin devamının geleceğinin dönem dönem dile getirilmesi ama yerine getirilmemesinden dolayı bu istekler dile getirilmiştir. Çünkü derginin temel düşüncelerinden biri, DP'nin iktidarı devraldıktan sonra bu değişikliklerin devamının gelmemesinin, dini anlamda yapılan yeniliklerin anlamını kaybetmesine sebep olacağı yönündedir. Bundan dolayı da El Ezher Okulu öğrencilerinin yaşadığı problemlerin giderilmesi, ülkedeki imam sayısının artırılması, Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesi gibi talepler dile getirilmiştir.

3.6.1.El Ezher Okulundaki Türkiyeli Öğrencilerin Talepleri

DP iktidarıyla beraber Mısır'daki El Ezher Okulu da kamuoyunda daha çok belli olmaya başlamıştır. İslami eğitim veren bu eğitim kurumu, kuruluşu yüzyıllar öncesine dayanan bir okuldur. Türkiye'den de öğrencilerin bulunduğu bu okul tüm dünyadaki Müslüman ülkelerden öğrencilerin gelip eğitim aldığı, İslam uleması yetiştiren bir eğitim kurumudur. El Ezher'deki öğrenciler, Tek Parti döneminde ciddiye alınmadıklarını ve taleplerinin yerine getirmediklerini belirten beyanatlarda bulunmuştur. Ama iktidar değişikliğinden dolayı artık Tek Parti döneminde görmedikleri ilginin kendilerine gösterileceğini ummuşlardır. Çünkü DP içerisinde de El Ezher'de eğitim almış vekiller bulunmaktadır.

DP'li bazı vekiller, bu okulun ülkeye irtica ithal ettiği yönündeki bazı gazete haberlerine karşı, okulu savunur bazı açıklamalarla bu öğrencileri meclis kürsüsüne taşımıştır. Ancak İslamcı kesim bu öğrencilere kendi aralarında topladıkları para dışında herhangi bir paranın gönderilmediği ve buradaki az sayıdaki öğrencinin zor durumda kaldığını, gerek **Sebilürreşad** Dergisi'nde gerek başka yayınlarda dile getirmiştir.

İktidar değişeli beş yıl olmuş ve DP ikinci seçimini vekil sayısını arttırarak kazanmasına rağmen, bu okula çocuklarını gönderen aileler ve öğrencilerin dertleriyle ilgilenilmemiş; aksine irtica getirme emeline oldukları söylentileri aynı şekilde devam etmiştir. Bundan dolayı oradaki eğitim gören kırk altı öğrenci, bir tamim yayınlamışlardır. Öğrenciler; inkılâp düşmanlığı, Atatürk'e bağlılıkta şüphe, birtakım meçhul eller ve gayri meşru teşekküller tarafından beslenmek, softalık gibi başlıklar altında haksız yere suçlandıklarını belirtmişlerdir. Kendilerine iftira edildiğini savunan öğrenciler, Türk yetkililerin belirleyeceği herhangi bir denetim ekibinin kurulması ve bu suçlamaların yerinde incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca yarı aç yarı tok ve barınma koşulları açısından zorluk çeken öğrencilerin tek derdinin din âlimi olmak olduğu ve bu konuda da devletten yardım beklentilerini dile getirmişlerdir. Batı'ya eğitime giden öğrencilere sağlanan burslardan talep etmektedirler ([y.y.], 1955: 216-220).

3.6.2. DP'den İmam Sayısının Arttırılması Talebi

Meclisteki bazı konuşma zabıtlarını dergide aynen görebilmekteyiz. Alıntılanan zabıtlar da tahmin edilebileceği gibi dini konular üzerindedir. DP döneminde sayısı artan İmam-Hatip Liseleri, mezunlarını vermekte ve mezunların atamaları yapılmaktadır. Mecliste bu konular sayılarla dile getirilmiş ve anlamamız açısından önemlidir. Zira bu konu üzerinden DP oldukça siyasi söylem üretmiş ve oy olarak da karşılığını almıştır.

Yapılan Meclis konuşmaları, hükümetin bütçesini sunarak ayırdığı imam kontenjan sayısı üzerinedir. Bu sayı iktidar tarafından 250 olarak belirlenmiştir. Yine DP'li vekillerin yaptığı açıklamaya göre; ülkede kırk bin imam ve hatip açığı varken, Diyanet İşleri Başkanlığı bin beş yüz kişilik bir talepte bulunmuş, hükümet ise bütçe programında iki yüz elli kişilik bir atama planı oluşturmuştur. Yine DP'li vekiller; birçok nahiye'nin ilçe, birçok köyün de belediyelik olduğu, en azından köylerden büyük yerleşim birimlerinde gerekli atamaların yapılmasını talep etmiştir.

Ayrıca mezun olan bu imamların ataması yapıldığında da diğer memurlara göre, oldukça düşük maaş aldığı ve hayat standartlarının düşük olduğu ifade

edilmiştir. Atama yapılmayan yerlerde ise, halkın kendi hocasını kendi belirlediğini ve bu kişilere de adeta sadaka tarzı yardımlar yaptığını ve bu hocaların da karın tokluğuna çalıştığı vurgulanmıştır. En azından bu atamalarla beraber bu köy hocalarına da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bir iç düzenlemeyle atama yapılması gerektiği vurgulanmıştır ([y.y.] 1955: 358-360).

DP'nin kendi vekillerinin meclis açıklamasıyla kırk bin kişilik imam açığı belirleyip, ancak resmi atama sayısı olarak iki yüz elli kişi talebinde bulunarak, bu açığı çözmek yerine yama yaptığı ortadır. Çünkü belirlenen açığın yüzde birinden bile az atama planlanmıştır. İmam hatiplerin sayısını arttırdığıyla övünen bir iktidar, bu okulların mezunlarını devlet katında işsizliğe ittiği ortadır. İktidarını perçinlediği beşinci yılında dahi istediği atama sayısı beklentinin oldukça altındadır. Çünkü Anadolu'da halk kendi imamının maaşını kendisi ödemektedir. Bu da iktidarı maaş ödeme külfetinden kurtarmaktadır ve bu durum iktidarın işine gelmektedir. Burada DP'nin atamalar konusunda istekli olmamasının sebebini, sadece isteksizlik olarak görmemek gerekir. İmam atama sayılarının oldukça düşük tutulmasının bir diğer nedeni, ülke ekonomisinin giderek kötüye gitmesidir.

3.6.3. Ayasofya'nın Camiye Dönüştürülmesi Talebi

Müze olmasından sonra sürekli İslamcıların eleştirilerini alan Ayasofya, tekrar cami olması yönünde birçok yazıya, dernek çalışmasına konu olmuştur. Beklenildiği gibi bu beklentiler, Tek parti döneminde pek fazla dile getirilemiyordu. Ancak iktidar değişikliği ile DP'nin yaptığı bazı dini icraatlarla beraber, müzenin tekrar camiye dönüştürülmesi talebi birçok kez dile getirilmiştir. Çeşitli dini ve kültürel saiklerle bu talep dile getirilmiştir. Ancak o dönem 6570 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber, Ayasofya'nın tekrar camiye dönüşmesi konusunda hukuki adımın da atıldığı fikri ortaya çıkmıştır.

6570 sayılı gayrimenkul kiralari hakkındaki kanun; “Mabetler, ibadethane haricinde hiçbir iş için kullanılamaz” ibaresini içermektedir. Bu ibare üzerinden, aslen mabet olan bir yerin, ibadethane dışında müze olarak da kullanılamayacağı dile getirilmiştir. Çünkü müze; maaşlı çalışan bulunduran, gelen misafirlerden para

alınarak gezilen bir iş alanıdır. Zaten DP iktidarında bir ibadethane, herhangi bir iş için kullanılamayacağından; bu madde, Ayasofya'nın tekrar cami olması için Demokrat Parti tarafından hususi olarak çıkarıldığına dair kanaat oluşmuştur. Ancak bu maddeye rağmen müzede bir değişiklik yapılmamış günümüzde hala müze olarak kullanılmaktadır (Laç, 1955: 382-383).

3.7. Adnan Menderes'in İkinci Konya Konuşması

Adnan Menderes'in belki de en önemli özelliklerinden biri de, farklı siyasi kesimlerden oluşan tabanın içindeki grupların gönlünü alma konuşmalarıdır. İslamcı kesimden gelen bazı eleştirileri dikkate alıp verdiği Konya Nutku, bahsettiğimiz özelliğinin örneklerinden biridir. Ayrıca, Konya şehrinin mütedeyyin seçmen kitlesinden oluşması ise, genel tabloyu korumak isterken yereli de diri tutmak için yapılan bir konuşma olduğunu gösteren bir örnektir. Çok ses getirmiş konuşmanın önemli bir kısmı ise şöyledir:

Şimdi size laiklik telakkimizden bahsetmek istiyorum. Laiklik bir taraftan din ile siyasetin birbirinden ayrılması manasına, diğer taraftan ise vicdan hürriyeti manasına gelir. Din ile siyasetin kat'i suretle birbirinden ayrılması esasına en küçük tereddüde dahi tahammülümüz yoktur. Vicdan hürriyeti bahsine gelince, Türk milleti Müslüman'dır ve Müslüman kalacaktır. Evladına ve gelecek nesillere dinini telkin etmesi, onun esasını ve kaidelerini öğretmesi ebediyen Müslüman kalmasının münakaşa götürmez bir şartıdır. Hâlbuki mekteplerde din dersi olmayınca evladına kendi dinini telkin etmek ve öğretmek isteyen vatandaşlar bu imkandan mahrum edilmiş olurlar. Müslüman çocuğu dinini öğrenmek gibi pek tabii bir haktan mahrum edilmemek icap eder. Böyle mahrumiyet ve imkânsızlık vicdan hürriyetine uygundur, denilemez. Bu itibarla orta mekteplerimize din dersleri koymak yerinde bir tedbir olacaktır. Dinsiz bir cemiyetin, bir milletin, payidar olabileceğine inanmıyoruz. En ileri milletlerin dahi din ile siyaseti ve dünya işlerini birbirinden ayırdıktan derecelere kadar dinlerine bağlı kaldıklarını elbette biliyoruz. Bugünkü seviyesiyle asil milletimize taassup isnadı reva görülemez. Milletimiz dinine sımsıkı bağlı olduğu kadar umumiyetle dini en

temiz duygularla benimsemektedir. İslamlık milletimizin vicdanında en musaffa seviyesini bulmuştur. ([y.y.], 1956: 179-182).

Bu konuşma **Sebilürreşad** Dergisi'nde yukarıdaki bölümüyle yer almış ve oldukça da beğeni toplamıştır. Ortaokullarda din dersi okutulması ve dergide daha önce sürekli ele alınan din işleriyle uğraşan memurların maaşları konusunda artış sözü verilmesi, derginin iktidar tarafından dikkate alındığı ve başvekilin İslamcılara önem atfettiği izlenimini yaratmıştır. Belki de en çok eksikliğini hissettikleri bir siyasi dönemde böyle bir açıklamanın gelmesi, dergi tarafından takdire şayan bulunmuştur. Zira devletten dini konularda yüksek derecede beklenti içerisindeydiler. Bu konudaki beklentinin sebebi de, İslamiyet'in Hristiyanlık gibi ruhban sınıfına sahip olmadığından dolayı ve buna bağlı olarak ruhani bir teşkilata sahip olmamasından kaynaklı, dini konulardaki isteklerin devlet tarafından karşılanması gerektiği düşüncesinde olmalarıdır.

Ancak hükümetin bu vaatler konusunda elini çabuk tutması gerektiği de vurgulanmıştır. Çünkü Adnan Menderes böyle konuşmaları daha önce de yapmış ama yerine getirmemiştir. Sadece yerine getirmemekle kalmamış -dergiye göre- **Sebilürreşad**'a ve İslamcılara sırt çevirmiştir. Bunun sonucunda da Eşref Edip iki ay hapis yatmış ve kefaletle özgürlüğüne kavuşmuştur. Bundan dolayı temkinle yaklaşılması gerekmektedir. Ancak iktidar bu bahsettiklerini yaparsa, eski defterleri hemen kapatabileceklerini de belirtmişlerdir. Çünkü prensipler yerine getirilecekse, şahsi çekilen cefaların unutulabileceği belirtilmiştir. Aslında bu beyan, bir yandan serzenişin bir yandan da mecburiyetin getirdiği iyimserliğin dışavurumudur.

İlk önce sevinme ve hoşnut olma, sonrasında mazideki verilen sözlerin tutulmamasıyla düşülen hayal kırıklığıyla devam eden silsile ile son olarak yeni talepler ortaya konmuştur. Tıpkı ezanın eski diline döndürülmesiyle başlayan silsileler gibi. Başbakanın Konya konuşmasından sonra, belirtilen hususların gerekli olduğu ve yapılması gerektiği vurgulanmış ama devamında bazı değişiklikler olmazsa tamamen anlam kazanmayacağı eklenmiştir. Bu değişme talepleri ise; derneklerin çalışmalarının kısıtlanmasının ortadan kaldırılması, 163. Maddenin kaldırılması, milli selamet kanunu gibi demokrasi ve laikliğe aykırı kanunların kaldırılması gerekliliğidir. Tüm bunların ışığında, getirilen yenilikleri takdir etmekle

yetinmeyip başka isteklerle perçinleme arzusu, derginin yayın politikalarından biridir diyebiliriz (Ogan, 1956: 184-187).

3.7.1. Konya Konuşması Sonrası Dergide Oluşan Beklentiler

Başbakanın Konya’da yaptığı konuşma sonrası; adeta önerdiği taleplerinin kabul görmeye başladığının mutluluğu içinde ama önceki bazı sözlerin tutulmamasından dolayı da temkinli olan dergi, maarif vekâletinin yaptığı bir konuşmayı sütunlarına taşımıştır.

Bakanın yaptığı konuşmada özetle; İslam dinin öneminden bahsedilmiş ve dini eğitimin bazı müesseselere sokulması akla gelebileceğinden bahsedilmiştir. Ancak bu eğitimin uygulamalarını okul yoluyla değil, okul dışı kurumlardan alınacak konferanslarla sağlanması yönünde düşündüklerini söylemiştir. Devamında Kıbrıs’a açılacak yeni imam hatip lisesinden bahsetmiştir (Ogan, 1956: 184-187).

Bakanın yaptığı açıklamanın, başvekilin Konya’da yaptığı konuşmayla örtüşmediği ve aykırı olduğu belirtilmiştir. Başvekil Konya’da yaptığı konuşmayla, geniş bir Müslümanlık portresi çizmiş ancak yapılacaklarla ilgi fazla ayrıntı vermemiştir. Daha önce de söylediği “Türk Milleti Müslüman’dır ve Müslüman kalacaktır” sözüyle İslamcılarının gönlünü fethetmiştir. Bu söz üzerinden beklenti oldukça büyüktür. Bu beklentiden dolayı Milli Eğitim Bakanının yaptığı açıklama kafa karışıklığı yaratmıştır. Yine verilen sözler unutulup, eylem ve reforma yönelik çalışmaların yapılmayacağı kuşkusu, dergide yer almıştır. Beklenen sözler duyulmaktadır ancak artık icraat vaktinin gelip geçtiğine inanılmaktadır.

3.7.2. İmam Hatip Okulu Boşluğunun Doldurulması ve Dernekleşme Talebi

DP iktidarı süresince Başbakan Adnan Menderes, çoğu zaman partinin de önüne geçecek kadar halk arasında popülerliğini arttırmıştır. Bundan dolayı da 1950 seçimlerinde partiden beklenti içerisinde olan İslamcılarının, ilerleyen yıllarda ise

taleplerini öncelikle Menderes'ten sonra partiden istemeye başladığı görülmektedir. Kuşkusuz bu konuda etkili olan, başbakanın bazı partilileri dahi rahatsız eden, partiden bağımsız bazı açıklamalar yapmasıdır.

İyi bir hatip olan başvekil, konuşmaları ile kendine zaten inanmaktan başka çareleri olmayan İslamcılarla oldukça etkilemiş ve kendine bu kesimi bağlamıştır. Seçim öncesi yaptığı belirtilen şu açıklaması buna emsal gösterilecek birçok örnekten biridir. Bu “İmam hatip okulları, insafsız bir muhalif cephenin devamlı savletleri karşısında, daima üvey evlat muamelesine tabi tutulmuştur” sözüdür. Seçimler öncesi, seçici kelimelerle kullanılmış bu söz, karşılığını beklenti olarak hemen bulmuştur.

Başbakanın ünlü Konya Nutku sonrası, ortaokullara din dersi konmuştur ve İslamcılara göre, önceki iktidar CHP ile karşılaştırıldığında küçümsenecek bir siyasi adım değildir. İlerleyen zamanda kuşkusuz, liselere de bu ders verilecektir. İşte bu öngörü sonrası oluşan talep ise, başvekilin “üvey evlat” olarak görüldüğünden yakındığı imam hatip okullarının sayısının artması gerekliliğine olan inançtır. Çünkü din eğitimi vermek için imanlı bir eğitmen olması gerekliliği vurgulanmış ve sıradan bir muallimin bu eğitimi vermekte eksik kalabileceği belirtilmiştir. İmanlı bir gençlik yetiştirecek imam hatip okullarının lise kısımlarının adının, İslam Koleji olarak değiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Böyle bir değişikliğin burada eğitim alan gençlerde de coşku yaratacağı belirtilmiştir.

Bir diğer gerekliliği ise, imam sayısının arttırılmasıdır. Eski camileri onaran, restore eden ve yeni camiler yapan DP bu konuda övgüyü hak etmektedir. Bu yapılan icraatlarla mabet sayısı oldukça artmıştır. Ancak bu takdir edilen icraatların tamamlanması için bu camilere yeterince imam atanması gerekmektedir. Ancak mevcut durum buna izin vermemektedir. Bundan dolayı da imam hatiplerin sayısının arttırılması gerekmektedir. (Mühürdaroğlu, 1958: 169-171)

Adnan Menderes, makamında kabul ettiği İslamcı derneklerle, gruplarla, kanaat önderleriyle yaptığı konuşmalarda genelde onlara istedikleri yönde cevaplar vermekten çekinmemiştir. Makam vurgusu yapmamızın nedeni ise, Ahmet Emin Yalman'a suikast girişimi, 6-7 Eylül olayları gibi İslamcılarla içinde bulunduğu toplumu korkutan eylemlerde; bu kesimle arasına mesafe koymuş, görüşme

taleplerini reddetmiş ve hatta aleyhlerinde konuşma yapmış ve ceza almalarına da sebep olmuştur.

Bu veri sonrası konuya dönersek, dönem itibarıyla toplumda bir irtica korkusu veya İslamcıların karıştığı olumsuz bir durum olmadığı için makamında yaptığı, imam okullarını ilgilendiren toplantı önemlidir. On yedi ilin imam hatip derneği temsilcileri bir kongre düzenlemiş ve bazı kararlar almışlardır. Bu kongre DP Konya Milletvekili Hamid Ragıp Atademir başkanlığında toplanmıştır. Birleşip federasyon olmak gibi bazı kararlar alınan kongre sonrası, bu kararları Adnan Menderes'e sunmak üzere Ankara'ya gitmişlerdir. Başbakan temsilcileri kabul ettiği toplantıda, şunları söylemiştir:

On yedi vilayet heyetini karşımda görmek beni ne kadar memnun ve mahzuz etti bilmezsiniz. Allah sizden razı olsun. Hepiniz, hasbi işinizi gücünüzü bu yolda bırakmış bulunuyorsunuz. Bunun ecrini mutlaka göreceksiniz.

Din Adamı layık olduğu itibarı hak edecektir. Bu yolda bizi yalnız bırakmayınız! Sizlerin alakası bize kamçı olsun!

Bugün İmam-Hatip Okulunda talebe olmak bir fedakarlık kabul ediliyor. Bu, yanlış zihniyettir; çok az zamanda değişecek ve İmam- Hatib talebesi olmakla bir öğrenci iftihar edecektir. İlahiyat Fakültesi mutlaka olmalıdır. Hiç olmazsa ilahiyattan ve üniversiteden derece ve itibar bakımından hiç farkı olmayan bir yüksek okul açılmalıdır.”([y.y.], 1958: 203).

Yapılan konuşma, büyük memnuniyet toplamıştır. Ancak konuşmaya bakıldığında sanki icraat koltuğunda oturan başbakanın da tıpkı, kendini ziyaret eden heyet gibi bazı beklentileri ve önerileri olduğudur. Yani bu söylenenleri yapmak istediği ancak zaman alacağı yönünde bir anlam çıktığı ortadadır. Kendisinin de aynı fikirde olduğu ama bu konuda tek başına karar alamadığı gibi bir izlenim oluşturmuştur. Buradaki coşkulu cevabın arkasında bir geçiştirme amacı güdüldüğünden de bahsetmek gerçekçi olacaktır.

BÖLÜM 4. BÜYÜK DOĞU SAYFALARINDA DEMOKRAT PARTİ LAİKLİĞİ

4.1. Büyük Doğu Dergisi'nin Siyasi Yayın Süreci ve Siyasi İdeali

İslamcı kitleye ve politikaya yön veren önemli bir diğer yayın organı ise **Büyük Doğu**'dur. Başyazar Necip Fazıl Kısakürek aynı zamanda imtiyaz sahibidir. Yayın hayatına 1944 yılında başlayan dergi 1950 yılına kadar yani CHP iktidarı boyunca daha çok edebiyat mecmuası olarak yayın yapmış ve siyaseten baskı görmüştür. 1940'lı yıllara kadar şair kimliğiyle tanınan Necip Fazıl, Nakşibendi Şeyhi Abdülhakim Arvasi'ye intisabı sonrası İslam merkezli siyasi kimliği şekillenmeye başlamıştır. Bu şekillenişte inkılapçılığa karşı dini söylemi koymuş ve bunu yaparken de şairliğinin getirdiği coşkulu dili ve polemikçiliği yerleştirmiştir. İnkılapçılık karşıtlığını resmi tarihçiliğe bir karşı tarih oluşturma biçimine taşımaya çalışmıştır. Tarihçi olmasa da nesirde sergilediği ajite dil sayesinde başarılı da olmuştur. Bundan dolayı 1945-50 yılları arasında dergisi sık sık kapatılmış ve iktidarın gözetlediği bir yazar olarak hapis cezası almıştır. 1950'li yıllarda ise inkılapçılık karşıtlığı yerine İslam inkılapçılığını yerleştirmek istemiş ve bunu da “İdeolacya Örgüsü” adıyla sonradan kitap haline de gelecek olan yazılarda dile getirmiştir. Bu yazılarda Osmanlıcı bir İslam'ı ön plana çıkarırken, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen dönemi dinden kopma ve Batı hayranlığından dolayı kıyasıya eleştirmiştir. Bu süreçte II. Abdülhamit'i dini yönlerini kuvvetli olduğunu ve Yahudi ve Masonlara karşı mücadele verdiği için öne çıkarmıştır. Ona göre Cumhuriyetin kurucu kadrosunda II. Abdülhamit kadar haşmetli ve dinine düşkün bir lider yoktur. Dini maneviyattan arınmış bir kadronun da siyasi açıdan ülkeye zarar getirdiğine inanmış ve bu kadronun başarısızlığa uğrayacağını sıkça dile getirmiştir. (Özcan, 2011: 261-262).

Necip Fazıl'ın düşüncesinin aksine, DP döneminde daha rahat bir yayın dönemini geçireceğini düşünen dergi DP döneminde daha fazla kapatılmıştır ve Başyazar Necip Fazıl daha çok hapis cezası almıştır. DP iktidarında, aldığı kapatma cezalarında ve parasızlıktan dolayı altı kere kapanmış. Bu sürede üç dönem dergi, üç

dönem günlük gazete olarak yayın hayatını sürdürmüştür (Bora, 2015: 162-163). Derginin temel siyasetine yön veren aynı zamanda ünlü bir şair ve hatip olan Necip Fazıl Kısakürek'tir. DP'nin kurulduğu yıllarda, hem kendi düşüncelerinde hem Büyük Doğucuların düşüncelerinde, DP'nin büyük beklentiler yaratan bir parti çizgisi çizmediğini belirtmiştir. DP'nin CHP'nin muhalifi olması, **Büyük Doğu** ve efradı için, DP'ye karşı başlı başına olumlu düşünceler beslemesini sağlamıştır.

Necip Fazıl'a göre partinin başlarda çizdiği duruş; kolaycı, ucuzcu ve serimalı muhalefet görüntüsündedir. Bu görüşünü samimi olarak açıkladığını belirtmiştir. Adnan Menderes de DP'nin kurulduğu dönemde İslamcı anlamda kendisini belli etmeyen tavırlarından dolayı başlarda, fazla beklenti yaratmamıştır. Ama ezanı eski diline döndürmesi ve İzmir'de yaptığı konuşma, Büyük Doğucular için milat olmuştur ve düşünceleri tamamen müspet bir hale bürünmüştür. Beklenen kurtarıcının Menderes olacağı gibi mistik bir duyguya da kapılmışlardır. Adnan Menderes, getirdiği bu yeniliklerle partiler üstü bir hal alarak, bu milletin yıllardır aradığı akıl ve ruhun vücut bulmuş hali olduğu düşüncesi oluşmuştur (Kısakürek, [1952] 2013: 10-12).

Derginin temel görüşünü, İslamcı bir düşünce sistemini, yeri geldiğinde milliyetçilikle destekleyen fikriyat olarak görebiliriz. Derginin büyük ideologu da Necip Fazıl Kısakürek olmuştur. Necip Fazıl bir yazısında Büyük Doğu idealini şöyle açıklamıştır:

Büyük Doğu ideali, Şark ve Garp muhasebesinde, Şark'ı asli ruh vahidleri içinde yeni bir anlayışa bağlayıp muhafaza eden, Garbın müsbet bilgiler harikasını olduğu gibi benimseyen, bundan bütün Doğu âlemine taptaze bir örnek yoğuran ve milli varlığı bütün kök istinatları içinde geliştirmek isteyen ve bu gayeye aykırı fikir ve mezhep güdenleri topyekun düşmanı bilen, soylu ve okkalı bir dünya görüşüdür. (Kısakürek, [1956] 2014: 5-6).

Önceliklerini kendi ülkülerine veren bir dergiden çok bir dernek edasıyla çalışan bu derginin, DP'den beklentileri, kendi prensiplerine uyduğu sürece destekler anlamı çıkmaktadır. Ancak **Büyük Doğu** Dergisi; DP döneminde **Sebilürreşad** gibi birçok kez ceza aldığı için ve ayrıca yöneticilerinin ve yazarlarının hapis cezası aldığından dolayı, yukarıda bahsedilen dünya görüşlerinin okkasını hafifletmek zorunda kalmıştır. Bundan dolayı iktidarla olan ilişki çoğu zaman prensiplerin

esnetilmesine sebep olmuştur. Ayrıca DP döneminde birçok kez kapatıldığı için yayın hayatına bütünlüklü bir şekilde devam dememiştir.

4.1.1. Başbakan Adnan Menderes’i Tanıma Çalışmaları

Büyük Doğu Dergisi’nin sahibi ve Başyazarı Necip Fazıl Kısakürek, derginin siyasi anlamda rotasına karar veren kişidir. İslamcılar tarafından en çok sevilen sayılan yazarlardan biri olduğunun farkında olmasında dolayı, bu kesimin, iktidarı çözümleme konusunda kendisini takip edeceğine inancı tamdır. Bundan dolayı gerek siyasi çevresi gerek dergi çevresi için yol gösterici yazılar yazmaktadır. Çünkü 27 yıllık tek parti iktidarından sonra, çok partili dönem halk için de soru işaretleri taşımaktadır. Artık İslamcılar için yeni dönemde yol göstericiler Necip Fazıl gibi kanaat önderleri olacaktır.

Necip Fazıl Kısakürek, Adnan Menderes’e mektup şeklinde yazılar yazmaktadır. Çünkü başvekili birebir tanıma imkânına kavuşamamıştır. Bundan dolayı da hakkında bildikleri üzerinden, sabık yöneticilerle karşılaştırmalar yapmaktadır. İttihatçıları ve kurucu iktidarı kastederek, Adnan Menderes’in bu yöneticiler gibi “zehirli Makedonya’dan” değil, Anadolu topraklarından yetişip iktidara geldiğini belirtmiştir. Adnan Menderes’in tam bir aile reisi olduğunu, yani çocuğu olmayan ebedi yalnız idarecilerden olmadığını vurgulamıştır. Meşru ölçüde de ailesinden dolayı zengin olduğunu, bundan dolayı da para ve çıkar için iktidar hırsına bürünmeyeceğinden bahsetmiştir. 27 yıllık CHP iktidarında bu özelliklere sahip hiçbir yönetici gelmediğini eklemiştir (Kısakürek, [1952] 2013: 13-14).

Burada yapılan eleştiriler Balkan askeri okullarında yetişen ülkenin kurucu kadrolarına yapılmakta ve bu eleştiri başta da Atatürk’e gelmektedir. Çünkü hem Balkanlardan gelmekte hem de çocuğu yoktur. Hayatının büyük bir bölümünü de bekar olarak geçirmiştir. Siyasi havanın nasıl değiştiğini, bu eleştirilerin rahatça yazılabildiğinden anlamaktayız. Bir dönemin eleştirilemeyecek liderlerine ve partisine, artık oldukça sert bir tonla ve rahatça eleştiri yapıldığını görmekteyiz.

4.1.2. Başbakana Tavsiyeler ve Başbakandan Beklentiler

Necip Fazıl; Adnan Menderes’e karşı, beklentilerinin hayranlığa dönüşmeye başladığı dönemde, onu da dönüştürme çabasına girişmiştir. Ondan “Hep’çi” olmasını istemiştir. Hep’çi olmaktan kasıt, parçalara bakmadan bütüncül ve radikal kararlar alması gerektiğidir. Bunun için olması gereken ise akıl ve cesarettir. Bunların da başbakanda olduğuna emindir. Bu konu üzerinden kastettiği nokta ise, kendisine muhalif olan basında resmi ilanların sayısının, **Büyük Doğu**’dan fazlalığıdır. Burada Menderes’in, davasına ve fikrine muhalif olan bu basından uzak durması, Hep’çi olması gerekliliğinden dolayı elzemdir (Kısakürek, [1952] 2013: 28-29).

Necip Fazıl’ın ve çevresinin büyük bir sevgiyle bağlı olduğu Menderes’e yönelttiği talepler, siyaset dışı, duygusal içerikli olduğu görülmektedir. Başbakan yaptıklarından dolayı övülmekte ama ilişki kurduğu birçok kesiminin güvenilir olmadığından dolayı kendisine karşı dert yanılmaktadır. Açıkça kendilerine ilgi duyulması gerektiğini vurgulamaktadır ve DP iktidarı boyunca da bu talep sık sık dile getirilmiştir.

Böyle bir siyasi ortamda yazdığı bir yazıda, Adnan Menderes kendisini bu kadar sevdirdiği ve kendine ümit bağlattığı için, kendisinden beklenen istekleri yerine getirmek zorunda olduğunu dile getirmiştir. İslamcıların ne kadar hasreti varsa, hepsini başvekilden bekleyip, isteyecektir. Başbakanın ruhundaki derinlik, milli iradenin isteklerini reddetmemek zorundadır (Kısakürek, [1952] 2013: 170-172).

4.1.3. Dini ve Milli Duygularla Başbakana Bağlılık

Başvekil Adnan Menderes’e yapılan muhalefetin yapıcı değil yıkıcı olduğunu anlatan birçok yazı, **Büyük Doğu**’da yer almıştır. DP’ye muhalefetin gizli amaçları ve işbirliği olduğu vurgusu sürekli yapılmıştır. Bu muhalefet tarafından zor günlerin geçirildiği CHP dönemini tekrar getirme çalışmalarıyla, din düşmanlığı yapılmaktadır. Bu muhalefetin demokrasi, hürriyet, medeniyet yaftası altında gizli

ajandaları vardır. Bu istekler adı altında; İslamiyet'in ülkeden silinmesini, fuhuş ve zinanın artmasını, sermayenin Yahudilere aktarılmasını istemektedirler. Bilimsellik adı altında komünizmi, insanlık adı altında Yahudiliği yaymaya çalışmaktadırlar. Tüm bunların farkına varıp yapılması gereken, Adnan Menderes'e sınıksız yapışıp korumaktır. Çünkü o günkü şartlarda, bu husus din ve milliyet borcudur (Kısakürek, [1952] 2013: 53-55).

İçerideki muhalefetin dışarıdan destekli olduğuna inanan bir çizgi, Necip Fazıl'ın önderliğinde **Büyük Doğu**'da da mevcuttur. Aslında gizli hesaplaşmalar vardır. Düşünce farklılıklarını dile getirilmesinin sebebi, ülkeyi karışıklığa götürme olarak görülmektedir. Din düşmanlığı yüksek seviyede olmakla beraber, kültür erozyonu ve komünizm tehlikesi olduğu dile getirilmiştir. Bundan dolayı taraf olmak gerekmekte ve safları güçlendirmek gerekmektedir.

Necip Fazıl Kısakürek, yazılarında bir şeyler eleştirirken genelde tarihi bir bakış açısı kullanmıştır. Başlangıç olarak da Tanzimat'ı ele alır. Tanzimat ve Islahat devrinin sadrazamlarını, İttihat ve Terakki'nin liderlerini, Tek Parti'nin başvekillerini başarısız bulur. DP dönemindeki bazı problemleri de hep bu tarihsel silsile içinde ele alır ve suçlamaları da geçmişe yönelik yapmaktadır.

Böyle bir eleştirel tabloda, başlangıçta kuşkuları olduğu DP'ye ve Adnan Menderes'e yaklaşmasının sonucunda, yazıları yeni boyutlar kazanmaktadır. Köksüz siyaset sahnesine, vicdanların kiraya verildiği bir dönemde çıkabilme şansı bulan Adnan Menderes'e kara sevdâ ile bağlanması gerektiğini belirtmiştir. Hatta bunu daha da ileriye taşıyıp böyle bir kara sevdâyı, İslam'ın emri olarak gördüklerini belirtmiştir (Kısakürek, [1952] 2013: 60-63).

4.2. Dergiden DP'ye ve Başbakanı Serzeniş

Yazım gücü ve hitabeti güçlü olan Necip Fazıl Kısakürek, kuşkusuz DP döneminin önemli İslamcı figürlerinden biridir. Kurduğu **Büyük Doğu** Dergisi- belli dönem gazete olarak da yayımlanmıştır- iktidar tarafından; yeri geldiğinde övgü alan, yeri geldiğinde başbakanlık tarafından örtülü ödenekten para aktarılan, yine aynı

iktidar tarafından kapatılan ve başyazarı hapse giren bir dergidir. Kısakürek'in bu denli inişli çıkışlı bir dönem geçirmesi kendisinin, gündemde fazlasıyla yer bulmasına yardımcı olmaktadır. Tek parti döneminde sıkıntılar yaşayan diğer İslamcı-muhafazakar yazarlar gibi, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı, DP'yi çıkış yolu olarak görmektedir. DP'nin çeşitli eksiklikleri olmasına rağmen, önceliğini CHP iktidarının son bulmasına verdiği için, DP'yi desteklemiştir.

Yine etkileyici ve ajitasyonlar barındıran bir yazısında, beklenmedik sözler de kullanmıştır. Açıkça DP'yi muvazaa olarak kurulan bir parti olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu yazı çok şaşırtıcıdır çünkü muvazaa derken, DP'nin danışıklı bir şekilde CHP tarafından kurulduğu iddia edilmektedir. DP'nin kuruluşunda, en çok cevap vermek zorunda kaldığı, iddiaların başında gelen bu yakıştırmanın yanı sıra, yine yazısında DP'nin iktidara ucuz bir şekilde geldiğini dile getirmiştir. Tüm bunlara rağmen, bu şartlarda iktidara gelse de, DP'nin gerçek inkılâpları yaparak inkılâp partisi olması beklentisini de dile getirmiştir. Yazının teması, Adnan Menderes'e bağlı ve yanında olmalarına rağmen, gerekli ilgiyi görememelerinden ve hatta bir yıl hapis yatmaktan dolayı ince sitemler içeren ama yine de tek umutlarının başbakan olduğunu anlatan minvalde ilerlemiştir. Adnan Menderes'e; CHP'nin yanlış politikalarına bağlı olarak sıkıntı çeken Türk halkı büyük bir ilgi duyarken, başvekilin aklını iktidarından yararlanmak isteyen küçük grupların çeldiğini belirtmiştir. Bu gruplar rahatlarını muhafaza ederken, kendisi gibi İslam'ın yolunda ilerleyenlerin ise hapis yatarak zorluk çektiğinden yakınmaktadır.

Müslümanlığı veba hastalığı gibi gösterenlere, milletin ruhunu çığneyenlere başbakan "bendendir" dese de bunu ret edecek ve böyle olmadığını gösterecek olan Necip Fazıl ve Büyük Doğuculardır. Bu mukaddes duygulara sahip insanları yakacak olan aleti tutan Adnan Menderes'tir. Ancak tüm bunlara rağmen son umutlarının yine başvekil olduğunu ve bu acılı günlerin geçip Menderes'in doğru yolu bulacağına inançları tamdır (Kısakürek, 1954: 2-18).

Kuşkusuz DP iktidarını en çok zorlayan hadiselerden biri Ahmet Emin Yalman suikastıdır. Tıpkı **Sebilürreşad** Dergisi gibi **Büyük Doğu** Dergisi de, DP'nin bu konuda yaptığı açıklamalar ve soruşturmalar dolayısıyla oldukça tepkili ve şaşkındırlar. Kendilerini "Büyük Doğucular" olarak adlandıran bir heyetin ele aldıkları bir yazı ile bunu çok iyi anlamaktayız. CHP döneminde yaşadıkları

baskıları, DP döneminde aşacaklarına inandıklarını ancak Malatya Suikastını istismar eden kesimlerin etkisine girerek, 22 milyonluk nüfusun düşüncelerinin ayaklar altına alındığı belirtilmiştir. Çünkü ülkenin neredeyse tamamının **Büyük Doğu** çizgisinde olduğu düşünülmektedir. Ülkede azınlık olan CHP zihniyeti ve onların destekçisi olarak nitelendirilen Masonların fikrine inanan bir DP'nin, milletçe ağlama gibi duygu çöküşü oluşturduğundan dert yanılmıştır. Oysaki DP'nin 27 yıllık CHP iktidarının yıktıklarını onardığı ve bundan dolayı da kendilerinin sevgilisi olduğu gerek suikast sonrası yapılan soruşturmalardan ve gerek Patrik Athenagoras'ın yaptıklarının 163. Maddeden işlem görmemesinden dolayı kendilerinin terk edildiği hissine kapıldıkları belirtilmiştir. Bu gidişat noktasında ağlamakla beraber çıldırmak gerektiğine inandıkları, şiddetle vurgulanmıştır (Kısakürek, 1954: 3).

4.2.1. Başyazardan 1954 Yılı Seçimi Karşılaştırması

Serzeniş tarzında yazılan yazılar DP'nin iktidara geldikten sonra geçen dört yılı için yapılan serzenişlerdir. Çünkü bu yazılar, 1954 seçimlerinin arifesinde yazılan yazılardır. Kendi deyimleriyle çok güzel başlayan bir birliktelik sonrası, sevdiklerinin kendilerini bırakması sonrası yaşanan hayal kırıklıklarını kapsamaktadır. Bu halet-i ruhiye içinde, Başyazar Necip Fazıl'ın seçim arifesinde, seçimlere yönelik CHP-DP karşılaştırılması ise oldukça serttir.

Halk Partisi kazanırsa;

Kendisinden müdevver olup Demokrat Parti zamanında mürekep faiziyle geliştirilen baskı kanunları, bin misli daha şiddetlendirilir.

DP idaresi irticai himaye etmekle suçlandırılır ve irticai ezmenin ne demek olduğu ispat edilir.

Hiçbir şeyin özü ve hakikati konuşulamaz. Fikir ve mesele yasak edilir.

Dışımıza karşı köle, içimize karşı eşkıya siyaseti, kemal-, haşmetle tatbik olunur.

Türk parası 2 milyar liraya çıkar ve ismi milli servet olur.

İş ve para, Yahudi ve kozmopolitlerden kendilerine geçer.

Partik Athenagoras'ın nüfuzuna ilişilemez.

Bir intikam ve terör devri açılır ve belki darağacı ormanları türer.

Hülasa, Halk Partisi daha evvel neyse, buna bir de DP tatbikatından aldığı ders biner ve başımıza, biraz daha akıllanmış ve kurnazlaşmış, korkunç bir eşkıya kadrosu musallat olur.

Demokrat Parti Kazanırsa;

Bir taraftan radyolarda Kuran okuma emri, bir taraftan da vicdanlarda Kuran'dan ilham alma yasağı devam eder.

Başı ezilecek kim ve ne varsa irtica ile itham edilebilir.

Değişmez ve zaten değişemez olan dış siyaset bütün pasifliğiyle sürüp gider.

Güya her şey konuşulur, fakat hiçbir şeyin hakikati gösterilemez.

Türk parası 2 milyar liraya çıkar ve bunun yarısı köylüye dağıtılır.

Şahsi teşebbüs maskesi altında bazı zümre sermayelerinin tahakküm ve istismar hareketi yeni sahalar elde edilir.

Patrik Athenagoras'ın nüfuz sahası, Sultanahmet ve Ayasofya semtini içine alacak kadar genişler.

Amerikan yarımını ile vatan sathına cila çekme işi başarı ile yürütülür ve buna kalkınma ismi verilir.

Hülasa, DP daha evvel ne olduysa, buna bir de hiçbir aksülamel görmemiş olmanın cesareti biner ve başımıza (H.P. ruhu ve Makyavelizm) den doğma bir melezler zümresi çullanır.

Hüküm;

Halk Partisi: Yeniden getirilmesi, yeniden diriltilmesi muhal olmak icab eden, tekrar dirilirse her şeyi ve hepimizi gebertecek olan mutlak insafsız...

Demokrat Parti, getirilmemesi için her şeyi yapmış, tek ümid bırakmamış, üstelik öbürünün yüz vermediği hiziplere kapı açmış ve bunların hatırı için Türk milletini incitmiş olan kısmi samimiyezsiz...

Ey çilekeş Türk! Bu vaziyette, davetleri muhal iki kutup arasında ne yapacaksın? Hiç mi rey vermeyeceksin? O zaman istemediklerin daha kolay gelir ve sen tam manası ile kendi kendini iptal etmiş olursun! Mecbursun; kaderin sana biçtiği bu çetin imtihan karşısında, istemeye istemeye sandık başına gitmeye ve rey vermeye mecbursun!

Tek yol;

Kimde ve hangisinde asgari bir salah istidadı, kendi içinden mücadele ve tezat ifadesi görüyor ve bu tezadı bir gün kendi zümresinin galibiyetiyle tesviye etmek ihtimalini yaşatan bir takım müspet şahıslar buluyorsan, reyini o tarafa vereceksin! Bu herhalde Halk Partisi Değil! (Kısakürek, 1954: 18).

Karşılaştırmayı ele aldığımızda DP'nin selefi CHP'den pek farkı olmadığı dile getirilmektedir. CHP iktidara gelirse zaten kendisinin başlattığı, DP'nin de belli oranda arttırarak devam ettiği baskı kanunlarını, olağanüstü derecede arttıracaktır. DP'yi irticayı himaye etmekle suçlayacak ve hem DP'yi bu konuda ezecek hem de kendi politikalarınca irtica ile nasıl mücadele edileceğinin gösterecektir. Bu madde **Büyük Doğu** Dergisi ve bu derginin çizgisine sahip birçok yayının da çok zor dönem geçireceğine işarettir. Bu maddeyle benzer olarak, fikir özgürlüğü ortadan kaldırılacak ve gerçekler artık konuşulamayacaktır. Yine **Büyük Doğu** bu konuda kendisini tehlikede görmektedir. Çünkü CHP'nin, derginin fikirlerini ilan etmesine engel olacağı inancı hâkimdir.

İş alanları ve sermaye Yahudi ve işbirlikçileri eline geçecektir. Tüm ekonomiyi ele geçiren bu gruplar kuşkusuz siyaseti de etkileyecektir. Dönemin patriği, misyoner olarak adlandırılan ve Anadolu'yu Hıristiyanlaştırma ülküsü güttüğü iddia edilen Athenagoras'ın nüfuzu erişilemeyecek boyutlara ulaşacaktır. Bunları yapmak için ise intikam dönemi açılacak ve belki de ardı kesilmeyen idamlar gelecektir. Özet olarak adeta demokrasi yıkımı olacaktır. Bu anlamda CHP kendi çizgisini devam ettirmek isterken bir de DP döneminde aldığı dersleri de hesaba katarak, daha akıllanmış ve kurnazlaşmış bir iktidar olarak ortaya çıkacaktır.

CHP kazanırsa oluşacak dehşet tablosu belki DP kazanırsa oluşmayacaktır. Ancak eskisi gibi olmayan, tutarsız bir iktidar İslamcılarını beklemektedir. Radyolarda Kuran okumayı serbest bırakan ama bir yandan da vicdanlarını Kuran'dan ilham alanları suçlayan bir DP'nin olması sert bir şekilde eleştirilmiştir. Başlı ezilecek diye tanımlanan kesimler, irtica ile itham edilecektir. Yani CHP ile aynı silahı farklı şekillerde kullanacaklardır. Konuşma hürriyeti belki tamamen kaldırılmayacak ama gerçekler saklanacaktır. Patrik Athenagoras'ın nüfuzu, Müslümanlar için önem taşıyan Sultanahmet ve Ayasofya semtini içine alacak kadar genişlemesi, 163. maddeden yargılanması beklenen patriğin gücünü arttıracaktır. Bir dikkat çekici nokta ise, kalkınma diye adlandırılan hamlelerin, Amerikan yardımıyla yapılan suni hamleler olarak nitelendirilmesidir.

Büyük Doğu'nun çizdiği bu tabloda, seçmenlere çaresizlik içinde kaldıklarını ama yinede istemeye istemeye oy kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Hatta vatandaşlar çilekeş olarak tanımlanmış ve bu iki kutup arasında sıkışmasından dert

yanılmıştır. Dergi okuyucularına oy verirken ise, ne olursa olsun içinde az da olsa müspet siyasilerin bulunduğu partiye yani DP'ye oy vermesi yönünde fikir verilmektedir. CHP ile geçmişten gelen husumet her şeyin önüne geçmiştir. Yapılan eleştirilere baktığımızda kötünün iyisi bile denemeyen DP, çıkış noktası olarak görülmektedir.

4.2.2. Dergiden DP'ye 1954 Seçimleri Sonrası Uyarılar

Büyük Doğu'nun birçok yazısının başında, “bu yazı Büyük Doğuculardan bir heyet tarafından yazılmıştır” ibaresi bulunmaktadır. İlerleyen yazı döneminde de bu konuyla ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Bu heyetin Necip Fazıl'ın reisliğinde, dokuz kişilik bir heyet tarafından yazıldığı duyurulmuştur (Kısakürek, 1954: 3).

Bahsedilen heyet tarafından, DP'nin büyük bir seçim zaferi kazandığı ve meclisi adeta kontrolüne aldığı seçim sonrası bir yazı ele alınmıştır. Mecliste büyük çoğunluğu almış, 1950 seçimlerindeki oyunu da arttırarak iktidar olan DP'ye, uyarı niteliğinde bir yazı yazılmıştır. İktidarının ilk dört yılının İslamcı cenah açısından muhasebesi yapılmaktadır. Olay olay, kronolojik olarak ilerleyen yazıda, DP'nin yapması gerekip yapmadığı, yapmaması gerekip yaptığı eylemler; beklenti ve hayal kırıklığı olarak ele alınıp işlenmiştir. Aslında yazı, DP'ye yazılmış bir yazı gibi görünse de asıl hitap edilen Adnan Menderes'tir.

Ezanın eski diline döndürülmesinden sonra büyük bir beklenti doğduğu ve heyecan uyandırdığı ama CHP'nin “getiriyoruz ama tatbik etmeyeceğiz” dediği 163. maddenin DP döneminde uygulanmaması gerektiği ancak uygulandığı belirtilmiştir. Bu yasayı kaldırmak yerine kullanmak üzüntü yaratmıştır. İzmir'de ve bazı yerlerde “bu memleket Müslüman'dır ve Müslüman kalacaktır; Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir” derken, bu engelli yolda Müslümanlara sahip çıkılmadığı ve bu icapları yerine getirmek için yapılması gereken eylemlerin uygulanmadığından dert yanılmaktadır.

Çorum DP (1952) kongresinde, parti programının kaidesine bağlı şahıslardan mukaddesatçı sesler yükseldiğinde, bazı muhaliflere hoş görünmek amacıyla,

bahsedilen üyelere sırt dönülmesi eleştirilmektedir. Basında çok ses getiren bu kongrede alfabe değişikliği, fesi tekrar getirmek gibi basında yer bulan isteklerde yer almıştır. Yazıda bu taleplere yer vermemekle beraber, aşırı isteklerin olduğu belirtilmiştir. Ancak bu aşırı istekleri talep edenlere cephe almak yerine, düzeltici hamleler ve görmezden gelinerek “idare edebilme” yolunun seçilmemesi eleştirilmiştir.

Adnan Menderes’in Kayseri’de dile getirdiği “dini irtica sözü bir istismardır; böyle bir korku yoktur, asıl siyasi irticadan korkalım” sözü ile yürekleri hoş tutarken; Malatya Suikastı sonrası bu taahhütler adeta geri alınmıştır. Böyle gafletlerin dünyanın her yerinde vuku bulduğu, ferdi bir olay olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir. Ama bunun yerine, 27 yıllık CHP döneminde ezilen Müslümanların, DP iktidarıyla tam nefes almaya başlarken bu suikast girişimi sonrası tekrar ezilmeye başladığı dile getirilmiştir.

Beklentilere devam eden yazıda; kanunlara ve geleneklere aykırı beyan veren ve DP iktidarı içinde adeta imparatorluk kurduğu belirtilen, Patrik Athenogoras’ın bu kadar sivrilmesine izin verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Etnik-i Eterya cemiyetini yöneten patriklerin bile bu kadar cüretkâr olmadığı eklenmiştir. Ayrıca bu olaylar ülkede gerçekleşirken, mukaddesatçı vekillerin partiden atıldığı belirtilmiştir. Ama DP’nin onları atmak yerine, onları atmak isteyenleri partiden uzaklaştırması gerektiği, halkın isteğinin bu yönde olduğu dile getirilmiştir.

Yukarıdaki beklentilerin dışına çıkarak yapılan eylemlere rağmen büyük bir seçim zaferi kazanılmıştır. Ama bu talepler yerine getirilmediği için oyların arttığının düşünülmemesi gerektiği uyarısı yapılmıştır. Eğer bu istekler yerine getirilse CHP’nin tek bir vekillik bile alamayacağı iddia edilmiş ve hatta daha ileri gidilerek Malatya’dan milletvekili seçilen İsmet İnönü’nün vekil seçilmeyi bırakın vatan dışı hüviyet olarak ilan edileceği belirtilmiştir. Diğer bir deyişle İsmet İnönü, vatan haini ilan edilecektir. Ayrıca DP’nin oylarının artmasından dolayı yaptıkları değil, ilahi bir lütuf ve rakibine karşı toplumda nefret duygusu oluşmasından dolayı gerçekleştiğine değinilmiştir. Son uyarı olarak iktidara geldiğinde dilini değiştiren sahtekâr muhaliflerin tatlı sözleri yerine, dostlarının acı sözlerine dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İktidarının kalıcı olması ve gelecekte sorun çıkmaması için bu uyarıların dikkate alınması gerektiğine ısrarla değinilmiştir (Kısakürek, 1954: s. 3).

Oylarını arttırmış ve meclisi domine eden bir partinin, seçimlerden hemen sonra bu kadar eleştirilmesi, geçmişteki olaylarla açıklanmıştır. DP'nin 1954 seçim zaferi küçümsenecek gibi değildir. Ancak Büyük Doğucular İslamcıların çektiği sıkıntıları dile getirmiş ve buna rağmen seçimde oyların artması belki de kendilerinin daha da unutulabileceği korkusunu oluşturmaktadır. Çünkü derginin başyazarı Necip Fazıl'ın bu dört yıllık sürede hapis yatması ve soruşturma geçirmiş olması da sıkıntılarının taze olmasına sebep olmaktadır. DP'ye, İslamcıları göz ardı eden bir politikadan uzaklaşması ve verdiği sözleri tutması gerektiği yönünde beklentilerini dile getirerek, kendilerinin unutulmaması vurgusu ısrarla yapılmıştır.

Bir diğer yandan da iki “maaleseften” birinin kazandığı belirtilmiştir. DP iktidara geldikten sonra madde ve ruh sathında beklenen inkılâbı yapamadığı ve milli kurtuluş eserinin inşa ehliyetine çok uzak kaldığına değinilmiştir. Halk Partisi'ne duyulan milli nefret sayesinde DP kazanmıştır. DP'nin yaptıklarına bakıldığında, manevi duygulara karşı icraat yapsa bile bunun kökeninin CHP olduğu düşünüldüğünden, DP'nin değil CHP'nin suçlandığı dile getirilmiştir. Hatta daha da iddialı bir şekilde DP'nin CHP'den farksız olduğu ve hatta içerisinde bulunan bazı grupların CHP'den daha baskın olduğu dile getirilmiştir. Ancak yine de DP içinde bazı umut içeren düşünceler de olduğu bilinirken, bunun uygulayıcısı olabilecek biricik kişinin Adnan Menderes olduğu belirtilmiştir.

Büyük Doğucular için ehven parti DP'nin iktidara gelmesi, Allah'ın kendilerine “marazlardan maraz seç” emrini verdiğinden dolayı yaptıkları seçimden kaynaklanmaktadır. Ama bu marazın içersinde, tedavi edecek doktorun da olması, kendileri için daha iyi bir tablo çizmektedir. Zira CHP iktidar olsaydı, **Büyük Doğu** Dergisi'nin kapatılacağı ve Büyük Doğu ülküsünde olanların da kendilerini kabul edecek başka bir devlet arama girişiminde bulanması gerekeceğine vurgu yapılmıştır (De., 1954: 10-11).

Zorunlu DP taraftarlığı gibi görünen bakış açısı, CHP karşıtlığı olarak da tanımlanabilir. Burada beklentilerin yerine gelme olasılığı üzerinden bir taraf tutulduğu açıktır. Çünkü dergi ve çevresi, CHP tarafından bu beklentilerin yerine getirilme olasılığını imkânsız olarak görmektedir. Ancak DP'ye karşı da yer yer kine varacak ağır eleştiriler görülmektedir. Ama CHP'den farklı olarak güvenilen, umut

edilen Adnan Menderes faktörü, DP'yi öne çıkarmaktadır. İslamcılarda, başbakanıyla partiyi ayrı düşünen siyasi havanın hâkim olduğunu söylemek mümkündür.

Dergide seçim sonrası yazılan yazılarda hep bir yergi vardır. Birçok yazıda DP'nin milli ve manevi ruhu yükseltmesi gerekirken bunu yapmadığı, selefinin yolunda ilerlediğini ancak CHP'ye özgü olarak nitelendirilen hataları yaptığında, hatanın CHP'ye yorulduğunu belirten yazılar yazılmaktadır. Bu hatalar halk tarafından CHP'ye yorulduğundan dolayı DP siyasi olarak rahat etmektedir. Bu konu ayrı ayrı köşelerde işlenmiştir. Bu eleştirileri yaparken şaşırtıcı noktalara değinilmiştir. CHP döneminde Atatürk'ten bahsetmek yasak değilken DP döneminde yasak olduğu belirtilmiştir. Yine CHP döneminde, 163. madde hiçbir savcının kullanmaya cesaret edemeyeceği göstermelik bir yaptırım iken, DP döneminde belediye cezalarından daha verimli olduğu belirtilmiştir. DP'nin bu yasayı iktidarın şekillendirmede bir silah gibi kullandığına değinilmiş ve bu durumun özgürlükleri kısıtladığı anlatılmıştır. Bu durum, ağız ve ruhu kilitli, Amerikan malı demokrasi örtüsü altında kalmış bir millet oluşmasına sebebiyet vermiştir (Kısakürek, [1954] 2013: 231-233).

Büyük Doğu Dergisi deyince akla gelen Necip Fazıl Kısakürek'in DP yorumları, hem İslamcıların hem de derginin dönemin iktidarıyla kurduğu ilişki bakımından önemlidir. 1954 seçiminin hemen sonrasında, yazdığı yazılarda, DP'ye karşı hep bir hayal kırıklığından bahsetmektedir. Beklentilerin altında kalan bir iktidar izleniminden dolayı, tepkisel yazılar yazmıştır. Bir yazısında DP'den önceki dönemde belli kesimlere karşı savaş beklerken, belli kesimlerle barış beklerken, Batı'dan demokrasi beklerken, sonuçsuz kalan beklentiler silsilesi oluşmuştur. Sonrası içinse; 1950, 1954, 1958 hesaplarından ümit etmeyi, masal, hava, serap olarak nitelendirmiştir. Tablo böyleyken yine de ümit etmekten vazgeçilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu iyimserliğin sebebi olarak ise "Müslümanlıktan gelen Allah'a inanç" gösterilmektedir (Kısakürek, 1954: 2).

Büyük Doğu'ya baktığımızda, CHP'ye kurumsal olarak, İsmet İnönü'ye kişisel olarak hakarete varan eleştiriler yapıldığını görmekteyiz. Bu sertlik konusunda, **Sebilürreşad**'dan daha da öndedir. 1954 seçimlerinin sonuçları karşısında DP eleştirileri yaparken de bu tip yollara başvurulmuştur. Karikatürle hicve sık başvuran derginin bir karikatürü bu konuda önemlidir. Yaşlı ve tüyleri

yolunmuş bir horozla, genç ve gürbüz bir horozun kafa kafaya gelerek birbirine meydan okuduğu, derginin kapağındaki karikatürle, seçim sonuçları değerlendirilmektedir. Altında yazan bilgilendirme yazısında ise; kart ve yolunmuş horozla onun tohumunda yetiştirme genç ve şaşaalı horoz arasındaki kavganın resmidir. “Ey kahraman, hasmın bu olduğu için muzaffersin!” yazmaktadır (Kısakürek, 1954: 1).

Yapılan vurguya baktığımızda, DP’yi öz itibarıyla CHP’ye benzetmekten kaçınılmadığını görmekteyiz. Ayrıca rakibin güçsüz ve yıpranmış olduğu için DP’nin başarılı olduğu anlamına gelen bir mesaj verilmektedir. Gelen başarının yapay bir başarı olduğu, bundan dolayı bu hayale kapılıp kendini büyük görmemesi gerekmektedir. Muhalefetin yetersizliğinden doğan başarının pek de başarı olmadığı yönünde bir eleştiri sunulmuştur. Kart ve tüyleri yolunmuş olarak görülen CHP’nin, ne kadar küçümsendiğinin de açıkça gösteren bir kapak resmidir.

Seçimlerden iki ay sonra yazılan yazıda da yine benzer noktalara değinilmiştir. CHP’nin 1950 seçimlerini bütün rezilliklerini örten gururu yüzünden kaybetmiştir. Yerine gelen DP gurur ve kibir yapmadığı için iktidarı ele geçirmiştir. Ama ikinci kez seçimi kazanması CHP’ye büyük bir darbe indirmişken, DP’yi gurura düşürmüştür. Bu eyvah denecek noktalara gelindiğinin belirtisidir ve bu noktada bir uyarı yapılmaktadır. **Büyük Doğu**, çizgi olarak DP’ye yakın olduğunu belirtmekte ve CHP’nin taktığı hakimiyet tacını takmaması gerektiğini, milletin istediği gibi olması için bu uyarıların yapıldığı belirtilmiştir. Bu beklenti, gelmemesi gereken çizgiye dört yıl mesafe varken yapılmış bir erken uyarı mahiyeti taşımaktadır (Kısakürek, 1954: s. 3).

4.3. Büyük Doğu’nun Tekrar Yayınlanması

DP iktidarı döneminde, birçok kere soruşturma geçirmiş ve hapis cezası almış Necip Fazıl Kısakürek, basımına üç yıla yakın ara verdiği dergi basımına 1956 yılının Mart ayında tekrar başlamıştır. Bir yıl üç ay hapis cezası aldıktan sonra, başta ekonomik nedenlerden dolayı olmak üzere, bazı nedenlerden ötürü **Büyük Doğu**’yu

hapisten çıkar çıkmaz basamamıştır. Derginin tekrar basımı için şartların olgunlaşması için belli bir sürenin geçmesi gerekmiştir.

Geçen süre zarfından sonra basılan dergideki ilk yazısında, en büyük beklenti içerisinde olduğu kişi yine Adnan Menderes'tir. Onun iktidarında ve başvekilliğinde yaşadığı zorluklara, suçsuz olduğunu açıkça dile getirmesine rağmen aldığı hapis cezasına karşın, tek umut olarak yine Menderes'i görmektedir. Bunun nedeni olarak ise, son aylarda Menderes'in mahzun çehresinde meydana çıkmaya başlayan manevi teşviktir. Bu manevi teşvikin ise Adnan Menderes'te kendiliğinden oluşmadığını, **Büyük Doğu**'dan ona giden ilgi sonucunda, başvekilin manevi olarak ruh dünyasında oluşan bir değişiklikten kaynaklandığını dile getirilmiştir. Bu değişikliğin uzaktan sezgilere dayalı bir değişiklik olması, muhalif zihinlerde **Büyük Doğu**'nun Menderes tarafından maşa olarak kullanıldığı fikrini uyandıracaktır. Ama Necip Fazıl'a göre derin bir Müslüman ve Türk, Allah'ın kalplere hükmedişinin esrarını bilen, milletini seven ve olayların dış yüzünü bilen bir insan böyle düşünmeyecektir. Adnan Menderes ile **Büyük Doğu** arasında oluşan manevi ışığı fark edecektir (Kısakürek, [1956] 2013: 258-260).

Suçsuz yere hapiste yattığını düşünen Necip Fazıl, bunun nedeni olarak Menderes'i değil onu yanlış yönlendiren çevresindeki kişileri görmektedir. Bu hapis cezası **Büyük Doğu**'nun da kapanmasına sebep olmuştur. Geçen uzun süre zarfından sonra yazılan ilk yazıda, başvekilin özel bir bakış açısıyla bakarak anlayabilecek olan manevi değişimine son derece inanan bir duruş sergilemesi ise, olanı değil de olması gerekeni isteyen bir görüntü çizmektedir. Bunun maşa olarak adlandırılabilmesine kendisinin değinmesi, umut vaat eden yazının altındaki şüpheyi ortaya çıkarmaktadır. Ama yine de Necip Fazıl, Adnan Menderes'e olan hayranlığını ve beklentilerini, İslamcıların da duyduğu hayranlığı da içine katarak, **Büyük Doğu**'da ele almıştır. Bazı yazılarında talep ve beklentilerini artık daha net ifade ettiğini görmekteyiz. Hitap şeklini ise, edebi yönü çok güçlü olduğundan, çeşitli benzetmelerle ve övgülerle yapmaktadır.

Bir yazısına Adnan Menderes'ten "O" diye bahsetmiştir ve yazısının başlığı da "O'na" olarak belirlenmiştir. Bu yazıda Menderes olduğu belli olan istek mevkiine, daha önce bahsettiğimiz gibi "Hep'ci" olması gerektiği vurgulanmıştır. Hep'ci olmak cesaret ve zekâ sahibi olma özelliğini gerektirdiğine yukarıda

değınmiştik. Necip Fazıl'a göre bu özellikler i Menderes'te zaten ziyadesiyle bulunmaktadır. Bu konuda halk başvekilin yanındadır. Yıllardır yapılması gerekirken ve Necip Fazıl tarafından sürekli uyarılmasına rağmen yapılmamaktadır. Bu siyasi tavrın açıkça ne anlama geldiğini ise yazının ilerleyen bölümlerinde izah etmiştir. Bu eylem toplu bir halde tasfiye planıdır. Yani, kafasında tasarladıklarını cesaret ile bir kerede yok etmesi ve tek hamlede söküp atmasıdır. Burada neşter vurulması gerekenler ise; başbakanın kendi partisinin içindeki ve dışındaki muhaliflerin, fikirlerinin ve şahıslarının tahrip edilmesidir (Kısakürek, 2013: 267-269).

Bu anlamda verilen tavsiyelere, iktisadi önerileri de örnek gösterebiliriz. Gündemi sıkı takip eden bir başyazar olan Necip Fazıl, bazı yazılarında İslamcı talepler ve CHP karşıtlığı dışında genel konulara da değinmektedir. Siyasi alanda, birbirinden ayrı birçok konuya değindiğini görmekteyiz. İktisadi anlamda sıkıntıların hissedilmeye başlandığı, DP'nin ikinci iktidar dönemine adım attığı dönemde ekonomik konulara kendince değinmiştir. Ekonomik konular üzerine bazı önerilerde bulunmuştur.

İktisadi anlamda yapılacak yenilikleri, milli iktisat savaşı olarak tanımlamaktadır. Bu da bankacılık sektörüne para kazandırmak, bilhassa makine alanında yapılan ithalatın durdurulması ve bu ürünlerin ülkede yapılması ile sağlanacaktır. Derhal milli otomobil, traktör, radyo üretimine başlanmalıdır. Dönemin zenginlerinin, kendi deyimiyle, "Kadillah isteklerinden İllallah geldiğini", sermayenin yurtdışına aktığını eleştirmektedir. Bunun yerine adı "Ankara veya Çankaya" olan arabalar yapılabileceğini önermiştir. İlk başta bu araçlar teneke görünümlü ve berbat arabalar olabilir ancak yerli araç olacağından, daha şerefli olacaktır ve milli ruhun da gelişmesini sağlayacaktır. Necip Fazıl'a göre bu yenilik gerçekleşirse gerçek Kurtuluş Savaşı kazanılmış olacaktır (Kısakürek, 2013: 274-275).

4.3.1. Kısakürek'in Gözünde Menderes'in Farkı ve Tasviri

Dile getirdiğimiz gibi **Büyük Doğu**, partisinde iktidarını güçlendiren Adnan Menderes'i, DP'nin önünde tutmuştur. Kendisine methiyeler düzülmüş, kendi

tarafına geçirmek için dönüştürme amaçlı fikirler sunulmuş, adeta kurtarıcı olarak görülmüştür. Bunun farklı nedenlerini birçok dergi yazısında dile getirilmiştir.

Başyazar Necip Fazıl Kısakürek, her partinin programıyla lideri, lideriyle programının eşit düzeyde olduğunu belirtmiştir. Ancak Başvekil Adnan Menderes'in kendi partisinin programının önünde olduğunu vurgulamıştır. Yani Adnan Menderes, bazı yaptığı icraatları, DP'ye rağmen yapmaktadır (Kısakürek, [1956] 2013: 280-282). Bundan dolayı da başvekil ile kurduğu ilişkiye önem vermektedir. Başka gazetelerde ve dergilerde, Necip Fazıl'ın Adnan Menderes ile kurduğu ilişkiyi yandaşlık olarak tanımlayan yazılar da mevcuttur. Necip Fazıl'ın, Adnan Menderes'in 27 Mayıs Darbesi sonrası mahkemede verdiği ifadelerde başbakanlık örtülü ödeneğinden para aldığı ifade edilmiştir. Necip Fazıl kendisi de Menderes ile ilgili yazdığı kitabında da bunları doğrulamıştır.

Ancak o dönemde yazdığı yazılarında, kendisinin CHP iktidarı döneminde Başbakan Recep Peker'den gelen para teklifini reddettiğini belirtmiştir. Bundan dolayı da Adnan Menderes ve DP ile kurduğu ilişkinin samimi ve dava uğruna olduğunu belirtmiştir. Bu konudaki tenkitleri de oldukça sert bir şekilde eleştirmiştir. Adnan Menderes'e bağlılığının sebebini Allah'ın emri ve davasının teşviki yüzünden olduğunu ifade etmiştir (Kısakürek, [1956] 2010: 212-213).

İktidara geldikten sonra gerek yaptıklarıyla gerek kurdukları ilişki sebebiyle Necip Fazıl Kısakürek, Adnan Menderes'e karşı yüksek ölçüde sevgi ve saygı beslemiştir. Bir yazısında ise kendi bakış açısından başbakanı şöyle tasvir etmiştir:

Türksün... Kim ne derse desin, yakından biliyoruz ki, Türk ruhunun muhteva cevherinden kalbinde pırıltılar taşıyorsun... Aile yoluyla cebin ve gözün tok... Bu bakımdan Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyetten bu yana gelen sadrazamlar ve başvekiller arasında, bu makamın sana getireceği servetten müstağni yegâne insansın. Esasen büyük ziraatçı olman bakımından da temel sınıf Türk köylüsünün nef'ine toprak sermayesini (terrien) sermayeyi kuvvetlendirme, köylüyü kalkındırma hareketinin tek amilisin... Bunun dışında büyük şehir (metropol) siyasetinle, CHP şekavet ocağının bunalttığı ruhları ve daralttığı keseleri, bin bir risk pahasına da olsa açmak isteyen liberal bir hüviyet sahibisin... Dış politikadaysa Türk milletini, bedahet halindeki biricik selamet cenahında tutmaktasın... (Kısakürek, [1956] 2014: 5-6).

Diğer bir yazısında başvekil ile karşılaştırma yaparak ele alır. Ülkenin genel siyasi ortamının, Menderesçiler ve karşıtları haline dönüştüğü bir siyasi atmosfer,

toplumun her kesimini etkilemektedir. Adnan Menderes'e gösterilen sevgi ve saygı sözleri, parti içinde de yerini bulmaktadır. Zaten parti içinde kendisine yakın olanlar tarafından çok sevilmekte, muhalifleri ile geniş fikir ayrılıkları içerisinde. Bu keskinlik istifaları getirmiş ve içinden ayrılanlar Hürriyet Partisi'ni kurmuştur.

Bu noktada tekrar Adnan Menderes'e hayran olan vekillere dönersek, parti grup toplantısında bir vekilin, "Türk Milleti Demokrat Parti'den ayrılmadıkça, sen asla başımızdan ayrılmayacaksın!" sözü oldukça yankı uyandırmıştır. Bu söz, Büyük Doğu idealine uygun bir söz olarak nitelendirilmiştir. Çünkü kendisinin ne milli şef, ne de ebedi şef olmadığı, sadece muteber ve mutemet şahıs olduğu belirtilmiştir (Kısakürek, [1956] 2014: 33-34).

Başka bir yazıda bir Menderes portresi daha çizilmiştir. Adnan Menderes'in siyasi tutarsızlıklarını dile getirmekle beraber, kendisini, büyük bir aşkla yücelten ve öven Necip Fazıl Kısakürek; başvekilin yaptıkları üzerinden siyasi tahliller yapmıştır. Başbakanı kişisel özellikleri üzerinden tasvir eden Necip Fazıl, siyaset alanında yaptıkları üzerinden de portresini çizmiştir. Edebi dilini siyasete angaje etmeyi başarmıştır.

Müsaade isteyerek yazıya başlayan Kısakürek şöyle devam etmiştir:

Alnında zekâ, asalet ve iman ışığı...

Saçlarında da, bazen bunları örten rüzgârlara tabi bir telaş

Sağ gözünde davet, sol gözünde firar...

Burnunda, herkesin sipsivri bir taazzum (kibir) alamet-i farikası görmesine rağmen zarafet...

Dudaklarında, sık sık tebessüm ve kahkaha çizgilerine bürünmesine rağmen hüznün ve melankoli

Çene kemiğinde irade ve çenende tereddüt... (Kısakürek, [1956] 2010: 220-221).

4.3.2. Başbakanın Ortadoğu Politikasının Önemsinmesi

İslamcı kesim Adnan Menderes'e Ortadoğu'da büyük başarılar sağlayan büyük lider gözüyle bakmaktadır. Onun sadece Türkiye'de değil, bu bölgede

Müslüman Devletler üzerinde de birleştiren etkisi olduğu, tıpkı **Sebilürreşad** gibi Büyük Doğu'da da düşünülmektedir. Adnan Menderes'in İran'a yaptığı gezi üzerine madde madde kaleme alınan yazıda karşımıza çıktığı gibi, Müslüman tarafı yüksek bir başbakan profilinden bahsedilmektedir. Menderes'in burada ettiği sözler ele alınmaktadır. Yüzyıllar boyunca devam eden siyasi ilişkiler üzerinden tekrar siyasi bir hareket alanı oluşmuştur. Bunda da günün getirdiği gerekliliğin yanı sıra; yıllara dayanan tarihi, toplumsal, dini bağlara dayanan bir anlaşmanın o dönem olduğu gibi gelecekte de var olacağına inançtan kaynaklanmaktadır.

Menderes'in vurguladığı bu birliktelikle, Doğu'nun Batı'ya olan bağlılığı bitecektir. Emperyalist devletler emellerine ulaşamayacak, CHP döneminde sırt çevrilen Doğu ile birlikte gelişip bölgeye birliktelik ve huzur gelecektir. Ayrıca Doğu'nun yaşadığı iktisadi sıkıntılar da çözüme kavuşacaktır. Tüm bunları inşa edecek anlaşmaların öncü mimarı ise Başvekil Adnan Menderes'tir (Kısakürek, [1956] 2013: 287-266).

İslamcılar, DP'nin Ortadoğu'da kurduğu dış ilişkilerden hoşnutturlar. Buradaki ülkelerin komünizme karşı birlikteliği – Mısır Hariç- övülmekte, öte yandan bu ülkelerin Müslüman olmasından dolayı oluşabilecek bir İslam Bloğunun hasretiyle fikirler sunulmaktadır. Bu ilişkide de başrol olarak Adnan Menderes görülmektedir.

Başvekil, Bağdat Paktı'nın oluşmasında birleştirici rol oynamıştır. Bu girişimleri Türkiye'yi Ortadoğu'da ön plana çıkarmış ve bu bölgede söz sahibi olmasını sağlamıştır. Mısır'dan başlayarak içine Suriye'yi, Irak'ı, İran'ı alan toplam alan içerisinde oluşacak ortak politika, sadece Türkiye öncülüğünde gerçekleşebilecektir. Eğer bu ülkelerin oluşturabileceği ekonomik, askeri teşkilatlanmalar oluşursa, bu birimlerin yönetiminin merkezinde Türkiye'nin olması elzemdir. Bu çalışmaları yapan ve planlar kuran Adnan Menderes'ten siyasi deha olarak bahsedilmektedir (Kısakürek, [1956] 2014: 23-24).

4.4. Derginin Muhalefete Karşı Sert Yaptırımlar Beklentisi

1959 yılına gelindiğinde siyasi ortamın iyice kızıştığı, basınının tarafını belli ettiği cepheleşme dönemi diyebiliriz. **Büyük Doğu**, Necip Fazıl Kısakürek lokomotifliğinde yayım hayatına devam etmektedir. Belli süre kapalı olmasına rağmen, başyazarının etkisiyle İslamcı camiada hala söz sahibi olduğu dönemdir. DP'yi bakış açısı değişse de, Adnan Menderes'e olan ilgi, sevgi, saygı üst seviye çıkmış, methiyeler silsilesine ulaşmıştır. Adeta başbakana, bir sevgiliye yapılan güzellemeler yapılmaktadır. Necip Fazıl'ın güçlü şairane dilini hesaba katarsak bu güzellemelerin enteresan boyutlara ulaştığını görebiliriz.

Adnan Menderes'in etrafını kötü niyetli insanların sardığı ancak o kuyusunu kazanların kuyusunu kazmak yerine, onlarla görünür mücadele verdiği için siyasi yalnızlık çektiği belirtilmiştir. Burada bazı benzetmeler yaparak devam etmiştir. Adnan Menderes'in; Aşıl'ın öfkesine, Zaloğlu Rüstem'in cesaretine sahip; bunun yanı sıra düelloya davet edilen ama korkudan intihar eden biri kadar ürkek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, aç kaplanların arasına çırılçıplak girebileceğini, bir fare tıktırısından da inanılmaz korkabileceğinden bahsedilmiştir (Kısakürek, 1959: 1).

Necip Fazıl'ın CHP'ye karşı yazılarında görülen sertleşme daha da artmaktadır. CHP'nin ilk olarak Atatürk'ü tarihten silme çalışmalarından dolayı eleştirir. CHP'nin Milli Şefliği kabul etmesiyle birlikte, Atatürk'ü unutturma çabalarının arttığını dile getirmiştir. Şaşırtıcı biçimde Atatürk savunusu yapmıştır. CHP'nin iktidar döneminde başlayan bu zalim tavrı, muhalefette daha da arttırdığını; DP'nin ise muhalefette sürdürdüğü masumlüğünün iktidardayken daha da arttırdığını dile getirmiş ve bu konuda Adnan Menderes'i uyarmıştır. Çünkü başvekilin uçak kazasından sonra halkın çok korktuğunu ve Allah yolunda Menderes'e bağlanıldığını belirtmiştir (Kısakürek, [1959] 2014: 77-79). Ama DP'nin böyle bir muhalefete karşı en büyük suçunun, demokrasiyi uygulama çabası olduğundan dert yanmaktadır. CHP'yi verem mikrobu olarak görmüş ve yok edilmesini istemiştir. Böyle yapılmazsa DP'nin kendine zulüm edeceği ve bundan da Allah'ın razı olmayacağını belirtmiştir. Çünkü hastalıkla mücadelede, mikroba merhamet olmayacağından bahsetmiştir (Kısakürek, [1959] 2014: 80-82).

CHP'ye karşı fikir düşmanlığı diyebileceğimiz safhaya ulaşan Necip Fazıl, DP'den sert politikalar beklemektedir. Ona göre CHP ülkenin başına bir fikirle gelmemiş, savaş sonucu zaferle gelmiş, bundan dolayı da ülkede manevi bir ruh oluşturamamıştır. Halkın beklentilerini boşa çıkarmış, toplumun ayarlarıyla oynamaya kalkmıştır. Getirdiği 163. maddeyle “Allahtan kork” demeyi bile suç sayarak, Allah düşmanlığı ilan etmiştir. CHP'nin halkın boynuna geçirmeye çalıştığı kementle, kendisinin boğulması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü zamanında oluşturduğu zehirli matbuatın da etkisiyle gizli bir iktidar kurduğuna değinmiştir. Artık yok edilme zamanı gelmiştir. CHP'nin kapatılması yüz bin baraj yapmaktan daha hayırlı olacaktır. Kısakürek'e göre bu kurtuluş için 1959 ve 1960 yılları son vadedir (Kısakürek, [1959] 2014: 97-99).

CHP'nin 163. maddeyi yürürlüğe sokup, uygulamayacağını belirttiğini ancak bu maddeyi uygulayanın DP olmasından dolayı hayal kırıklığı yaşadığını belirten ve eleştirilerini sunan Necip Fazıl Kısakürek, bu maddeyi getirmesinin de büyük etkisiyle CHP'nin kapatılmasını istemektedir. Değişen siyasi iklimin kendisini çok etkilediği yadsınamaz. Öte yandan anti demokratik taleplerle CHP'nin kapatılması ve devamında da ileri gelenlerin cezalandırılması gerekliliğinin, DP'nin iktidarını geleceği için önemini vurgulamıştır. Bu konuda en geç iki yıl içinde adım atılması zorunluluğunu ısrarla belirtmiştir. Son vade olarak belirttiği 1960 yılında ise-yazısından bir yıl sonra- bir askeri darbeyle DP iktidarı kaybetmiştir. Necip Fazıl Kısakürek DP iktidarının geleceğini, belki nedenlerini yanlış yorumlasa da sonucunu bir yıl önceden görmüştür.

Daha önce de değindiğimiz gibi bazı başyazılarını vurucu karikatürlerle besleyen Necip Fazıl Kısakürek, DP'yi tutmanın manevi hali diyerek, kendinden geçmiş, histeriye tutulmuş bir insan resmi koymaktadır. Ancak altına da “buna rağmen onu tutabilirsiniz” notu düşmüştür. Muhalif basının gördüğü değeri fazla bulan ve bu basını destekleyen efradından uzaklaşarak, müspet olan Büyük Doğucuların yanına geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunu bir beklenti olarak değil, Adnan Menderes'in mecburiyeti olarak görmektedir (Kısakürek, 1959: 1).

Partisi sebebiyle değil ama kişisel olarak Adnan Menderes'e büyük roller biçen Necip Fazıl Kısakürek, beklentilerini birçok yazısında dile getirmiştir. CHP'nin Tek Parti dönemindeki yaptığı girişimleri eleştiren hatta hakaret eden

Kısakürek bu tip yazılarını; kurtarıcı olarak gördüğü başvekile uyarılar, beklentiler ve nasihatler içinde yazar ve bu dediklerinin olmaması sonucu hep karamsar tablolar çizmektedir. Ona göre Kuran, iman, terbiye, ahlak kendi öz yurdunda gurbete düşmüştür. Camiye girenlere, iman ve ahlaktan bahsedenlere, başını örtenlere hakaret edilmektedir. Bu kişilere karşı ise, haddini bildiren, karşı çıkan bir ses yükseltilmemiştir. Bu ruhi ve ahlaki hamle girişimini yani bu karşı duruşu sergileyecek tek kişi olarak ise Adnan Menderes'i görmektedir. Bundan dolayı, Büyük Doğucuların başbakana bağlı olduğu belirtilmiş ve DP iktidarına düşen tek şeyin bütün enerjisini bir ambulans hızıyla ruh ve ahlak hedefine yönlendirmesidir (Kısakürek, [1959] 2014: 114-117).

SONUÇ

Demokrat Parti, Türkiye’de çok partili sisteme gerek muhalefet döneminde gerek iktidar döneminde oldukça önemli katkılar yapmıştır. CHP iktidarının, İkinci Dünya Savaşı yıllarından kaynaklı yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve dine karşı radikal müdahalesi, DP’nin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Döneme bakıldığında, 27 yıllık CHP iktidarının üzerinde topladığı olumsuz etki, artık tek partili sistemin sonlanıp güçlü bir muhalefet partisinin doğmasının zamanının geldiğini göstermiştir. DP de oluşan siyasi atmosferde, yaptığı başarılı siyasi manevralarla halkı kendi etrafında toplamayı başarmıştır. Bu manevraların içerisinde önemli olanların başında laiklik konusundaki CHP’den farklı olmaya çalışan tavrı ve iktidarı döneminde sergilediği İslamcılarını memnun eden politikaları gelmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde kronolojik olarak DP’nin muhalefet yıllarında CHP ile yaşadığı laiklik tartışmalarına değinilmiştir. Laiklik hususunda; DP kurulurken, kuruculardan Celal Bayar’ın parti programıyla beraber, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’yü ziyaret ettiğinde aralarında geçen konuşma laiklik konusunun siyasi alan için önemini göstermektedir. Parti programını bakan İsmet İnönü’nün ilk soru olarak; “ Programınızda Terakkiperverler gibi ‘İtikadatıdiniyeye biz riayetkârız’ diye bir madde var mı ?” diye sorması laiklik konusunun teşkil ettiği siyasi alanı anlamak açısından önemlidir (Toker, 1970: 112-113). Çünkü sorulan maddeyi partisinin programında bulunduran Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, laikliğe karşı duruş (dini siyasete alet etmekten) içerisinde olduğundan dolayı kapatılmış, yöneticileri idamla yargılanmıştır.

İsmet İnönü tarafından, yeni kurulan bir partinin, kapatılan bir parti ile özdeşlik kurarak laikliğe karşı bakış açısının sorulması, DP’nin geleceği açısından tehditkâr bir anlam taşımaktadır. Laiklik tavrı CHP ile örtüşmeyenlerin yani laiklik konusunda resmi ideolojiden farklı düşünenlerin siyasi hayatlarının sonunun getirilebileceği oldukça açıktır. Celal Bayar’ın verdiği cevapta öyle bir maddenin olmadığı ama laikliğin dinsizlik olmadığının programlarında olduğunu belirtmesi ise, CHP ile DP’nin 1946-1950 yılları arasında dini konular etrafında sıkı tartışmalara sebep olmuştur. Çünkü içerik olarak masumane program maddeleri gibi görünen bu ifadeler, siyasi bakımdan farklı anlamlara bürünmüştür. DP Atatürkçü gerçek

laikliğin kendi anlayışları olduğunu vurgularken, CHP'nin takındığı laiklik tutumunu ise “dinsiz ve Allahsız parti” olarak belirten siyasi propagandaya başvurmuştur. CHP ise DP'yi irticayı desteklemekle ve dini siyasete alet etmekle suçlayan siyasi propagandalar yapmıştır.

Böyle bir ortamda gidilen 1950 seçimlerini, DP mecliste ezici bir çoğunlukla kazanmış ve tek başına iktidar olmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde DP'nin iktidarının dini uygulamaları ele alınmıştır. İktidara geldikten sonra oluşan coşku içerisinde Adnan Menderes'in “zamanını doldurmuş inkılapların uygulanmayacağını” belirten konuşmasını yapması, DP'nin CHP'den farklı bir siyaset izleyeceğinin adeta göstergesi olmuştur. Halkın gereksinimlerini karşılamayan inkılapların kaldırılmasına karşı çıkılmasını ise “inkılap softalığı” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamaya baktığımızda CHP tarafından sıkça kullanılan softalık kavramını, DP kendince yorumlayıp, yapacağı değişikliklere muhalefet edecek CHP'ye karşı kullanmıştır. DP'nin kullandığı bu söylem kavramların rövanşını almak olarak da yorumlanabilir. Başbakanın açıklamalarından kısa bir süre sonra DP ile özdeşleşecek ilk ve en büyük dini reform olan, ezanın eski diline (Arapçaya) döndürülmesi hamlesi gelmiştir. Atatürk döneminde yapılan ezanın Türkçeleştirilmesi inkılâbı, zamanını doldurması gerekçesiyle kaldırılmıştır.

DP iktidarı döneminde ezanın eski haline döndürülmesinden sonra, DP imam hatip okullarının sayısının arttırılması, okullara din dersi konulması, cami ve Kuran kursu sayısının arttırılması, Diyanet İşleri Başkanlığını daha işlevsel bir hale getirilmesi gibi bazı reformlara daha imza atmıştır. Bu reformlar İslamcıların takdirini toplamış ve büyük beklentiler doğurmuştur. Ancak DP'nin bu beklentilere karşı, siyasi atmosferin değiştiği dönemlerde, İslamcılara karşı cephe aldığı zamanlar da yaşamıştır. Atatürk büstlerinin tahrip edilmesi, Gazeteci Ahmet Emin Yalman'a karşı yapılan Suikast, 6-7 Eylül Olayları gibi vakalardan sonra DP İslamcı kesime karşı cephe almıştır. Siyasi partiler dini siyasete alet etmekten dolayı kapatılmış, İslamcıların takip ettiği basın-yayın organları kapatılmış, yine bu siyasi kesimin büyük bir bölümünün saygı duyduğu yazarlar ve kanaat önderleri ceza almış, bazıları hapse gönderilmiştir.

Bu olgular ışığında DP İslamcı bir parti midir sorusuna bir cevap verilebilir. DP, İslamcı bir parti değildir. Geleneksel Sünni Müslümanlığın beklentilerini

karşılayan ve İslamcıları memnun eden kimi dini uygulamaları olmuştur. DP bu dini uygulamaları popülist bir dille, pragmatik açıdan ele almıştır. Adnan Menderes, parti içerisinde bu dili en iyi kullanan DP'li olarak öne çıkmıştır. Bu dili, ülkenin ekonomik olarak dara düştüğü dönemlerde seçmenden oy almak için kullanmıştır. Yeri geldiğinde ise parti içi muhalefete karşı övgü olarak, diğer muhalif partilerine yergi olarak, dini kavramları kendi siyasi çıkarı için kullanarak dinden yararlanmıştır.

DP'nin bu tutumu, İslamcı camiada hareketlenmelere sebep olmuştur. CHP'nin çeyrek asırlık iktidarı sonrası mecliste DP'ye karşı, küçük bir azınlıkla temsil edilmesi, İslamcı kesim tarafından başlı başına olumlu bir vakadır. Onlara göre siyasi partiler birbiriyle olumlu olumsuz karşılaştırılabilir ancak CHP bu karşılaştırmaya gerek duymaksızın, İslamcıların gözünde olumlu yönde hiçbir zaman yükselemeyecek kadar kötü bir partidir. Böyle bir iktidar devrildikten sonra İslamcılar, DP'den büyük bir beklenti içerisinde girmişlerdir. Bu beklentinin yüksek derecede görüldüğü dergi çevrelerinden biri **Sebilürreşad** Dergisidir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, DP iktidarının laiklik anlayışından beklenti içerisinde olan **Sebilürreşad** Dergisi'nin içerisindeki yazılar derinlemesine incelenmiştir. Baskı devrinin son bulduğunu düşünen dergi, İslamcı fikirlere sahip kişilerin DP'den vekil olmasında dolayı da oldukça sevinçlidir. Bu sevinç ezanın eski diline çevrilmesine getirilen özgürlük ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu sevincin coşkusu ve sabık iktidara duyulan hınçla beraber, CHP'nin yok edilmesi ve İslamcı yeniliklerin hızla devamının gelmesi talepleri sıklıkla vurgulanmıştır.

Sebilürreşad Dergisi sayfalarında bu talepler retorik içeren bir dille ele alınmıştır. İstenenlere bakıldığında üstü kapalı şeriat düzenine uygun taleplerin bulunmasının yanı sıra, dini anlamda bazı isteklerin Batı tipi laiklik gereği de istendiği görülmektedir. Dergi sayfalarında kadın memurların, erkeklerle aynı yerde memur olarak çalışmaması gerektiğini, doğurmayan kadınlara ceza verilmesi ve erkekli kadınlı alkollü baloların iptalinin istendiği görülmektedir. Öte yandan ise Batı tipi laiklik uygulamalarında; dini cemaat ve tarikatların rahat hareket etme olanağı olduğu, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar adı altında, devletin dine müdahale etmediği gibi örnekler verilmiştir. Bunların yanında şeriat hukuku ile Batı'ya ait medeni hukuku karşılaştıran örnekleri ise daha çarpıcıdır. Çalışmada da değindiğimiz

gibi derginin farklı sayılarında yer verdiği bir konu, sütanne ve stkardeşle evlilik konusudur. Medeni hukuka göre kişilerin manevi ilişki oluşturduğu sütanne ve stkardeşle evlenmenin yasak olmadığı, ama İslam hukukunda bunun yasak olduğu belirtilip, bu durumun ülkede ahlaken yanlış algılanan bir duruma sebep olduğuna değinilmiştir. Bu örnek tıpkı DP'nin iktidar olarak seçmene karşı kullandığı popülist dilin, seçmenden iktidara karşı beklenti içerisindeyken de kullanıldığını gösteren çarpıcı örneklerden biri olarak görülebilir. Döneme sirayet eden siyasi dilin, iktidar ve **Sebilürreşad** Dergisi arasında benzerlik göstermesi, bu ikili arasındaki simbiyotik ilişkinin boyutlarını gösteren güçlü bir örnektir.

DP iktidarının laiklik anlayışını incelemek için **Sebilürreşad** kadar güçlü veriler veren diğerk bir dergi ise **Büyük Doğu** Dergisidir. Dördüncü bölümde **Büyük Doğu** sayfalarında, DP iktidarının dini uygulamaları karşısında aldığı konum ve iktidardan beklentileri incelenmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi; **Büyük Doğu** Dergisi DP döneminde beş kere kapatılmasından dolayı, bazı siyasi olayları üzerinden vakit geçtikten sonra ele almış ve anlık tepki verememiştir.. Ama derginin Başıyazarı Necip Fazıl Kısakürek'in İslamcı-muhafazakar camiada oynadığı belirleyici rol, yayın kesintileri yaşamasına rağmen derginin etkileyciliğini sürdürmesini sağlamıştır. Bilhassa Necip Fazıl'ın iktidarla kurduğu yakın ilişki, sabık iktidar döneminde çekilen sıkıntılarının bir daha yaşanmayacağı hissiyatını göstermesi ile büyük beklentiler içerisinde geçmiştir. Bu ilişkinin boyutunu derginin, başbakanlık örtülü ödeneğinden aldığı para yardımı gayet iyi açıklamaktadır.

Büyük Doğu sayfalarına baktığımızda, Necip Fazıl'ın şairane dilini kullanarak oluşturduğu, güçlü ajitasyon ile bezenmiş İslamcı beklentileri görmek mümkündür. Derginin dili **Sebilürreşad** gibi oldukça popülist özellikler taşımaktadır. **Büyük Doğu**'nun talepleri arasında, CHP döneminde engellenen dini reformların, DP tarafından yapılmasını ve bu yeniliklerin hukuken korunması gerekliliği vardır. Bu hukuki isteklerin yanı sıra şeriat düzenine uygun talepler de vardır. **Büyük Doğu**'da da kadınların memur olarak erkeklerle çalışmaması, kadınlı-erkekli ve alkollü baloların kaldırılması, güzellik yarışmalarının kaldırılması gibi talepler görülmektedir. CHP'den sert bir şekilde hesap sorulması gibi istekleri de bulunmaktadır. Hatta CHP'nin yok edilmesi yönünde Necip Fazıl "ya öldüreceksin ya da ldrmediklerin tarafından ldrleceksin" demiştir. Bu tip isteklerin de

bulunduğu **Büyük Doğu**; Necip Fazıl önderliğinde tanımlanmış, bir ülke tanımlaması yapmıştır. Bu söylemdeki atıfların birçoğu tamamen Kuran üzerinden değil, İslamcılıkla bezenmiş **Büyük Doğu** ülküsüne göre düzenlenmiştir. Bu anlamda İslamcı neşriyat içerisinde yeri ayrıdır.

Başyazarının önderliğinde ilerleyen dergi, yukarıda da değindiğimiz gibi İslamcılarının örgütlenmesine ve görünürlüğüne engel olan Malatya Suikastı, 6-7 Eylül Olayları gibi hadiseler sonrası kapatılmıştır. Başyazar Necip Fazıl ve bazı dergi yöneticileri bu hadiseler sonrası hapis cezası gibi yaptırımlara maruz kalmıştır. DP iktidarının yaptırımları karşısında **Büyük Doğu** da ilgisini partiden çok, Başbakan Adnan Menderes'e yöneltmiştir. Bu yönelim adeta fanatiklik derecesine dönmüştür. Dördüncü bölümde de değindiğimiz gibi ulu bir sevgiliden bahseder gibi kendisinden bahsedilmiştir. Yaşanan yol ayrımlarında dahi yıllardır biriken CHP nefretinden dolayı, DP iktidarı desteklenmiştir. Yani yaşanan bu ilişki, karşılıksız bir haldeyken bile iktidar partisinden destek çekilmemiştir.

DP'nin laikliği hakkında verilecek hüküm, en başta, bunun cumhuriyetin kurucu kadrosunun laiklik ve dinde reform anlayışından bir kopma olmadığı ama otoriter laiklik ve radikal dinde reform yerine halkın geleneksel Müslümanlık hayatı ile uyumlu bir laiklik-reform çizgisinin benimsenmiş olduğudur. DP iktidarı, dönemi itibarıyla dini uygulamalar tatbik ederek dini anlamda reformlar yapmıştır. Bu reformlar halktan olumlu tepkiler almış ve DP'ye oy olarak dönmüştür. Ezanın eski diline döndürülmesi, imam hatiplerin açılması, din derslerinin her kademe okula yerleştirilmesi, cami sayısının artırılması gibi yenilikler, toplumda büyük olumlu etkiler yaratmıştır. Ancak bakıldığında demokrasi ile yönetilen ve laik ülkelerde bu tip değişiklikler olağandır. Çünkü dindarların vicdan özgürlüğü çerçevesindeki böylesi taleplerini hukuk içinde yasalaştırıp uygulamak zaten olması gereken bir durumdur. Bu yeniliklerin olağandan fazla etki yaratmasının sebebi, önceki iktidar CHP'nin dini anlamda kendini konumlandığı nokta ile ilgilidir. Vicdan özgürlüğü çerçevesindeki taleplerin göz ardı edilmesi ve yok sayılması, DP'nin yaptığı değişikliklere halk gözünde büyük değerler kazandırmıştır. 27 yıllık CHP iktidarının laiklik konusunu radikal bir şekilde ele alıp, irtica korkusunu yayması eleştiri toplamıştır. Dini anlamda kendini baskı altında hisseden halkın, bir de İkinci Dünya

Savaşı sonrası yaşanan ekonomik krizler sebebiyle yokluk çekmesi, DP'nin rahatça kabullenilmesini sağlamıştır.

DP'nin laiklik anlayışı hakkında verilebilecek ikinci hüküm, benimsenen ılımlı çizginin fevkalade popülist ve pragmatist olmasıdır. Halkın dini ile barışmada cumhuriyet tarihinde öncü olan DP, ekonominin kötüye gitmesi ve muhalefetin birleşerek güçlenmesi dönemlerinde, dini siyasi istismara açan söylemleriyle de cumhuriyet tarihinde öncü olmuştur. DP, dinin kamusal alan içerisinde hareketine kolaylık sağlarken, bunu sadece kendi faaliyetine özgü bir alan olarak görmektedir. Bunun dışında dine işlevsellik yüklemeye çalışan Millet Partisi, İslam Demokrat Partisi gibi irili ufaklı partileri, “dini siyaset alet etmekten” dolayı kapatmakta çekinmemiştir. Yani DP dışında dini alana hükmetme ihtimali olan herhangi parti ya da örgütlenmeye müsaade edilmemiştir. Dinin siyasi alanda faydalanılması gereken bir kurum olduğuna inanan DP, bu alanın sınırlarının çizilmesine sadece kendisi karar vermek istemiştir. Bu hudutlar içerisinde kendi yapılanmasını kuran İslamcılara ya da bu sınırlar içerisinde DP'yi destekleyenlere müsamaha gösterilmiştir. Ancak bu belirlenmiş sınırların dışına çıkan kişi ve gruplar ise DP tarafından cezalandırılmıştır. Yani DP İslam konusunda; güçlü bir lider önderliğinde popülist nutuklar atmakta sakınca görmeyen, siyasi atmosferi hesaba katarak İslamcılığa olan mesafesini ayarlayan, eklektik- pragmatist bir parti olmuştur.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, S. (1993). *Siyasi günlük : Demokrat Parti'nin kuruluşu*. (C. Koçak, Dü.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- AĞCABAT, C. (2015). Elli Yıllarda Bir Komünist: Dr. Hikmet Kıvılcımlı. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AHMAD, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1950)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- AHMAD, F., & Ahmad, B. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı AŞKronolojisi*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- AKTAY, Y. (2004). Türkiye'de İslamcılığın Siyasal Marjları. Y. Aktay içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (Cilt 6). İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKTAY, Y. (2014). İslamcı Siyasetin Yeni Halleri ve Söylemleri. *Tezkire* (48), 50.
- ANADOL, C. (2004). *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*. İstanbul: Yeni Kuvayı Milliye Yayınları.
- ARMAĞAN, M. (2013). *Türkçe ezan ve Menderes : Bir Devrin Yazılamayan Gerçekleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- AYDEMİR, Ş. S. (2007). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDIN, M. (2004). Süleyman Hilmi Tunahan. Y. Aktay içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (Cilt 6). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAŞGİL, A. F. (2008). *27 Mayıs İhstilali ve Sebepleri : Görüp Yaşadıklarım*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- BAŞGİL, A.F. (19929). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınları
- BATUMAN, B. (2014). Türk Sağ'ının Süngüleri:"Milliyetçi-Muhafakarlık"tan İslamcılığa Cami Mimarisi. *Praksis* (35-36), 26-27.
- BİRAND, M. A., Dünder, C., & Çaplı, B. (1993). *Demirkırat*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

- BORA, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BORA, T. (2009). Sağ Kemalizm: Celal Bayar. A. İnsel içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BORA, T., & Ünüvar, K. (2015). Ellili Yıllarda Türkiye'de Siyasi Düşünce Hayatı. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 162). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BORAY, F. E. (2010). *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi* (Cilt 4). İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- BOZDAĞ, İ. (1969). *Başvekilim Adnan Menderes*. İstanbul: Baha Matbaası.
- BOZDAĞ, İ. (2005). *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar- Türk Milletine Vasiyet*. İstanbul: Emre Yayınları.
- BULAÇ, A. (21.09.2012). "İslamcılık Nedir?". *Zaman*, 4-5.
- BURÇAK, R. S. (1998). *On Yılın Anıları (1950-1960)*. Ankara: Nurol Matbaacılık.
- CAN, A. T. (2014). *Menderes Stratejisi*. Ankara: Tutku Yayınevi.
- COŞKUN, M. K. (2014). Türkiye'de İslamcılık ve İslamcı Hareket. *Praksis* (35-36), 13.
- ÇAYLAK, A., Avcu S.A. (2018). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Savaş Yayınevi
- DEMİR, Ş. (2010). *Türk Siyasal Hayatında Adnan Menderes*. İstanbul: Paraf Yayınları.
- DEMİREL, T. (2012). *Türkiye'nin En Uzun On Yılı Demokrat Parti ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DİLİPAK, A. (1990). *Menderes Dönemi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- DOĞANER, Y. (2015). Vatan Cephesi. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 178). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERİM, N. (2005). *Günlükler (1925-1979)* (Cilt 2). İstanbul: YKY.

EROĞUL, C. (2014). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Yayınları.

ERSEL, H., Kayaş, A., Oktay, A., & Tunçay, M. (1998). *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1941-1960)* (Cilt 2). İstanbul: YKY Yayınları.

GÜN, F. (2001). *Sebilürreşad Dergisi Ekseninde Çok Partili Hayata Geçerken İslamcılara Göre Din- Siyaset ve Laiklik (1948-1954)*. İstanbul : Beyan Yayınları.

JACOBY, T. (2010). *Sosyal İktidar ve Türk Devleti*. Ankara: Birleşik Yayınları.

KAÇMAZOĞLU, H. B. (2012). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

KARPAT, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

KARA, İ. (2013). "Türkiye'de İslamlık Düşüncesi ve Hareketi". (Ed). İsmail Kara, Asım Öz. Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri . İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları: 17-18

KOCA, B. (2015). Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Parti'nin Özgürlük ile İstismar Arasındaki Dini Politikaları. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yıllar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

KOCA, S. (2015). Atatürk'ü Koruma Kanunu. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İletişim Yayınları.

KOCAÇİMEN, S. (2008). *Demokrat Parti Döneminde TBMM'nde Laiklik Tartışmaları*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.

KOÇAK, C. (2010). *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İkinci Parti* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları

MARDİN, Ş. (1992). *Türkiye'de din ve toplumsal değişme Bediüzzaman Said Nursi olayı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

MERT, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Yayınları.

ÖNGİDER, S. (2001). *Homopolitikus: Lider Biyografilerindeki Türkiye*. İstanbul: Aykırı Yayıncılık.

ÖYMEN, A. (2004). *Değişim Yılları*. Doğan Kitap.

ÖZCAN, A. (2011). Muhafazakar Tarihçiliğin Popüler Yüzü: "İnanmıyorum Bana Öğretilen Tarihe!". *Doğu Batı* (58).

SİSTEMBÖLÜKBAŞI, Ş. (1995). *Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

SÜKAN, F. (1991). *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları TBMM 1950-1960*. Ankara: Kültür Ofset.

ŞANLI, A. S. (2015). 6-7 Eylül 1955: Türkiye’de Bir Pogrom Yaşandı. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ŞEYHANLIOĞLU, H. (2011). *Türk Siyasal Muhafazakarlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. Ankara: Kadim Yayınları.

TANIL BORA, K. Ü. (2015). Ellili Yıllarda Türkiye’de Siyasi Düşünce Hayatı. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

TANYELİ, H., & Topsakaloğlu, A. (1958). *İzahlı DP Kronolojisi 1945-1950*. İstanbul: İstanbul Matbaası.

TAŞKIN, Y. (2015). *Anti-Komünizmden Küreseleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakar Enteliansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.

TAŞKIN, Y. (2016). Türk Sağı ve Aydınlar: Bir Aşk ve Nefret İlişkisini Anlamak. İ. ÖZKAN KERESTECİOĞLU, & G. G. Öztan içinde, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

TAŞYÜREK, M. (2009). *Adnan Menderes*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.

TAŞYÜREK, M. (1995). *İslamın Sisli Yılları*. İstanbul: İhtar Yayıncılık.

TEKİN, Y., & Akgün, B. (2004). İslamcılar-Demokrasi İlişkisinin Tarihi Seyri. Y. Aktay içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler: İslamcılık* (Cilt 6) . İstanbul: İletişim Yayınları.

TİFTİKÇİ, O. (2014). *İslamcılığın Doğuşu: Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Gelişimi*. İstanbul: Ceylan Yayınları.

TOKER, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP Yokuş Aşağı 1954-1957*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

TOKER, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP'nin Altın Yılları 1950-1954* (48 b.). İstanbul: Milliyet Yayınları.

TOKER, M. (1970). *TEK PARTİDEN ÇOK PARTİYE*. İSTANBUL: MİLLİYET YAYINLARI.

TUNAYA, T. Z. (1991). *İslamcılık Akımı*. İstanbul: Simavi Yayınları.

TÜRK, H. B. (2014). *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*. İstanbul: İletişim Yayınları.

TÜRKÖNE, M. (03.10.2012). Ak Parti mi İslamcılık mı ? . *Zaman*, 6-7.

ÜZMEZ, H. (1996). *Malatya Suikastı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

VELİDEDEOĞLU, H. V. (1972). *Türkiye'de Üç Devir*. Ankara: Sinan Yayınları.

ZÜRCHER, E. J. (2012). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ

Ferganlı, E. E. (1949). Celal Bayar Gladiston'dan mı İlham Aldı ? *Sebilürreşad*, 2 (39), 220-221.

Ferganlı, E. E. (1949). Demokrat Parti'nin Din Siyaseti. *Sebilürreşad*, 2 (27), 27-28.

Ferganlı, E. E. (1949). Din Her Şeyden Üstündür. *Sebilürreşad*, 2 (46), 329-333.

Ferganlı, E. E. (1949). Dine Karşı Takip Edilecek Siyaset. *Sebilürreşad*, 2 (50), 397-399.

Ferganlı, E. E. (1949). Günaltay'ın Başkanlığı ve Akisleri. *Sebilürreşad*, 2 (29), 59-61.

Ferganlı, E. E. (1950). Hakiki Laiklik ve Hakiki Cemaati İslamiye. *Sebilürreşad*, 4 (84), 130-133.

Ferganlı, E. E. (1950). Hakka Arka Çevirenlerin Akıbeti. *Sebilürreşad*, 4 (78), 35-43.

Ferganlı, E. E. (1950). Hükümetin Programı ve Ezan Meselesi. *Sebilürreşad*, 4 (80), 67-75.

Ferganlı, E. E. (1950). İslam Demokratlar Cephesi. *Sebilürreşad*, 4 (82), 117-118.

Ferganlı, E. E. (1949). Laik Devletin Laik Meclisinde Din Meseleleri Konuşulamaz. *Sebilürreşad*, 2 (29), 114-119.

Ferganlı, E. E. (1952). Menderes İki Ateş Arasında. *Sebilürreşad*, 6 (136), 164-169.

Ferganlı, E. E. (1950). Partilerin Din Siyaseti. *Sebilürreşad*, 4 (76), 2-11.

Ferganlı, E. E. (1950). Yere Serilen Kara ve Kızıl Taassub. *Sebilürreşad*, 4 (82), 104-107.

Laç, A. Ş. (1955). Yeni Kira Kanunu Hükmüne Göre Ayasofya'nın İbadete Açılması Zaruridir. *Sebilürreşad*, 8 (199), 382-383.

Mühürdaroğlu, İ. (1958). İmam Hatipler Üvey Evlat. *Sebilürreşad*, 11 (261), 169-171.

- Nursi, S. (1950). Benden Ne İstiyorlar ? *Sebilürreşad*, 4 (87), 182.
- Ogan, M. R. (1956). Başvekilin Konya Nutku. *Sebilürreşad*, 9 (212), 184-187.
- Ogan, M. R. (1949). Şeriatı Yaşatmamak Celal Bayar'ın Ne Haddine ? *Sebilürreşad*, 2 (39), 217-219.
- Soyer, M. (1951). Açık Mektup. *Sebilürreşad*, 4 (96), 333.
- [y.y.] 163 üncü Madde Can Çekişiyor. (1952). *Sebilürreşad*, 5 (121), 323-324.
- [y.y.] Acayip Fikirler. (1951). *Sebilürreşad*, 5 (102), 26-28.
- [y.y.] B. M. Meclisinde Dini Müzakareler. (1955). *Sebillürreşad*, 8 (198), 358-360.
- [y.y.] Başvekil ve Rumbaşpapası Arasında İstanbul'un 500 üncü Fetih Yılı Münasebetiyle Teati Edilen Telgraflar. (1953). *Sebilürreşad*, 7 (152), 32.
- [y.y.] Başvekilin Konya Nutku. (1956). *Sebilürreşad*, 9 (212), 179-182.
- [y.y.] Büyük İslam Üniversitesi El Ezherde Tahsil Gören Türk Talebelerinin Beyannamesi. (1955). *Sebilürreşad*, 8 (189), 216-220.
- [y.y.] Çok Hayırlı Bir Teşebbüs. (1952). *Sebilürreşad*, 6 (133), 127-128.
- [y.y.] Adamaları Hakkında. (1958). *Sebilürreşad*, 11 (263), 203.
- [y.y.] Din Hürriyeti, Din Mektebi. (1952). *Sebilüreşad*, 6 (127), 28-29.
- [y.y.] Hacılarımıza Müjde. (1950). *Sebillürreşad*, 4 (83), 121-122.
- [y.y.] Halkın İstedikleri. (1952). *Sebilürreşad*, 6 (127), 24.
- [y.y.] Hangi Yüksek Dini Makam ? (1952). *Sebilürreşad*, 6 (129), 62-63.
- [y.y.] Kendi Ellerimizle Ayaklarımıza Taktığımız Zincirler. (1952). *Sebilürreşad*, 5 (123), 359-362.
- [y.y.] Müslüman Türk Milletini Karanlık Ufuklara Gömmek İsteyen Patrihanenin Cüretkar Papası. (1954). *Sebilürreşad*, 7 (168), 283-286.

[y.y.] Müslümanlar Kendi Memleketlerinde Garib mi Kaldılar? (1952). *Sebilürreşad*, 6 (135), 146-153.

[y.y.] Müslümanlar Kendi Memleketlerinde Garib mi Kaldılar? (1952). *Sebilürreşad*, 6 (135), 146-156.

[y.y.] Nurcuların Demokrat Kardeşlere Tavsiyesi. (1950). *Sebillürreşad*, 4 (87), 192.

[y.y.] Taç Giymede Dini Ayin. (1953). *Sebilürreşad*, 154, 62.

[y.y.] Tuhaf Bir Tamim. (1952). *Sebillürreşad*, 5 (123), 363.

[y.y.] Vicdan Hürriyeti. (1951). *Sebillürreşad*, 5 (111), 171-172.

[y.y.] Yakavosun Atatürke İftirasını redderiz. (1954). *Sebilürreşad*, 7 (173), 368.

BÜYÜK DOĞU DERGİSİ

De., B. (1954). Hadiselerin Muhasebesi. *Büyü Doğu* (2), 10-11.

Kısakürek, N. F. (1954). *Büyük Doğu* (1), 18.

Kısakürek, N. F. (1959). Adnan Menderes Portresi. *Büyük Doğu* (1), 1.

Kısakürek, N. F. (2013). *Başmakalelerim 1.* (S. Ak, Dü.) İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kısakürek, N. F. (2014). *Başmakalelerim-2.* (S. Ak, Dü.) İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kısakürek, N. F. (1959). Dost Sesi. *Büyük Doğu* (15), 1.

Kısakürek, N. F. (1954). Ey Kahraman Hasımın Bu Olduğu İçin Muzaffersin ! *Büyük Doğu Dergisi* , 1.

Kısakürek, N. F. (1954). Gurur. *Büyük Doğu* (10), 3.

Kısakürek, N. F. (1954). Heyhat ki, Menderes Son Ümdimizsin. *Büyük Doğu* (1), 2-18.

Kısakürek, N. F. (1959). Kolpo. *Büyük Doğu* , 1.

Kısakürek, N. F. (1954). Milletçe Ağlıyoruz. *Büyük Doğu* (1), 3.

Kısakürek, N. F. (1954). Sana Söylüyoruz. *Büyük Doğu* (2), 3.

Kısakürek, N. F. (1954). Soranlara Arz. *Büyük Doğu* (4), 3.

ÖZGEÇMİŞ

Emre Toptaş, 1989 yılında Afyonkarahisar’da doğmuştur. Kocaeli İnkılap Süper Lisesi mezunudur. Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamuyu Yönetimi bölümü mezunudur. Halen Kocaeli Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler alanında yüksek lisans yapmaktadır. Ayrıca Derince PTT Müdürlüğünde gişe ve büro görevlisi olarak çalışmaktadır.

